

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA



VII. évfolyam
1997/3.

A TARTALOMBÓL

Magyarország NATO-ba vezető útja

A NATO és Oroszország

A katonai felső vezetés integrációja

A hadtudomány
a tudományok rendszerében

Stratégiák és doktrínák

A légtérrendészet – a délszláv válság
tapasztalatai

A határőrizeti törvényről

A védelmi tervezés reformjáról

A vezérkari tisztképzésről

A katonák öngyilkosságáról

Információ-kommunikáció a vezetésben

A tanulmányok szerzői

Bíró József ezredes

Czoller Ernő mk. alezredes

Deák Mihály nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dóri József alezredes

Gergely Attila nyá. r. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Háber Péter nyá. dandártábornok

Koháry István alezredes,
doktorandusz

Major László alezredes

Móricz Lajos nyá. ezredes,
a hadtudomány doktora

Molnár Károly nyá. ezredes

Nagy László nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Oroszi Antal nyá. alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Póti László, az SVKI munkatársa,
aspiráns

Reményi Gyula nyá. altábornagy

Ruzsás Lajos mk. ezredes

Sárkány István mk. ezredes

Szternák György alezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Turák János nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Zsigovits László hőr. alezredes

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat
szerkesztőbizottsága

Elnök:
CZÉKUS JÁNOS,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Béres Endre,
Bertalan György,
Fülöp Imre,
Gáspár Tibor,
Turák János,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István,
Zimits Rezső.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 260-07-40/1359 mellék

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

A folyóiratot
gondozta és tördelte:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
MSZH NYOMDA

Felelős vezető:
Nagy László

ISSN 1215—4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

VII. évfolyam

3. szám

1997. szeptember

Tartalomjegyzék

BIZTONSÁGPOLITIKA

Reményi Gyula	NATO-tagság: történelmi felelősség a jó döntés és a következetes cselekvés	3
Nagy László–Póti László	A NATO és Oroszország	13

HADTUDOMÁNY – HADÜGY

Móricz Lajos	A tudományok egésze és a hadtudomány	31
Szternák György	Stratégiák és doktrínák	41
Koháry István	Légtérrendészet ellátása katonai repülőgépekkel	48
Zsigovits László	Gondolatok a határőrizeti törvényről	60

VEZETÉS – KIKÉPZÉS

Szerzői munkaközösség (Háber Péter, Bíró József, Czoller Ernő, Dóri József, Ruzsás Lajos, Sárkány István)	A Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálásáról	71
Major László	A honvédség kommunikációs kihívásaira adható válaszok	87

VÉDELEMGAZDASÁG

Turák János	A védelmi tervezés reformjának lehetőségei	97
-------------	--	----

FÓRUM

Oroszi Antal	Adalékok a vezérkari tisztképzésről (1868–1918) ...	110
Molnár Károly	A katonai öngyilkosságokról	118
Gergely Attila	A hírszerzés és az elhárítás 1945 utáni történetéből	126
Deák Mihály	Írás- és beszédkulturánkról	135

TÁRSASÁGI ÉLET

A Magyar Hadtudományi Társaság 1997. évi Tanárky-díjasai	139
A pályázatokról	139
A soron következő közgyűlésről	140

*A folyóiratunkban megjelenő cikkeket szakmailag nem bírálthatjuk,
azok tartalmáért a szerző felel!*

Reményi Gyula

NATO-tagság: történelmi felelősség a jó döntés és a következetes cselekvés

A publikációs és szaksajtóban nem csökkenő terjedelemben és erős meggyőzőési szándékkal folyik a NATO-ba való belépés célszerűségének, előnyeinek propagálása (főként a NATO múltbeli lényegének, tevékenysége eredményeinek objektív bemutatásával) és a belépés hátrányainak – köztük az oly nehezen megszerzett és hön őhajtott nemzeti szuverenitás „feladásának” – hangoztatása.

A publikációs igényt gerjeszti, transzformálja az is, hogy egyrészt a NATO lényegéről, múltbeli létének, tevékenységének céljairól és következményeiről közel ötvenéves, erőteljes meggyőző propaganda hatását kell megsemmisíteni és a megítéléshez objektív alapot biztosítani; másrészt, a megváltozott világhelyzetben, amikor megszűnt az a NATO-val szemben álló, uralomra törő politikai, ideológiai „világrendszer” és az eszközt képező óriási katonai potenciál, amely ténylegesen veszélyeztette a nyugati demokratikus államokat – amelyek védelmére végül is a NATO létrejött –, ebben az új világhelyzetben a NATO, úgy tűnik, taktikai okokból (hogy a még meg nem érett döntéseivel szabad variációs lehetőséget biztosítson), vagy a szervezetben magában meglévő bizonyos belső ellentétek miatt fontos információkat visszatart (eltitkol), illetve más, ugyancsak fontos információkat úgy alakít, úgy fogalmaz, hogy azok két- vagy többféleképpen értelmezhetők, magyarázhatók legyenek. Ezért mint ilyenkor lenni szokott, sok a találgatás, a jól értesültségen alapuló jóslgatás. Célszerűbb azonban, ha objektív helyzetelemzéssel megkíséreljük a világ, főként pedig Európa mozgástrendjét és benne a mi hazánk helyét, helyzetének alakulását és az előrehaladást szolgáló legfontosabb tennivalókat felvázolni. A szerző cikkének ez a szándéka.

Magyarország lehetőségei Európában

A Magyar Köztársaságot markáns történelmi erő viszi – minden nehézség és gátló körülmény ellenére, határozottan, szinte a KGST-ből, illetve a Varsói Szerződésből egyenesen – az európai integrációba, kezdeti lépésként a NATO-ba. Ez a történelmi erő két meghatározó forrásból táplálkozik: a nemzetközi történelmi szituációból (ha kell: folyamatokból), amelyre a kétpólusú világ „megszűnése” után az erőteljes globalizáció, új nemzetközi hatalmi viszonyok kialakulása jellemző; valamint a nemzeti érdekek alapján kinyilvánított és gyakorlatban eltökélten követett integrációs szándékból.

Egy egész nemzetközi és nemzeti cselekménysor bizonyítja, hogy:

- az európai integráció, mint meghatározó intézményrendszer, eredményes lépéseket tesz önmaga új helyzetnek megfelelő korszerűsítésére;

- a bővítés, mint szándék kétoldalúan eldöntött tény, a megvalósítás differenciáltan, kezdeti gyakorlati stádiumba lépett;
- a belépni szándékozó országok demokratikus átalakulásuk folyamatában érelik saját belépési feltételeiket;
- az integráción ideiglenesen vagy – szándékuk alapján – véglegesen kívül maradt országokkal a rendezett együttműködés folytatódik.

E bonyolult összefüggések sorába Magyarország azáltal illeszkedik be, hogy – megszabadulva a keleti „szövetségtől” – *elemi érdeke a visszatérés Európába*, ahová mindig is tartozott. Szokás azzal érvelni, hogy Magyarország évszázadokon át, teljes nemzeti kapacitását bevetve, létét kockáztatva védte a Nyugatot, a ma többségében EU-tagságú országokat, a keleti hódítók – előbb a tatárok, később a törökök – ellen. Ez az érvelés azonban – bár kétségtelenül igaz – nem elég meggyőző. Állításunk bizonyítására a Magyar Köztársaság nemzetközi helyét, hovatartozását, a közelmúlt és a jelen történelmi mozgását objektíve bemutató és meghatározó hiteles körülményeket, tényeket, összefüggéseket kell meggyőző érvként felsorakoztatni. *Ennek érdekében vegyük vizsgálat alá a 20. század történéseit!*

Ez a század (nem nagy dicsősége) két világháborúval és egy hidegháborúval terhelt. Mérhetetlen pusztulást, kárt okozott az emberiségnek, következményeinek hatása ma is létezik, nehezen (hosszasan) rendezhető a problémák sokasága. Mindez bennünket, magyarokat, mint nemzetet, Magyarországot, mint államot saját és mások hibája, történelmi tévedése következtében különösen kegyetlenül érintett. A ma létező minden bajunk nagy részben ide gyökerezethető. A bajok megszüntetése, a kor elemzése tanulságainak érvényesítése nélkül nem lehetséges. Ideje lenne a történelem – úgy tűnik, végleges – ítéletét nem a revansvágy, nem a sértettség pozíciójából, hanem az objektív helyzetet megértve, a nemzet jövője, felemelkedése szempontjából kezelni, cselekvésünk rugójává tenni.

A 20. század elejére Európában hatalmi egyensúly jött létre az antant és a központi hatalmak között. (Antant: angol–francia–orosz érdekszövetség; központi hatalmak: Németország, Osztrák–Magyar Monarchia, Törökország, Bulgária.) Mindkét hatalmi csoportosulás erőpolitikát folytatott a dominancia megszerzése érdekében. Az ellenség türelmének próbája, kóistolgatása – többszöri provokatív cselekménnyel – elvezetett az első világháború kitöréséhez. Az elhúzódó, a résztvevő feleket rendkívül kimerítő tömegháború kimenetelét végül is az döntötte el, hogy a hatalmi tömbhöz nem tartozó USA (és vele együtt Olaszország, Japán, Szerbia és Románia) az antant mellett belépett a háborúba és a központi hatalmakra együttesen megsemmisítő vereséget mértek. A következmények jól ismertek, nekünk: Trianon. Magyarország, amely a háború kirobantásában, folytatásában „mélto” partnere volt Németországnak, a vereség után a békebüntetésben is súlyos elbánásban részesült.

A Trianon okozta sokk „békés” enyhítése érdekében a magyar kormányok hiába kerestek hol angolszász, hol olasz protektort. Reménykeltő partnerre ismételten csak az időközben gazdaságilag, katonailag megerősödött, Olaszországgal szövetségre lépő fasiszta Németországban leltek. Ez az új szövetség, amelynek ideológiája jó talajra talált Magyarországon is, a feltétlen hűség fejében kínált „békés úton”, vagy ha ez nem megy, erőszakos revízió, végső soron háború útján elégtételt a trianoni sérelmekért. Így sodródtunk bele, ebben az évszázadban már másodszor Né-

metország oldalán (és tartottunk ki utolsó csatlósként) egy igazságtalan, kilátástalan világháborúba.

A fasiszta agresszorok ellen összefogott, különböző társadalmi rendszerű antifasiszta európai hatalmak (Anglia, Franciaország, Szovjetunió), majd a későbbiek során oldalukon hadba lépő Amerikai Egyesült Államok megsemmisítő vereséget mértek a fasizmusra, a fasiszta szövetségekre; a „nagyok” mellett egyik aktív főszereplőként ismételten a legyőzöttek sorában voltunk. A háború utáni rendezésben a legyőzöttek sorsa várt ránk, az előzőt is meghaladó negatívumokkal bővítve, hiszen újabb generációkat tett nemzeti érzéseikben sértetté, terhelt meg a revansvágy mérgével. Eltaszította az országot a nyugati világtól, felfokozta a szomszédaival szembeni – határvitán, nemzetiségi kérdéseken alapuló – ellenségeskedést.

A második világháborút befejezve, a fasizmus feletti győzelem és az azt követő békekötési szankciók nagy reményeket keltettek a világ, de különösen Európa népeiben, hogy most már hosszú távra megteremtődtek egy békés, háború és feszültségmentes együttélés, együttműködés feltételei. Az antifasiszta szövetség azonban a győzelem után hamarosan „eltűnik”, helyette ideológiai, gazdasági rendszer alapján két szuperhatalmi világpólus (egyrészt a nyugati győztes kapitalista hatalmak az USA vezetésével, másrészt a keleti győztes – és vesztes csatlós – szocialista országok, a Szovjetunió vezetésével) jön létre.

A második világháború győzteseinek szankciói – a jaltai és potsdami értekezleten hozott megállapodás alapján – az erőszak- és háborúmentes világ megteremtésére, a fasizmus teljes felszámolására, az egyben tartott Németországban és a többi vesztesnél szabad választások megtartására, társadalmuk demokratizálására irányultak.

A két pólus fokozatos létrejöttével, karakterének erősödésével mindez az elhárítás más értelmet kapott. Európa háborúban érintett területe, benne Németország is kettészakadt. Egyik felét a győztes nyugati hatalmak és általuk felszabadított országok, másik felét a Szovjetunió és az általa felszabadított (elfoglalt) országok (országrészek) képezték. Így lett Magyarország (belső helyzetében a szocialista rendszer fokozatos létrejöttével) minden történelmi, etnikai, kulturális hagyománya ellenére, a létrejött kétpólusú világban, a keleti szovjet tömb része, később a Varsói Szerződés és KGST tagja.

A kétpólusú világ nem volt teljesen homogén. Megtűrt, elviselt, sőt támogatott olyan, póluson kívüli politikai létet, tömörülést, aktív tevékenységet, mint a semlegesek, az el nem kötelezettek csoportja. Ezeknek a köztes, természetükben, tevékenységükben eltérő politikai tényezőknek fontos szerepük volt a két pólus tagjai közötti közvetett kapcsolatok létesítésében, fenntartásában, a béke megvédésében, a nemzetközi feszültség enyhítésében.

A két pólus viszonya – a merőben ellentétes társadalmi-gazdasági rendszer, ellentétes ideológia és érdek miatt – a végletekig kiélezetté vált. Ellentétes érdekeik védelmére (érvényesítésére), egységük, erejük demonstrálására, összekovácsolására megfelelő intézményrendszert, szövetséget hoztak létre. Ez nyugaton a NATO, keleten a Varsói Szerződés.

A két pólust képező szövetség politikai természete, tartalma – bár mindegyik meghatározó (vezető) ereje egy-egy szuperhatalom (nyugaton az USA, keleten a Szovjetunió) – merőben eltért egymástól. A NATO erősen demokratikus, a VSZ de-

mokratizmus látszatát mutatva, erősen diktatórikus jellegű szervezet lett. Közöttük kegyetlen harc, úgynevezett hidegháború folyt, pozíciószerezés céljából.

A Varsói Szerződést együtt tartani, a szövetség deklarált céljainak, érdekeinek megfelelően alakítani a tagországok politikai arculatát, magatartását, egyrészt a sajátos, a szövetségtől eltérő érdek, történelmi, etnikai és más jellegű ellentétek, másrészt a tagországok népeinek egyenlőtlen szociális helyzete, eltérő gazdasági szerkezete, történelmi és kulturális karaktere miatt csak a demokráciával leplezett diktatúrával lehetett. Az így létrehozott szövetségi egység azonban nagyon labilis volt, az ellentmondásokat ideig-óráig eltakarta, de nem szüntette meg, sőt azok a diktatúra által feltranszformálva időről időre népi felkelések, forradalmak útján elemi erővel a felszínre törtek. Ilyenek voltak az ötvenes évek derekán az NDK-ban, majd a Lengyelországban végbement népi felkelések, az 1956-ban Magyarországon, 1968-ban Csehszlovákiában fellángolt forradalmak. Bár a felkelések, forradalmak a diktatúra túlereje, kemény, kegyetlen fellépése, valamint a NATO határozatlan, engedékeny magatartása miatt sorra elbuktak, mégis történelmet formáltak.

Ezek a felkelések, forradalmak ékesen bizonyítják, hogy szinte mindegyik „szövetséges” népi demokrácia szabadulni akart a keleti tömb kötelékéből. Márkás megnyilvánulása volt ennek, többek között, az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc. A magyar nép elszánt akarata alapozva történelmi lehetőség adódott arra, hogy kiszakadjon a VSZ által összefogott szövetségből. Igen ám, de Németország – ez a történelmi partner – maga is kettéosztott volt. Az NDK-ban lévő hatalmas szovjet katonai erő őrizte a szocialista rendszert, a keleti szövetségi létet. Az NSZK, most már mint NATO-tag, a nyugati tömbben – bár gazdasága erősen fejlődött, politikai súlya egyre nőtt – nem volt domináns. Az angolszászoknak és különösen az USA-nak fontosabb volt a Szovjetunióval való konfrontáció elkerülése, mint a magyar forradalom ügye, a magyar nép sorsa. Ezért a felelőtlen biztatáson, ígérgetésen kívül a magyar forradalomért nem tettek semmi érdemlegeset.

Henry Kissinger így ír erről Diplomácia című könyvében: „A magyarországi forradalom idején Amerika alaposan alulmaradt saját retorikájával szemben. A kelet-európai kommunista hegemonia megdöntéséért háborús kockázatot nem vállalni – egy évtizeden keresztül ez volt az amerikai politika. De Washington kudarca, hogy komolyan vizsgáljon más, nem háborús megoldást az események kedvező irányba terelésére, megmutatta, hogy mekkora szakadék tátong aközött, amit Washington hirdetett, s amit valóban hajlandó volt megtenni. Az Egyesült Államok soha nem hozta tudomására az új, tapasztalatlan kormánynak az amerikai támogatás korlátait.”

A magyar forradalom és szabadságharc ilyen körülmények között törvényszerűen elbukott. Ezután „ideiglenes” szovjet megszállás következett, a „magyar szocialista fejlődés és a szocialista világrendszer egységének biztosítása” érdekében.

A Varsói Szerződés nyilvánvalóan meglévő belső ellentétei, gyengeségei ellenére a két pólus pozíciói megmerevedtek krízishelyzetekben is. Az USA, illetve a Szovjetunió magatartásában az úgynevezett status quo megtartása dominált. Ugyanakkor látni kell azt is, hogy a Varsói Szerződés, illetve a Szovjetunió soha nem heverte ki azokat a csapásokat, amelyeket ezek a felkelések, forradalmak okoztak, és azoknak az intézkedéseknek a következményeit, amelyeket az egység látszatának fenntartása érdekében meghozni – az egyes tagországok részéről tett lépése-

ket eltérni – kényszerült. Ennek bizonyítására elég megemlíteni, hogy a Szovjetunió nem bírta elkerülni azt sem, hogy fokozatos engedményeket adjon szövetségeseinek azok külpolitikáját, politikai és gazdasági kapcsolatait illetően. Magyarország például az erőteljes szovjet ellenkezés dacára is tagja lett a Valutaalapnak, belső gazdaságában nemzeti érdekből, ha nem is kellő következetességgel, de reformok útjára lépett. Nőtt a tagországok közötti gazdasági egyenlőtlenség, egyúttal fokozódott a KGST eredménytelensége miatti elégedetlenség. A magyar „gulyásszocializmus” másokban nagy ellenszenvet gerjesztett, bennünket pedig a Nyugat nagy adósává tett.

A hidegháborút hosszú ideig a nagy német partnerrel szemben lévő hatalmi tömb, a Varsói Szerződés tagjaként szenvedte el Magyarország. Mégis könnyen talált gazdasági szükségleteihez (amelyek igen számosak) hitelezőre, többek között, az ellenpólushoz, a NATO-hoz tartozó Német Szövetségi Köztársaságban. A végküzdelemben Magyarország – az NDK-s menekültek előtt megnyitva a határt – mégiscsak visszatért a történelmi partnerhez, elősegítette Németországnak nagy nemzeti ügye, a kettéosztott ország egyesítésének megvalósítását. Ez komoly lépés volt a régi szövetségi viszony visszaállítása felé és – minthogy Németország már a NATO stabil tagja – Európa felé.

Nemzeti érdekiünk, hogy normalizálódott történelmi szerepünk helyreállítását konzekvensen vigyük végig. Németországtól, ettől a történelmi partnertől, aki mellett évszázadon át kilátástalan helyzetekben és célokért, saját kárunkra olyan következetesen kitartottunk, most már nem szakadhatunk el. Hiszen Németország most végre nem mások elleni fellépést, nem mások elleni háborút, hanem kecségtető, széles körű együttműködést, és ezzel együtt felemelkedést, biztonságos jövőt kínál nekünk a partnerséggel. *Abnormális fricska lenne a történelemtől, ha más történné, mint hogy visz bennünket a maga útján az integrációba.*

Milyen folyamatnak fogható fel az integráció?

A kétpólusú világ megszűnése után itt, Európában hatalmi vákuum keletkezett. A szovjet tömb felbomlása után – melyet a nyugati hatalmak (ha úgy tetszik, a NATO) hosszú, tudatos politikával, erős katonai potenciállal, aktuális politikai és katonai lépésekkel előkészítettek, és amelynek bekövetkezését előre látni kellett – két, természetében más-más, tétova lépéseket (politikát) folytató államcsoport jött létre Európában.

Az egyik eléggé homogén államcsoport a NATO, amely elvesztette politikai és katonai ellenfelét (ellenségét), miután pedig erre a helyzetre eléggé nem készült fel, elvesztette korábbi cselekvési biztonságát. Ki nem mondottan, de a magatartásából kivehetően elbizonytalanodott saját léte jogosultságában, korábbi önmagához méltó szerepében. A kezdeti bénultság után nehezen találta meg a felelősségének és érdekének megfelelő pozíciót, cselekvési bázist. Ezért is tudott – többek között – oly nehezen mozdulni a boszniai konfliktus megszüntetése, a béke megteremtése érdekében. Azóta azonban (igaz, nem rövid idő alatt) magára talált, rendezte belső elrendezését, tisztázta és deklarálta önmaga jövőbeni lényegét, céljait, és határozottan megkezdte – a hosszú távú biztonság és béke biztosításának szem előtt tartásával –

az azok eléréséhez szükséges, összetett gyakorlati lépések sorát. Ezekbe a boszniai válság megoldása mint komplex konfliktusmegoldás éppúgy beletartozik, mint a békepartnerség intézményének létrehozása, működtetése, saját szervezetének, állományának bővítése, vagy az oroszokkal e tekintetben meglevő nézetkülönbség lehetséges rendezése.

Mindezekből világosan kitűnik, hogy a NATO két dolgot biztosan akar: az egyik az, hogy az Európában keletkezett hatalmi vákuumot fokozatosan, az általa kialakított feltételek megteremtése mértékében ki akarja tölteni; a másik az, hogy a biztonságot itt Európában saját dominanciájával akarja megteremteni, és hosszú távon fenntartani.

A fenti szándékok mellett az érintett térségben természetesen sokféle más, esetleg ellentétes érdekek, nézetek is vannak. A szovjet tömbből kivált szuverén államok nemzeti érzékenysége hallatlanul felfokozódott érdekeik megértése, eredményeik elismerése tekintetében. Mindezek miatt – és a fenti folyamat feltétlen békés körülményeinek biztosítása érdekében – a NATO két dolgot biztosan nem akar. Egyrészt: nem akarja a beszélő viszonyt, a fejlődő sokoldalú kapcsolatot megrontani, netán a rossz emlékű fegyverkezési versenyt felújítani Oroszországgal. Ez sem a szövetségnek, sem Oroszországnak nem lenne jó. Másrészt: nem akar a szervezet bővítése során – ami nem egy aktus, hanem folyamat – olyan ingoványos talajra lépni, amivel csak baja van. Ha egy felvételre számot tartó ország a demokrácia érvényesítésében, az emberi jogok tiszteletben tartásában, az általános gazdasági, államigazgatási, diplomáciai, belbiztonsági, katonai – egyszóval állami – stabilitás terén nem éri el a kívánt szintet, eleve nem erősítheti a szövetséget, nyilvánvalóan nem érett a felvételre. Csak geostratégiai szempont (mint annak idején Görögország és Törökország esetében volt) egyedül nem lehet a felvétel kritériuma.

A másik államcsoportot a szovjet tömbből kivált, minden tekintetben eléggé heterogén, továbbá a korábban semleges, valamint az el nem kötelezett országok képezték. A Varsói Szerződés (majd a Szovjetunió) mint második pólus megszűnése után megszűnt az az egyensúlytartó szerkezet, amelyben ezen országoknak megvolt a helye és tevékenységi (cselekvési) rendje.

E tartószerkezet megszűnése után a semleges országok társadalmi és gazdasági stabilitással, demokratikus viszonyokkal rendelkezve folytatták kiegyensúlyozott állami életüket, élénken figyelve és érdekeik szerint reagálva a nemzetközi mozgásokra. A volt szocialista országok – a Varsói Szerződésből kiszorultak és az el nem kötelezett Jugoszlávia egyaránt – felszabadultak, önállóak lettek, de elvesztették nemzetközi „kapaszkodóikat”. A labilis társadalmi-gazdasági helyzetükkel, kezdeti politikai pluralitással és demokráciájukkal nem tudtak mit kezdeni. Az önállóság kezdeti, kapkodástól sem mentes mámorából felocsúdva ezek az országok – miközben saját nemzetük és környezetük szempontjából sok hibás, kétes értékű lépést tettek – rájöttek arra, hogy a maguk által megfogalmazott nemzeti céljaikat egyedül, sehova, senkihez sem tartozva, vagy kétes értékű „barát” oldalán nem tudják megvalósítani. Ezért szinte természetes szándék, hogy önmagukat beilleszték (integrálják) az újonnan alakuló Európába. Abba az Európába, amely most egy alakuló nemzetközi hatalmi rendszer színtere. Ez az új hatalmi rendszer sok-sok érdek összehangolásával kínál minden államnak lehetőséget, meghatározott értékek, mint fel-

tételek, valamint az adott ország jövőbeni hovatartozását meghatározó szándéka alapján.

A kor parancsa szerint tehát most választani kell! A helyes választás történelmi felelősség, az adott nemzet sorsának hosszú távú eldöntése. A történelem helyzetek, megítélések, döntések és cselekvések sorozata, folyamata. Ez a folyamat soha nem áll meg, általában nem fordítható vissza, még ha ellenerők időleges hatására, megtorpanások előfordulnak is. Megtalálni azokat a megoldásokat, amelyekkel az állami döntések elősegítik a nemzeti ügyek, érdekek érvényesítését úgy, hogy azok pozitívan hassanak az egész térség jövőjére, békés együttélésére, ez a mai vezetés (pártok, kormány, Országgyűlés) feladata, felelőssége.

Cáfolhatatlan tény, hogy a döntés általában, így a NATO-, illetve EU-csatlakozási döntés – a társadalmi jóváhagyást, a referendumot is beleértve – nem egy aktus, hanem sok-sok összefüggést mérlegelő, részfeladatokban, részhelyzetekben való tapasztalatszerzéssel, cselekvéssel járó folyamat.

A Magyar Köztársaság ezt a cselekvéssort már régen megkezdte, folytatja saját nemzeti érdekéből, anélkül, hogy minden egyes lépését külön megcímkézné: „ez a NATO-, illetve EU-csatlakozást szolgáló tett”. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a napi retorikában, a legkülönbözőbb szinteken és fórumokon szinte közhellyé vált a véghezvitt vagy tervezett cselekedet „Európába megyünk” szólammal való igazolása, fontosságának erősítése. Ennek igazi oka az, hogy nemzeti céljainkat, érdekeinket nem tudjuk elég hitelesen, meggyőzően képviselni, elfogadtatni, mivel azok a pillanatnyi pártérdekek mögé szorulnak; igazi, valós értéküket, fontosságukat az öncélú pártviták devalválják. Pedig a csatlakozás kínálta előnyöket csak megfontolt, következetes, egységes akarat mellett lehet érvényesíteni. Az „aktuális kérdésekben helyesen dönteni és cselekedni” magatartás mellett a legfontosabb kialakítani és képviselni azt, hogy hogyan lehet a NATO-tagsággal megőrizni, érvényesíteni saját nemzeti értékeinket, érdekeinket, amelyek a történelmünkől, kultúránkból, geostratégiai helyzetünkől fakadnak.

Hazánk, a Magyar Köztársaság a ma is tartó rendszerváltás folyamatában, az integrációs szándéktól függetlenül (de az integrációs feltételeket is kielégítve), nemzeti felemelkedése érdekében kialakította, megszilárdította köztársaságunk belső rendjét, demokratizmusát, jogállamiságát, stabilizálta gazdasági helyzetét, és megkezdte honvédelme korszerűsítését. A Parlament szokatlanul nagy ütemű törvénykezéssel hozza szinkronba jogrendünket társadalmi céljainkkal, amelyek harmonizálnak az európai normákkal. Példaértékű a szomszédainkkal való viszonyunk történelmi ellentéteket felszámoló rendezése. Mindezek a nemzeti érdekeket kifejező tettek (eredmények), jellemzők teljesen beleillenek a jövő Európa alapértékeibe.

Ha az elmondottakhoz hozzávesszük azt a magatartást, azokat a cselekedeteket, amelyeket a demokrácia, a béke, a biztonság térségünkben való erősítése érdekében erőnkhez mérten, sőt nemegyszer szinte erőnket meghaladóan, az ENSZ, a NATO, az EBESZ által szervezett akciókhoz csatlakozva tettünk, meggyőződhetünk arról, hogy egy előrehaladott integrációs folyamat aktív részesei, alanyai vagyunk. A folyamat magabiztosan folytatódik, visz bennünket a maga törvényei szerint az integrációba.

Azt hiszem, a fentiek alapján joggal elmondhatjuk, hogy *Magyarország mind tör-*

ténelmi múltját tekintve, mind a jelen kihívásainak eleget téve megérett arra, hogy a Nyugatot, Európa szerencsésebb fele befogadja, a csatlakozáshoz, még hozzá az első körben való csatlakozáshoz érettnak ismerje el, és legalább saját erőfeszítéseink mértékében ehhez a szükséges segítséget megadja. Nekünk pedig tudni kell, hogy a segítség nem automatikus, nem jön könnyen, azt igényelni, sőt kiharcolni kell. S nekünk is kell tenni valamit érte.

A NATO-tagság és a katonai kérdések értékelése, a nemzeti kötelezettségek értelmezése

A NATO nemzetközi demokratikus politikai és katonai szervezet. A létrehozásakor megfogalmazott célok (nem az alapító okmányban vagy működési szabályzatban szereplő szöveg szerint, hanem a mi olvasatunk logikus értelmezése szerint): a szövetségre lépett államok biztonságának garantálása, a béke megőrzése, szuverenitásának, területének, légterének megvédése. Ezek a célok a jövőre vonatkozóan valószínűleg kiegészülnek azzal, hogy a NATO a felségterületén kívül is vállal szerepet, nemzetközi veszélyt vagy az emberiség elleni bűnt jelentő konfliktusok megelőzésében, megszüntetésében, a béketeremtésben, a békemegőrzésben.

A NATO szövetségi céljai, amelyek teljesen harmonizálnak a tagországok érdekeivel, összehangolt politika, egységes, következetes, de rugalmas katonai védelmi doktrína (egyések szerint stratégia) és szövetségi, valamint nemzeti parancsnokságok által vezetett katonai erővel (potenciállal) valósulnak meg.

A NATO-tagság így azt jelenti, hogy az adott tagország honvédelmi képessége (Izland kivételével) két tényezőből tevődik össze: az alapvető tényező az ország által létrehozott és fenntartott fegyveres erők képessége, a kiegészítő tényező pedig a szövetség szolidáris (garanciális) köteletségéből fakadó katonai képesség. (Ez a szolidáris képesség nagyságrendben nem behatárolt, mindig a szükségletnek megfelelően alakul.) Így a saját (nemzeti) véderő képessége a honvédelem teljes igényénél egyértelműen kisebb és olcsóbb lehet. Ez cáfolhatatlan összefüggés.

A speciálisan jelentkező szövetségi pluszköltség a szövetség szervezeteinek (pl. parancsnokság, esetleg vezetési objektumok, eszközök) létrehozásából és fenntartásából, valamint a szövetségi együttműködés követelményét biztosító technikai és személyi feltételek megteremtéséből áll. Megfelelő odafigyeléssel elérhető, hogy ezen „pluszfeladatok” költségei kisebbek, mint a képességek kiegészítés révén megtagadható költségek.

Természetesen a szövetségi szolidaritás kétoldalú kötelezettség, nemcsak védelmi garanciát ad, hanem a szolidaritás (garancia) adásában is részvételt követel. Magyarország vagy bármely más ország alapvetően a saját honvédelme érdekében létrehozott és fenntartott erővel kell eleget tegyen szövetségbeni szolidaritási kötelezettségének.

Ugye senki nem gondolja komolyan, hogy Magyarországnak – az együttműködési képesség technikai és személyi feltételein túl – szövetségi szolidáris okokból kell fenntartani, korszerűsíteni légierjét, vagy (szélsőséges példaként) Anglia szövetségi tagságát figyelembe véve, netán haditengerészetet kell létrehozni.

Stratégiai erőket és eszközöket a szövetségi garancia érdekében az eddig is és

a jövőben is ilyenekkel rendelkező nagyhatalmak, míg kiegészítő erőket, eszközöket – az azokkal rendelkező – kisebb országok biztosítanak.

Szövetségi mivoltot feltételezve, a honvédelem (nemzeti védelmi stratégiában megfogalmazott) fegyveres erőkre háruló feladatainak jelentősebb része tehát a nemzeti fegyveres erők által, teljes egésze pedig a szövetségi garanciával kiegészítve kerül végrehajtásra. Ennek megfelelően a nemzeti érdek és felelősség alapján (és nem valami szövetségi követelmények alapján) a nemzeti fegyveres erőket képessé kell tenni a határ megvédésére, a légtér védelmére, az ország területének védelmére – az ország szerényebb gazdasági lehetőségei közepette is. Elsősorban ezért és nem csak a NATO-tagság követelményeként kell az ország fegyveres erőinek a fent jelzett önálló védelmi és szövetségi együttműködési képességgel rendelkeznie.

Hogy konkrétan mekkora legyen összességében és feladatnemenként ez a kapacitás, mikor mire legyen képes és kész, erről a szakembereknek, politikusoknak lehet, sőt kell – de nem vég nélkül – vitatkozni.

A közvéleményben tudatlanságból vagy nagyon is tudatosan elhintett, megrémítésre alkalmas híreszteléseket azonban el kell oszlatni. A rémisztgetés fő témája, hogy NATO-érdekből (NATO-követelmények alapján) kell rendelkezni a Magyar Honvédségnek szuperkorszerű, NATO-nagyhatalmak által eladni szándékolt technikával ellátott légvédelemmel (repülőkkal, rakétákkal, rádiótechnikai felderítő és felismerő rendszerrel) és más fegyverzettel.

Magyarország alapvető haditechnika (rakéta, repülő, harckocsi stb.) előállításhoz hadiiparral nem rendelkezik. Ezen technikát korábban is importáltuk, a jövőben is importálni kell.

A meglévő és még használható vagy gazdaságosan korszerűsíthető, üzemeltethető technika lecserélésére a nemzeti parancsnokság felelőssége tudatában nem is gondolhat, a NATO pedig erre nem kötelez senkit. Ha viszont az említett légvédelmi technikában vagy szárazföldi alapvető technikai eszközökben olyan hiány mutatkozik, hogy az már a nemzeti honvédelmi kötelezettségek teljesítését teszi lehetetlenné, akkor a hiányt technikailag korszerű, olcsóbban beszerezhető és üzemeltethető eszközökkel pótolni kell. Ezt követeli a nemzeti érdek és a partner iránti tisztesség.

(Mellesleg megjegyzem, hogy a tárgyalat folyamatok – integráció, technika beszerzés – eredményeként feléledhet a magyar hadiipar. Kevésbé anyagigényes, de annál nagyobb szellemi tudást igénylő eszközök, részegységek gyártásában komoly esélyekkel számolhat.)

* * *

A '90-es évek elején, a haza védelmének valamiféle racionális megoldása – kisebb, de hatékonyabb fegyveres erő létrehozása – jegyében a honvédségnél „megindult” egy korszerűsítési folyamat. Mind ez ideig azonban megfelelő államvezetési szándékok hiányában és költségvetési aluldotáltság miatt, főleg a „kisebb” realizálására irányuló döntések születtek és cselekedetek érvényesültek. Elsősorban emiatt és nemcsak a NATO-tagsággal járó kötelezettségek miatt kell nagyobb odafigyeléssel, felelősséggel fordítani a helyzeten, előtérbe helyezve a minőségi mutatók érvényesülését.

A honvédség parancsnoksága és egész parancsnoki kara, a kétségtelen anyagi nehézségek ellenére bizonyította – többek között az okucsányi műszaki zászlóalj létrehozásával, nemzetközi elismerést kiváltó alkalmazásával, több NATO együttműködési gyakorlaton való sikeres részvételével – készségét és képességét a várható feladatok ellátására.

Az állami vezetés szemléletén, szándékain és döntésein múlik, hogy a honvédség helyzetének alakulásában erőteljes pozitív változás álljon be, hogy a csatlakozás katonai tényezői szinkronba kerüljenek a más területeken meglévő eredményekkel.

Epilógus

Századunk, amely két pusztító világháborút és egy elhúzódó hidegháborút tudhat – nem nagy dicsőségére – magáénak, és amely oly sok történelmi igazságot sértett, különösen itt, Közép-Európában, megtanította arra a korábbi győzteseket, veszteseket (legalábbis többségüket) egyaránt, hogy:

- ha már a határokat nem is változtatják meg, vitathatatlan közös érdek az államok, nemzetek viszonyának megváltoztatása, megjavítása;
- végre olyan hatalmi csoportosítást hozzanak létre, amely valóban garancia a népek biztonságára, a térségben a háborúk (mindennemű revans) okának és lehetőségének kizárására, az emberi, etnikai, kisebbségi jogok gyakorlásának szabadságára, valódi esélyegyenlőségre, a határok átjárhatóságára.

Egy ilyen modellt a nyugati integráció (saját felségterületén) már produkált. Korszerűsítve, a körülményekhez igazítva ez itt a kibővült Európában is a jövő rendszere lehet, reményeink szerint az is lesz, csak hinni kell benne és tenni kell érte.

Nagy László – Póti László

A NATO és Oroszország

A *Hadtudomány* 1995/3. számában Nagy László tollából megjelent egy cikk Oroszország és a NATO címmel. Akkor a szerző az oroszországi parlament mellett működő külpolitikai és védelmi tanács által összeállított dokumentum elemzése révén adott bepillantást abba a bonyolult kérdéscsoportba, hogy hogyan vélekedik a hivatalos Oroszország a NATO tervezett kibővítéséről. Azóta közel két év telt el, jóval közelebb jutottunk a katonai integráció megvalósulásához (hiszen ez év július 8–9-én Madridban ülésezett a NATO csúcserkezte, amely – több más fontos határozat mellett – arról is döntött, hogy mely országok nyertek elsőként meghívást a csatlakozási tárgyalások megkezdésére).

Vannak azonban dolgok, amelyek az eltelt két év alatt szinte semmit sem változtak. A közép-európai országok változatlanul igénylik a felvételt a nyugat-európai, illetve euroatlanti intézményekbe, a NATO továbbra is eltökélten halad előre a kibővítés felé, és Oroszország továbbra is mereven ellenzi a tervezett kibővítést. Ugyancsak változatlan (vagy talán még fokozódott is) a kérdés egésze iránt megnyilvánuló érdeklődés, és folytatódik a vita minden fórumon. A *Hadtudomány* rendelkezésre bocsátja lapjait a magyar katonai integrációt támogató, illetve ellenző nézetek kifejtése céljából, és szívesen ad helyt ismételten az orosz-atlanti kötéshúzás áttekintésének is.

Nagy László ezúttal Póti Lászlóval közösen összeállított cikkben elemzi az orosz-atlanti kapcsolatokat problémakörét, de a szerzők megfordították a címet: a NATO és Oroszország. Ez a maga módján fontossági sorrendet (ha úgy akarjuk: erőssorrendet) is tükröz. Az utóbbi időszak eseményei ugyanis azt látszanak igazolni, hogy Oroszország – ha nehezen is – lassan beleéli magát a gyengébb partner szerepébe.*

Általánosságban elmondható, hogy Oroszország ellenzi a NATO tervezett, keleti irányú kibővítését. A részletes vizsgálat azonban árnyaltabb képet mutat. Jelen cikk célja, hogy mélyebben és pontosabban, néhány éves távlat átfogásával ragadja meg az orosz politika lényegét az említett kérdésben. Ennek érdekében azt vizsgálja, hogy miként értelmezhető ez a kérdéskör az oroszországi külpolitika eszmevilágában, milyen helyet foglal el Moszkva Európa-politikájában, miképpen fejlődött a NATO-bővítéssel kapcsolatos orosz álláspont, milyen – a főiránytól eltérő – vélemények egészítik ki a képet.

Az általános oroszországi külpolitikai koncepció

A nemzetközi kapcsolatok elméletének szintjén vizsgálva: az oroszországi külpolitikai koncepció formálódása egyértelmű elmozdulásként értelmezhető a gorbacsovi „új politikai gondolkodás” idealista iskolájától egy realista felfogás felé. Az új politikai gondolkodás egy új világközösség kialakulását hirdette (egy mindinkább köl-

* A cikkben az „orosz” jelző szinonimájaként előfordul az „oroszországi” szóhasználat is, amelyet éppen a moszkvai szakemberek és politikusok tartanak kívánatosnak. Azt akarják ugyanis ezzel a kifejezéssel hangsúlyozni, hogy a soknemzetiségű Oroszországi Föderáció politikájáról vagy képviselőiről van szó, és nem csupán az egyik nemzet álláspontjáról vagy politikusairól.

csönösen függő világban, az emberiség értékközösségének alapján), alapvető szerepet tulajdonított a nemzetközi szervezeteknek, majd hogynem világkormányban gondolkodott. A realista iskolára támaszkodó mai oroszországi külpolitika a nemzeti érdeket emeli központi kategóriává, az államok érdekeinek különbözőségét hangsúlyozza, és nem értékeli túl a nemzetközi szervezetek szerepét.

Az 1991 végétől önálló államisággal rendelkező Oroszország külpolitikáját *fennállásának első évében az elemzők által atlantistaként leírt koncepció határozta meg*. Ezen elgondolás szerint Oroszország az európai civilizáció szerves része, érdekei egybeesnek a Nyugat érdekeivel, következésképpen kívánatos az ország mielőbbi integrációja az európai közösségbe. Az oroszországi külpolitika prioritása tehát különleges – partneri-szövetségi – viszony kialakítása volt a Nyugattal (Oroszország NATO-tagságát sem kizárva). Moszkva nem pályázott globális nagyhatalmi szerepre, nem volt – még potenciális szinten sem – ellenségszéke.

A domináns atlantista irányzattal szemben már ebben az első időszakban is *megfogalmazódott az eurázsiaiként meghatározott koncepció*. Ezen elgondolás szerint Oroszország nem az európai civilizáció része, hanem az európai és az ázsiai civilizációt sajátosan ötvöző, önálló képződmény. Oroszország érdekei sok vonatkozásban különböznek a Nyugat érdekeitől, az Európába integrálódás helyett Oroszország önálló integrációs térségként tekint magára. Külpolitikai prioritásként ezen koncepción belül Moszkva a posztszovjet térséggel való különleges – domináns szövetségi – viszonyt fogalmazott meg. Ázsiai irányban legalább annyira nyitott, amennyire Nyugat-Európa irányában. Globális nagyhatalomként határozta meg magát, volt egyértelmű és kifejezett ellenségszéke (NATO, iszlám).

Az eurázsiai iskola egyik változataként tartják nyilván a *szlavofil irányzatot*, amelynek központi gondolata a posztszovjet térség szláv nemzeteinek összefogása. Ez az elgondolás mérsékelt izolacionista beállítottságú, legnyilvánvalóbb megvalósulási formája az orosz–ukrán–belarusz kezdeményezés egy új államszerkezet kialakítására, illetve napjainkban az orosz–belarusz kapcsolat szorosra fűzése.

Az eurázsiai iskola másik változataként különböztetik meg a *neo-antiimperialista irányzatot*, amely markánsan Nyugat-ellenes, a nagyhatalmi pozíciók visszaszerzését fogalmazza meg legfőbb céljaként (az orosz nemzeti ideológia alapján).

Az önálló orosz állam jelenkori létezésének eddigi öt és fél éve alatt az atlantista–eurázsiai vitában az utóbbi túlsúlyát magán viselő szintézisként munkálkodott ki az a felfogás, amelyet realista geopolitikai irányzatként tartanak számon. Ezen megközelítés szerint az oroszországi külpolitikának nem valamiféle civilizációs, etnikai vagy ideológiai feltevésekből kell kiindulnia, hanem az Oroszországot körülvevő geopolitikai térség realitásaiból. A realisták – egyfajta orosz Monroe-elv alapján – a posztszovjet térséget egyértelműen orosz érdekszférának tekintik. A Nyugattal való konfliktust vállalják ugyan, de nem tartják szükségszerűen feloldhatatlannak. Az eurázsiai koncepcióhoz annyiban állnak közelebb, hogy annak szellemében egyensúlyozni próbálnak Európa és Ázsia között. Fontosnak tartják Oroszország elszigetelődésének elkerülését, de hosszabb távon a globális nagyhatalmi szerep visszahódítását célozzák meg.

Oroszország Európa-politikája

Az oroszországi külpolitikai koncepció – még a bomladozó Szovjetunió részét képező Oroszország szempontjából – *legelső formájában három prioritási kört jelölt ki:*

- a Szovjetunió szövetséges köztársaságai;
- az északi félteke államai;
- globális kapcsolatok és problémák.

A Szovjetunió felbomlását követően a fenti hármas tagolás lényegében megmaradt, de belső tartalma módosult. A szövetséges köztársaságokból „közel-külföld” lett, megőrizve az első számú külpolitikai prioritás pozícióját (a Baltikum kihagyásával). Az északi félteke helyébe a fejlett országok, vagy a Nyugat fogalma lépett. Európa helye ezen második körön belül csupán egyike a három globális erőközpontnak (Ázsia és az Egyesült Államok mellett).

A globális problémák kezdetben leginkább környezetvédelmi és más, országhatárokon túlmutató kérdésekként vetődtek fel, míg utóbb az orosz globális nagyhatalmi szerep vált hangsúlyossá.

Európa helye az oroszországi külpolitikai prioritásrendszerben, az eurázsiai kontextusban tehát visszaszorult és relatíve leértékelődött. Az európai intézmények közül Oroszország az EBEÉ/EBESZ-nek szentelte a legnagyobb figyelmet. Ennek a szervezetnek volt kezdetől tagja, érdekeit intézményesen csak ezen keresztül érvényesíthette a kontinensen. Az EBESZ az oroszországi biztonságpolitikai tervekben a NATO-bővítés alternatíváját testesítette (és testesíti) meg. A teljes jogú európa tanácsi tagságot kezdetől megcélozta az oroszországi külpolitika, de – főleg a csecsen-válság miatt – ez csak többszöri halasztás után, 1996-ban realizálódott.

Az Európai Unióhoz fűződő intézményes kapcsolatokban 1994 hozta meg az áttörést: a kereskedelemről és együttműködésről szóló 1989-es megállapodást felváltotta a partnerségre és együttműködésre vonatkozó szerződés. Ez minőségileg különbözik a tíz kelet-közép-európai országgal megkötött társulási szerződésektől, döntően azért, mert nem a későbbi belépés összefüggéseibe helyezi a kapcsolatokat. Ugyanakkor több, mint egyszerű kereskedelmi szerződés, mert bevezeti a rendszeres politikai párbeszéd mechanizmusát.

A NATO bővítésével kapcsolatban az orosz álláspont a tagság lehetőségétől, a kemény ellenlépések kilátásba helyezésével párosuló elutasításon át, a bizonyos kompromisszum árán történő esetleges elfogadásig fejlődött.

Kváziszövetség a NATO-val (1992–93)

A függetlenné vált Oroszország külpolitikájának első éve az atlantista irányzat jegyében formálódott. Ennek logikájából adódóan – Oroszország euroatlanti integrációját célozva – vezető oroszországi politikusok nyíltan felvetették az ország NATO-tagságának lehetőségét, bár ez az igény sohasem fogalmazódott meg hivatalos kéresként.

Oroszország első hivatalos külpolitikai koncepciója nyitva hagyta a NATO-tagság kérdését és a Nyugattal létesítendő szövetséges viszony mellett foglalt állást. Ennek alapját a „közös demokratikus értékek iránti elkötelezettség” jelentette. Az egyértelműen atlantista irányvonal azonban nem bizonyult tartósnak.

A külpolitikai koncepció 1993 elején közzétett változatában a NATO már csak marginálisan jelenik meg: a dokumentum a nemzetközi biztonság áttekintésének keretében, a biztonság utolsó elemeként, egy bekezdés erejéig foglalkozik a kérdéssel. Az oroszországi külpolitika feladataként definiálja a koncepció a „NATO-val való együttműködési tervek egyeztetését és végrehajtását, a két- és többoldalú kapcsolatok intenzívebbé tételét, a NATO-szervekkel való együttműködést a béke és biztonság megerősítésében, a válsághelyzetek megoldásában...”

Habár a NATO-tagság igénye a kelet-közép-európai országok részéről 1991 óta napirenden volt, egyértelmű nyugati válasz hiányában az oroszországi külpolitikában a NATO-bővítés kérdése nem jelent meg markánsan, nem foglalt el súlyponti helyet. Ennek megfelelően nem kapott hangsúlyt a kibővítés ellenzése sem.

Az oroszországi külpolitika eme első – NATO-viszonylatban pozitív – periódusának csúcspontját az 1993 *augusztusában, Jelcin látogatása kapcsán közzétett híres varsói nyilatkozat jelentette*, amely így szólt: „Az elnökök érintették Lengyelország NATO-ba való belépési szándékának kérdését. Walesa elnök ismertette az erre vonatkozó ismert lengyel álláspontot, amit Jelcin elnök megértéssel fogadott. Perspektivikusan a szuverén Lengyelország ilyen irányú döntése, amely az összeurópai integrációra irányul, nem áll ellentétben más országok érdekeivel, beleértve Oroszország érdekeit is.”

A világban széles körben, de különösen Kelet-Közép-Európában oroszországi jóváhagyásként értelmezett nyilatkozatrész lezárta a NATO-hoz és annak bővítéséhez fűződő pozitív oroszországi hozzáállás korszakát, a lengyel-orosz közös nyilatkozatot napokon belül módosító – a fontosabb nyugati országok elnökeihez intézett – Jelcin-levéllel kezdetét vette a bővítésellenes orosz offenzíva.

Az elutasítás doktrínája (1993–96)

A varsói közös nyilatkozatot módosító, a kibővítést Oroszország elszigetelésére irányuló lépésként meghatározó Jelcin-levelet követően a NATO-bővítés elutasítása először az 1993 októberében elfogadott új oroszországi katonai doktrínában öltött testet. Ez a dokumentum „az Oroszországi Föderációt kívülről érintő katonai veszélyek létező és potenciális forrásai” közé sorolja a „katonai tömböknek és szövetségeknek az Oroszországi Föderáció katonai érdekei kárára megvalósuló kiszélesítését.”

Ez katonásan világos megfogalmazás, amely – bár nem nevesíti meg a NATO-t – ennek az elvi álláspontnak a rögzítésével egyértelműen az Észak-atlanti Szövetségre vonatkozik. A doktrína egyúttal nyitva hagyja az „Oroszországi Föderáció belépését kollektív biztonsági struktúrákba, vagy együttműködési viszony megteremtését ilyen struktúrákkal”. Ez azonban nem az orosz NATO-tagság ötletének újjáélesztését jelentette, hanem az EBEÉ-alapú európai kooperatív biztonsági rendszer oroszországi kezdeményezésének volt az előfutára.

A kelet-közép-európai térség NATO-tagságra aspiráló országai számára fontos mozzanata a katonai doktrínának, hogy ezeket az államokat szinte egybemosta a FÁK-országokkal, amikor célként jelölte meg „kölcsonösen előnyös együttműködés kialakítását katonai téren külföldi országokkal, elsősorban a Független Államok Közösségének részvevőivel és Kelet-Közép-Európa országaival”.

Az ilyen összefüggésbe helyezés azért különösen szemet szűrő, mert a FÁK-országok többsége ekkorra már másfél éve tagja volt az orosz vezetéssel létrehozott kollektív védelmi szerződésnek, az ún. taskenti megállapodásnak, míg a kelet-közép-európai országok egyike sem volt hajlandó hasonló jellegű kapcsolatok kialakítására, még kétoldalú alapon sem.

Az elutasítás doktrínája fejlődésének következő fontos lépcsője az Oroszországi Föderáció külső hírszerző szolgálatának a NATO-bővítéssel kapcsolatos orosz álláspontot részletesen kifejtő, 1993 végén nyilvánosságra hozott jelentése volt. A szolgálat akkori igazgatója (a jelenlegi külügyminiszter) után röviden *Primakov-jelentésként ismert dokumentum* először a Nyugat hozzáállását vizsgálja, majd az oroszországi érdekeket rögzíti. A NATO részéről felmerülő érveket sorra véve a dokumentum az alábbi következtetésekre jut:

- „Az új tagok NATO-ba történő felvétele több fázisból álló, hosszú folyamat lesz. A jelentkezők az előkészítő szakaszban egyfajta közbülső státuszt kaphatnak, amely a teljes jogú tagságtól több vonatkozásban különbözne.”
- Legvalószínűbb, hogy a visegrádi csoporttal indul a bővítés, de „még ezeknek az országoknak sincs gyakorlati esélye arra, hogy egyen jogú tagként gyorsan bekapcsolódhassanak a szervezet munkájába”.

A jelentés kitér a NATO-tagországok közötti megítélésbeli különbségekre is. A dokumentum első részének elemzése összességében arra a következtetésre jut, hogy a NATO-bővítés kérdése egyáltalán nem eldöntött, túl sok a bizonytalanság és érdekellentét az érintettek körében.

A jelentés második – az oroszországi érdekekre gyakorolt hatást vizsgáló – része a legfőbb problémának azt tekinti, hogy a NATO nem változtatta meg eredeti hidegháborús jellegét: a szövetség fő célja változatlanul a stratégiai egyensúly fenntartása Európában. Ebben az összefüggésben értelmezve a bővítést, Moszkva arra kényszerülne, hogy vagy növelje katonai erejét, vagy béküljön meg a biztonsági egyensúly megbomlásával, márpedig mindkettő ellentétes biztonságpolitikai érdekeivel.

Egy további kritikai eleme a Primakov-jelentésnek, hogy a szövetség felvállalt feladatai közé sorolja a kelet-közép-európai, valamint a közép-ázsiai térség stabilitásának szavatolását. Ez pedig – mivel alternatíváját képezné a FÁK-on belüli kollektív biztonsági rendszernek – nyugaton és délen Oroszország számára „rendkívül kedvezőtlen geopolitikai helyzetet” idézne elő.

A kibővítés katonai szempontból megkövetelné a védelmi koncepció gyökeres átgondolását, beleértve a hadászati térség felülvizsgálatát, kiegészítő infrastruktúra telepítését, nagy katonai kontingensek átcsoportosítását, a hadműveleti tervek, a katonai oktatás és a harcászati kiképzés jellegének megváltoztatását. Mindez azzal a veszéllyel járna, hogy meghíúsulna vagy legalábbis elhúzódna az orosz hadsereg reformja, ami elégedetlenséget szítana katonai körökben.

Külön figyelemre méltó és kevésbé ismert része a bővítéssel szembeni oroszországi argumentációnak, hogy a bővítést a határok kérdésével hozza összefüggésbe. A Primakov-jelentés szerint a NATO olyan régióban terjeszkedne, ahol a II. világháború eredményeként az államhatárok megváltoztak, s mindezt olyankor tenné, amikor „érvényüket veszítik vagy lényegesen gyengülnek az európai status quót rögzítő

helsinki határozatok". A jelentés következtetése: nem lehet kizárni, hogy – elsősorban német részről – „a határok körül kialakult helyzet további változásainak szempontjából” tekintenek a kibővítési folyamatra. Így „a kelet-közép-európai országok NATO-tagdá válásának esetében megnő a viták és konfliktusok – így a területi viták – nemzetközivé szélesedésének veszélye.”

A kibővítés – a NATO összetételének megváltozása okán – „aláássa a többoldalú szerződésekből fakadó, számos nemzetközi kötelezettség érvényét,... többek közt az európai hagyományos fegyveres erőkről kötötteket...”

Végül a jelentés belpolitikai összefüggésekben is felsorakoztat egy érvet: tekintettel az oroszországi közvélemény NATO-ellenességére, a kibővítés alááshatná a reformkurzus társadalmi bázisát.

*A Primakov-jelentés az első olyan – az állampolitika rangjára emelt – dokumentum, amely véget vetett a korábbi orosz hozzáállás tisztázatlanságának és először tett kísérletet arra, hogy számba vegye az Oroszországra gyakorolt hatásokat, illetve az elképzelhető el-
lenlépéseket.*

Megjegyzendő, hogy az oroszországi politikusok elutasító álláspontja a NATO kibővítését illetően ezekben az években sem volt következetes. Csernomirgyin miniszterelnök például 1995 februárjában, Varsóban és Pozsonyban tett látogatása során kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy a szövetség kibővítése nem jelent problémát Oroszország számára. A Kozirjevet követő külügyminiszter, a már említett Primakov azt fejezte ki magyar kollégájának, Kovács Lászlónak 1996 márciusában Moszkvában, hogy Oroszország a továbbiakban nem ellenzi a NATO kibővítését, amennyiben az a szövetség politikai struktúrájára korlátozódik (a későbbiekben ezt az álláspontot több ízben is kifejtette). Rogyionov honvédelmi miniszter 1996 novemberének közepén azt találta mondani, hogy a NATO kibővítése nem hordoz igazán biztonságpolitikai fenyegetést Oroszországra nézve (igaz, egy héttel később homlokegyenest ellenkező álláspontra helyezkedett).

A NATO-bővítés doktrinális elutasításának legkérlelőbb szintézisét az ún. Karaganov-jelentés hozta 1995 májusában. Az „Oroszország és a NATO” elnevezésű dokumentumot az oroszországi külpolitikai vezetők reprezentatív részvételével, a parlament mellett működő külpolitikai és védelmi tanács égisze alatt dolgozták ki (lásd a Hadtudomány 1995/3. számában). A dokumentum a következő célt állítja az oroszországi külpolitika elé: úgy válaszoljon a NATO-kibővítés által Oroszországhoz intézett kihívásra, hogy elkerüljön két szélsőséget, a már átélt Nyugat-barát romantizmust és a kemény, konfrontációs, szovjet-típusú retorikát. Ennek érdekében a Karaganov-jelentés vizsgálja a nyugati, a közép-európai és az oroszországi érdekeket az adott kérdéskörben, ugyanakkor megfogalmazza ajánlásait a moszkvai diplomácia számára.

A jelentés a NATO-bővítés legfőbb nyugati motivációs tényezőjének a szervezet életképességének megőrzését tekinti. A „rendszerhátságon” levő NATO számára a kibővítés a lét vagy nemlét kérdéseként merül fel. A tagfelvétel másik nyugati mozgatórugója az, hogy a közép-európaiakat ezúton szeretnék kompenzálni az európai uniós felvételi folyamat elhúzódásáért. Ezenkívül a nyugati érdekek közé sorolja a jelentés a szervezet „perifériájának erősítését”, illetve a hidegháborús győzelem „geopolitikai kiaknázását”. A közép-európai országok belépésre ösztönző ér-

dekeinek többségét a dokumentum „érthetőnek és jogosnak” minősíti: „Teljesen jogos a kelet-közép-európai országoknak az a törekvése, hogy belépjenek a NATO-ba vagy bármilyen más szövetségbe. Oroszország elvileg érdekelt abban, hogy a térség országai stabilak legyenek és politikai vezetésük viszonylag nyugodtnak érezze magát. Ezen túl azonban Oroszország és a kelet-közép-európai országok érdekei eltérnek egymástól: Oroszország nem tartja ezeknek az országoknak a belépését a NATO-ba optimális és kiegyensúlyozott válasznak aggályaira, mert ebben az esetben a kelet-közép-európai országok biztonsága Oroszország biztonsági érdekeinek kárára valósul meg.”

A tervezett NATO-kibővítés egy sor oknál fogva „szemben áll Oroszország nemzeti érdekeivel”. Ezek között a jelentés első helyen említi azt a politikai-pszichológiai tényezőt, miszerint ez a lépés Oroszország „katonai-politikai izolációjának” érzetet keltené. A továbbiakban felsorolja a bővítés várható potenciális hatásait: Oroszország „revizionista hatalommá” válhat, elveszhet a Nyugat iránti bizalom, a fegyverzetkorlátozási egyezmények értelmüket és érvényüket veszíthetik, megszűnhet a Varsói Szerződés feloszlása utáni új európai rend egyik legfontosabb nyeresége, a de facto semleges közép-európai zóna, Oroszország új szövetségesek felé fordulhat keleten és délen, relatíve megerősödhet a nukleáris elrettentés szerepe az oroszországi Európa-politikában.

Az ajánlott lépéseket a dokumentum azzal kezdi, hogy mit nem szabad tennie az oroszországi vezetésnek. Semmiképp nem szabad abból kiindulnia, hogy a NATO-bővítés elkerülhetetlen, továbbá következetesen el kell kerülnie még a látszatát is annak, hogy Oroszország kész lenne kompromisszumokra valamiféle kompenzációk árán. Nincs értelme NATO–orosz együttműködésről érdemben tárgyalni, ha nincs garancia arra, hogy a bővítés eltolódik legalább 4–5 évvel.

Végül a lehetséges ellenlépésekkel kapcsolatban a jelentés úgy fogalmaz, hogy nem szabad blöffölni.

A NATO-kibővítés megakadályozásának vagy időbeni kitolásának eléréséhez az oroszországi külpolitika rendelkezik bizonyos eszközökkel. *Először*: a NATO-tag-államok körében nincs konszenzus ebben a kérdésben, sőt Portugáliában, Spanyolországban, Olaszországban, Nagy-Britanniában, Franciaországban és Görögországban kisebbségben vannak a bővítéspártiak. *Másodszor*: a mégis bekövetkező bővítésnek van legalább három olyan fázisa – a bővítésről való döntésig, a bővítésről folytatandó tárgyalások befejezéséig, végül a ratifikációig –, amelyek során számottevő manőverezési tere nyílik a moszkvai diplomáciának.

A NATO-kibővítés kapcsán Oroszország rövid távú célja a bővítésről szóló döntés maximális kitolása, középtávon az esetleges bővítést igenlő döntés megvalósításának megnehezítése, késleltetése, hosszú távon a mégis megvalósuló bővítés beillesztése az új kooperatív biztonsági rendszerbe.

A jelentés végül felsorol néhány olyan ötletet, amelyek alapját képezhetik a gyors bővítés alternatívájának Kelet-Közép-Európa szempontjából, így: kétoldalú biztonsági garanciák nyújtása a NATO és Oroszország részéről, egyoldalú biztonsági garanciák adása a NATO részéről, egyoldalú biztonsági garanciák az Egyesült Államok, Németország vagy más államok részéről, a Nyugat-európai Unió kibővítése.

Alekszej Puskov, a külpolitikai és védelmi tanács tagja, aki a fenti dokumentum szellemében kezeli a NATO-bővítés kérdését, az alábbi hét pontban foglalta össze a bővítés orosz szempontból várható következményeit.

1. Szélesedni fog a szakadék az orosz és a nyugati civilizáció között.
2. Oroszország befelé fog fordulni.
3. Az orosz befolyási övezet újjá fog születni a posztszovjet térségben.
4. Gyengülni fog az általános európai biztonság.
5. Veszélybe kerül a hidegháború utáni biztonsági rend.
6. Kedvezőtlenül fog alakulni az oroszországi belpolitika.
7. Teret nyer az új oroszországi militarizmus.

1995 végén az elutasítás doktrínája – amely addig politikai nyilatkozatok, szakértői anyagok és egyéb publikációk formáját öltötte – a hivatalos állami politika rangjára emelkedett. Az oroszországi parlament felsőháza nyilatkozatot fogadott el a „NATO keleti kibővítéséről”, amely leszögezi, hogy Oroszország, mint a kontinens legnagyobb országa nem szemlélheti tétlenül a bővítés körüli fejleményeket. „A NATO katonai gépezetének az Oroszországi Föderáció határaihoz való közelítése komoly veszélyt jelent Oroszország politikai, gazdasági és katonai biztonsága számára”, ezért az oroszországi felsőház határozottan tiltakozik a tervezett bővítés ellen és felhívja az érintett országok törvényhozó és végrehajtó testületeit politikájuk felülvizsgálatára.

Az oroszországi külpolitika koncepcionális megalapozása 1996-ra eljutott arra a fokra, hogy egy rövid távú nemzetbiztonsági doktrína tervezete is megszülessen. Az Oroszország nemzetbiztonsági politikája (1996–2000) című dokumentum a Karaganov-féle szintetizált, szélsőségektől mentes oroszországi álláspontot tükrözi. Új elemként jelenik meg az Oroszországot a világ erőközpontjaihoz fűző viszony definiálása, amely szerint az ország az „egyenlő közelség” (ravnopriblizonnoszty) doktrínáját fogja követni. Az egyenlő távolságtartásnak ez a pozitív felfogású változata arra enged következtetni, hogy Oroszország úgy fogja kezelni az Észak-atlanti Szerződés Szervezetét, hogy sem kifejezett ellenséget, sem egyértelmű szövetségest nem lát a NATO-ban.

A NATO-bővítés természetesen nem áll az oroszországi nemzetbiztonsági politika középpontjában, de bizonyos szempontokból érintkezésben van a két probléma. Ilyen összefüggés többek között, hogy a dokumentum szerint a Nyugat ellenérdekelt a FÁK-térség integrációjában. (Ezt a „vádát” többször megfogalmazták a későbbiekben Solana NATO-főtitkár személyével kapcsolatban, aki látogatásokat tett a közép-ázsiai volt szovjet köztársaságokban, mint az Észak-atlanti Együttműködési Tanács – NACC – tagországaiban.)

Oroszország létfontosságú érdekeinek felsorolása a nemzetbiztonsági doktrínában:

- más hatalmak dominánssá válásának megakadályozása a volt Szovjetunió területén (különösen katonai-politikai értelemben);
- az Oroszországgal szemben ellenséges koalíciók formálódásának megakadályozása a világban (beleértve a volt Szovjetunió területén végrehajtott orosz akciók ellenében formálódó szövetségeket);
- akadálytalan hozzáférés a meglévő stratégiai jelentőségű forrásokhoz, beleértve a volt Szovjetunió fő közlekedési útvonalait és kikötőit.

Ez a felsorolás – mivel a volt Szovjetuniót veszi alapul a FÁK-térség helyett – elvi síkon kizárja a három balti államot a leendő NATO-tagok köréből (még akkor is, ha egyébként a kibővítést nem sikerül megakadályozni).

A dokumentum kétségeit fejezi ki a FÁK-keretekben kialakulóban lévő kollektív védelmi rendszer célszerűségét illetően, és kizárja, hogy ezt „a tervezett NATO-kibővítéssel szembeni hatékony eszközként” kezeljék.

Úton a kompromisszum felé (1995–96)

Az elutasítás doktrínájának fentebb vázolt kimunkálása nem jelentette az orosz–NATO kapcsolatok befagyását, ezek a kapcsolatok végig folyamatosak voltak és természetesen tükrözték az aktuális problémákat is. E bonyolult viszony érzékeltetésének legjobb példája az oroszországi állásfoglalás a békepartnerségi programmal (PfP) kapcsolatban. Az oroszországi vezetés kezdettől pozitívan állt a PfP ötletéhez, mert úgy látta, hogy ezzel időt tud nyerni a gyors kibővítéssel szemben. Ekkor nemcsak a Kozirjev vezette külügyminisztérium, hanem a többi illetékes szerv is támogatta az orosz csatlakozást a programhoz.

Ez a kezdeti pozitív alapállás azonban élesen kritikussá vált 1994 tavaszán-nyarán. Mind a hivatalos politika fórumai, mind a tömegtájékoztatás az orosz csatlakozás negatívumait kezdték kiemelni. Bírálat alá a program következő elemei estek:

- a PfP időben is csak alig tolta el a kibővítést, és egyre kevésbé látszott helyettesíteni azt;
- a potenciális NATO-tagok száma időközben a kezdeti 3–4-ről a többszörösére bővült;
- a program a kétoldalú együttműködésre helyezte a hangsúlyt és így marginalizálta az összeurópai intézményeket, elsősorban az EBEE-t;
- az Oroszországnak felkínált együttműködési csatorna negligálta azt a tényt, hogy az ország nagyhatalom, nem ismerte el a megkívánt különleges státuszt;
- a NATO-szabványok elterjesztése az együttműködők körében megfosztaná Oroszországot hagyományos fegyverpiacától.

1994 folyamán moszkvai kezdeményezésre két dokumentumot dolgoztak ki a NATO-hoz fűződő viszony szabályozásának céljával. Az egyik Oroszország ún. egyéni partnerségi programja volt, a másik az együttműködés szélesebb körét irányozta elő, beleértve az időnkénti konzultációkat politikai és biztonsági téren. Az 1994. december 1-jén aláírni tervezett dokumentumokat az oroszországi külügyminiszter az utolsó pillanatban elutasította (ezzel is megfelelő háttérrel adva Jelcin hírhedt – a „hidegbékéről” szóló – eszmefuttatásának az EBEE budapesti csúcstalálkozóján 1994 decemberében).

Végül, ilyen előzmények után, Oroszország csak 1995 májusában csatlakozott a PfP-hez.

A oroszországi külpolitika félhivatalosan először 1995 elején próbált meg egy kompromisszumos megoldás irányában tájékozódni a NATO tervezett kibővítésével kapcsolatban. Kozirjev megbízásából februárban Washingtonba repült Mamedov külügyminiszter-helyettes bizonyos feltételek kialakításának céljából a bővítés elfogadásáért cserébe. A feltételek között volt a nukleáris fegyverek és külföldi csapatok tele-

pítésének tilalma az újonnan felveendő országok területén (amelyek azóta egyoldalú NATO kötelezettségvállalásként nyertek megfogalmazást). A küldetés visszhangja azonban annyira rossz volt Moszkvában, hogy a kísérlet érdemi tárgyalások nélkül kudarcba fulladt.

Ez az út is hozzájárult ahhoz, hogy a három hónappal később elfogadásra került Karaganov-jelentésben kategorikusan elvessék a kompromisszumkészségnek még a látszatát is.

A hivatalos politikán kívül azonban megjelentek olyan vélemények, amelyek a kompromisszum valamilyen formáját ajánlották.

Jurij Davidovnak, az USA–Kanada Intézet munkatársának a Szegodnya című liberális napilapban publikált írása a következő gondolatmenetet vázolja. A NATO kibővítésének makacs ellenzésével a Kreml csak azt éri el, hogy megromlik viszonya a közép-európai térséggel, valamint a Nyugattal, és Oroszország valóban elszigetelődne. Oroszország szempontjából az lenne a legcélszerűbb, ha Moszkva megszabná a csatlakozás árát. Ennek részét képezhetnék a következő feltételek: a csatlakozás idő- és térbeli széthúzása, a támadóerőverek – mindenekelőtt az atom-űtőerő – és az állandó külföldi katonai támaszpontok telepítésének tilalma, az oroszországi határ mentén folytatandó hadgyakorlatok korlátozása és a kalinyingrádi terület státuszának garantálása.

Szergej Rogov, az USA–Kanada Intézet igazgatója tovább megy kollégája javaslatainál. Abból indul ki, hogy *a fő kérdés nem a bővítés, hanem a kapcsolatok rendezése a NATO és Oroszország között*. E célból elvileg négy különböző erősségi fokozatú szerződést ajánl:

- A megneemtámadási szerződés lenne a minimuma az egyezményes kapcsolattartásnak.
- Egy együttműködési szerződés már alkalmasabb lenne a pozitív viszony létesítésére, mert közös biztonsági célokat fogalmazna meg, és ehhez mechanizmust biztosítana.
- A kölcsönös biztonsági szerződés még tovább menne az együttműködés elmélyítésében.
- Egy kölcsönös védelmi szerződés képviselné a biztonsági együttműködés legfelső formáját, világos kötelezettségekkel egymás védelmét illetően.

Az első elégtelen, míg az utóbbi valószínűtlen, ezért a második és harmadik típusú szerződés valamilyen kombinációja lenne a célszerűbb. Egy ilyen egyezményes keret megléte esetén a két oldal a következő kompromisszumokat vállalhatná a NATO-bővítéssel egy időben:

- Oroszország korlátozná fegyveres erőit a Nyugattal határos területein;
- a NATO – a Davidovnál felsoroltak mellett – nem venne részt hadgyakorlatokon a Baltikumban, és egyenlő részvételt biztosítana Oroszországnak a kelet-közép-európai országok hadseregei számára kidolgozandó logisztikai és műszaki programokban.

Szergej Jusenkov, a дума védelmi bizottságának liberális elnöke egy sajtóértekezleten kijelentette, hogy *Oroszországnak nincs miért félnie az esetleg kibővülő NATO-tól*. Az Észak-atlanti Szövetség csak gyengülne azzal, ha felvenné a közép-európai jelentkezőket, mert nehezebbé válna a döntéshozatal, ráadásul a kérdéses államok –

az egy Csehország kivételével – nem érik el a nyugati védelmi szövetség színvonalát. Jusenkov szerint Oroszországnak minél szorosabb kapcsolatokra kell törekednie a NATO-val, sőt perspektivikusan társult tagja lehet a szervezetnek.

Az Izvesztyija című liberális napilap (annak kapcsán, hogy az orosz vezérkar elutasította a részvételt az egyik csehországi PfP gyakorlaton) annak a véleményének adott hangot, hogy mivel a NATO vonata – ha nem is menetrend szerint, de – feltartóztathatatlanul halad kelet felé, ezért jobb lenne az utasok között lenni és szavatási jogot kapni az úti célt illetően.

Annak ellenére, hogy a Karaganov-jelentés javasolta a „kompenzációs” megközelítés elvetését, a kompromisszum elemei kezdtek teret nyerni a hivatalos oroszországi politikában is. A kompromisszum kategóriája 1996 márciusában jelent meg és azóta is tartósan jelen van a NATO-bővítésről megfogalmazott orosz álláspontban. A Kozirjevet felváltó Primakov külügyminiszter ekkortól fejt ki, hogy létezik kompromisszumos formula, ha az Észak-atlanti Szövetség katonai struktúrája nem kerül közelebb az oroszországi határokhoz. „Oroszország számára csupán egyetlen elfogadhatatlan fejlemény van: a NATO katonai infrastruktúrájának kijutása határait. Minden más változat kompromisszum tárgyát képezheti” – hangzik más megfogalmazásban az új oroszországi álláspont.

Március végén maga Jelcin elnök állt elő a „francia megoldással” a NATO-ba belépni szándékozók számára. Az ajánlat lényege: tagság az Észak-atlanti Szövetség politikai testületeiben, de távolmaradás a katonai struktúráktól.

Újabb – hivatalos forrásból meg nem erősített – kompromisszumos oroszországi kezdeményezésként merült fel egy állítólagos Jelcin-levél, amely a balti államok kizárásáért cserébe elfogadná a közép-európaiak tagságát.

Vissza-visszatérő jelenség, hogy az oroszországi politikusok nem a kibővítés ténye, hanem annak „elsietett” volta ellen tiltakoznak. Erre példa az egyébként elég merev Karaganov-jelentésben említett 4–5 éves haladék igénylése is. Hasonló álláspont jellemzi Kozirjev külügyminiszter felszólalását is 1995 májusában az Észak-atlanti Tanács ülésén: „Az elsietett döntés ebben a kérdésben megkérdőjelezheti ... Oroszország bekapcsolódását a PfP programba.” Nincs pontos definíciónk arról, mit jelent az „elsietett” fogalom, de előfordul – mint a Karaganov-jelentésben is –, hogy egyes orosz szakértők hajlandók számokat is megnevezni (általában 3–4–5 évről beszélnek, márpedig ez nem is olyan hosszú idő). Nemhivatalos információk szerint Jelcin elnök állítólag említést tett egy hároméves türelmi időszakról, amikor 1996 áprilisában Kwasniewski lengyel elnökkel tárgyalt Moszkvában.

A NATO-bővítés alternatívái orosz szemszögből

A NATO-bővítés alternatívájaként az oroszországi vezetés először az „összeurópai partnerség koncepcióját” vetette fel. Ez egy megreformált EBEÉ-t (EBESZ-t) képzelte el, amely regionális politikai szervezatként koordinálná a NATO, az Európai Unió, az Európa Tanács, a Nyugat-európai Unió és a Független Államok Közössége tevékenységét a biztonságpolitika, a béketeremtés és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme területén. Ennek az elképzelésnek a keretébe tartozna egy – az ENSZ Biztonsági Tanácsának mintájára épülő – Európai Biztonsági Tanács létrehozása is.

A még radikálisabb javaslatok közé tartozik az európai kooperatív biztonság rendszerének elképzelése – tagjai lennének az EBESZ és a NATO tagállamai –, amely közvetlenül intézkedne az európai biztonsági kérdésekben.

Új szervezet létrehozása nélküli megoldásként fogalmazták meg azt az ötletet, hogy a NATO és Oroszország kölcsönös biztonsági garanciát vállalna a kelet-közép-európai térségért (az ún. keresztgaranciák gondolata). A fenti ötlet egyik variánsa a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő sáv semlegessé és atomfegyvermentessé tétele addig, amíg egy összeurópai biztonsági rendszer ki nem épül.

Egy másik, alternatív megoldásként a Nyugat-európai Unióhoz való csatlakozást javasolta néhány oroszországi szakértő. (Egyébként is figyelemreméltó tény, hogy orosz részről gyakorlatilag semmiféle ellenzés nem jelentkezik az Európai Unió, illetve a Nyugat-európai Unió kibővítésével szemben.)

Felmerült a „kvázitagság” ötlete is, ami azt jelentené, hogy a kelet-közép-európai térség országai formális belépés nélkül kapnának biztonsági garanciákat a NATO-tól. (Ennek a gondolatnak továbbfejlesztett változata a társult tagság státuszának bevezetése és biztosítása – esetleg akár Oroszország számára is.)

A Karaganov-féle intézet egy jelentésben azzal a javaslattal állt elő, hogy létre lehetne hozni egy – az EBESZ és más európai intézmények keretein túlmutató – mechanizmust, amely konzultációs fórum lehetne a Nyugat és Oroszország között (nagyjából a G-7 mintájára).

Maga Karaganov pedig legújabbán az ún. Helsinki-2 gondolatát pendítette meg. Ez egy új egyezményen alapuló összeurópai kooperatív biztonsági szervezet lenne, ahol a gazdasági ügyeket az Európai Unió, a katonai-biztonsági ügyeket a NATO, a vele együttműködő Oroszország és a kelet-közép-európai országok, a humanitárius kérdéseket az Európa Tanács, a politikai kérdéseket pedig az EBESZ kezelné. Perspektivikusan az új rendszer keretében megvalósulhatna a NATO kibővítése is.

Végül voltak szerzők, akik a NATO-bővítésről szóló oroszországi vita egy-egy aspektusához szóltak hozzá. Néhányan az egész kérdéskör kapcsán azt hangsúlyozták: a problémák jó része arra vezethető vissza, hogy Oroszország nem folytatótt megfelelő politikát a kelet-közép-európai térség irányában: nem volt képes javasolni Kelet-Közép-Európa országainak sem olyan pozitív megoldást, amely segítené volna leküzdeni nekik biztonságuk veszélyeztetettségének érzését, sem a kétoldalú kapcsolatok pozitív formuláját. Az oroszországi külpolitika ezen országok irányában negatív jellegű: „nem” a NATO-ba való belépésre, „nem” a szövetségesek szabad megválasztására, „nemmél” felérő közöny a gazdasági kapcsolatok élénkítésének kísérletei kapcsán.

Ebből az alapállásból – és abból a felismerésből kiindulva, hogy a térség és Oroszország kapcsolatainak szintje nem kielégítő – jutott arra a következtetésre Bogomolov akadémikus, az oroszországi Kelet-Európa-kutatás legnagyobb tekintélye, hogy a térségnek a híd szerepét kellene betöltenie Oroszország és a Nyugat között.

Szergej Kortunov arra hívja fel a figyelmet, hogy az orosz-kelet-európai kapcsolatokat nem szabad kizárólag a NATO-bővítés problémájának összefüggéseiben kezelni, sőt egyértelműen el kell attól választani, és világossá kell tenni, miszerint Oroszország álláspontja a NATO-bővítés ügyében egyáltalában nem jelent lengyel-, cseh-, szlovák- vagy magyarellenességet.

D. Trenyin biztonságpolitikai szakértő azt fejtegeti, hogy eddig sikerült elérni az Oroszország és a NATO közötti katonai-politikai konfrontáció megszüntetését, de most már többre van szükség, nevezetesen az orosz–nyugati kapcsolatok demilitarizálására. A katonai elemet teljességgel ki kell iktatni ebből a kapcsolatrendszerből.

A nyugati, illetve a közép-európai álláspont

A NATO-tagállamok képviselői ismételten deklarálták, hogy egyetlen kívülálló országnak, így Oroszországnak sincs vétőjoga a szövetségre tartozó kérdésekben. Márpedig a kibővítés a szövetségre tartozik, és még arra az országra, amelyet meghívunk a csatlakozásra. Ugyanakkor a nyugat-európai kormányok, de még inkább az amerikai adminisztráció igen komolyan veszi az oroszországi ellenérzéseket. Hivatalos dokumentumokban is megfogalmazták, hogy a döntések során figyelembe kell venni a valós, jogos orosz biztonsági érdekeket. Jelenleg azt mondhatjuk, hogy Oroszország de facto vétőjoggal rendelkezik (például a balti államok vonatkozásában), hiszen a nyugati politikai vezetők semmilyen körülmények között nem akarják, nem szeretnék elszigetelni, sarokba szorítani.

A NATO-tagállamok minden jel szerint nem fognak lemondani a szövetség kibővítéséről az oroszországi tiltakozások miatt, hanem megtalálják annak módját, hogy hogyan lehet Oroszország számára elfogadhatóvá tenni ezt a lépést, hogyan lehet bizonyos „kompenzációt” nyújtani.

Le kell szögeznünk, hogy *Európában senkinek, egyetlen országnak sem érdeke Oroszország távoltartása a közös biztonságpolitikai problémáktól.* Éppen ellenkezőleg ... A magyar álláspont is világosan fogalmaz: hazánknak nem érdeke, hogy a NATO kibővítése merev oroszországi ellenállás közepette menjen végbe. Ezért nem látszik – két okból sem – célravezetőnek az a megközelítés, miszerint Oroszország úgysem tehet semmit a kibővítés ellen, tehát „mindenáron” végre kell hajtani.

Az egyik okról már volt szó: Oroszország bevonása, részvétele a biztonság architektúrájának alakításában közös érdek.

A másik ok kicsit „rázósabb”: Oroszország igenis tehet néhány dolgot, ha nem is a kibővítés ellen, de a kibővítés miatt. Egyes oroszországi katonai szakértők egyenesen úgy fogalmaznak, hogy tennie kell! Többek között például fel kell mondania néhány fegyverzetkorlátozási szerződést, harcászati atomrakétákat kell telepítenie az új tagországok közelébe (beleértve Belarusz területének igénybevételét is). Nyilvánvaló, hogy az ilyen és hasonló reagálások nem erősítenék, inkább megterhelnék a biztonság formálódó épületét.

Olyan politikát kell tehát folytatni, folytatnunk, amelynek nincsenek ilyen következményei. Ennek a politikának két összetevője van:

- További érvek és bizonyítékok felsorolásával *meg kell győzni a moszkvai vezetést, hogy a kibővítés nem irányul ellenük.* Ebben a meggyőzésben részt kell vállalnia mind a jelenlegi NATO-tagállamoknak, mind pedig a csatlakozni kívánóknak.
- Valóban meg kell találni azokat a *kompenzáló intézkedéseket, amelyek Moszkva számára könnyebben elfogadhatóvá teszik a kibővítés tényét.* Ezekről – esetenként a színpalak mögött – komoly tárgyalások folynak, átfogó elemzések készül-

nek. A teljesség igénye nélkül megállapítható, hogy a kompenzáció elemei közé tartozhatnak a következők: az EBESZ szerepének erősítése (ebben a szervezetben Oroszország teljes jogú tag), a hagyományos fegyverek csökkentését előíró CFE-szerződés belső logikájának és ún. szárnyszabályának felülvizsgálata (ez a szabály erősen korlátozza Oroszország katonai aktivitását, illetve manőverezési lehetőségét például a Kaukázushoz közeli térségekben). A leglátványosabb és a nyilvánosság előtt is felvállalt lépés ez irányban az a megállapodás a NATO és Oroszország között, amely különleges stratégiai partneri viszonyt irányoz elő.

Ez utóbbival kapcsolatban alakult ki a közelmúltban egy jól kitapintható ellentét a két érdekelt fél között.

Több nyugati politikus, közöttük Javier Solana NATO-főtitkár is úgy nyilatkozott, hogy a szövetség előtt álló feladatok hármasszempontban oldhatók meg: a szövetség belső megújítása, a kibővítés, majd pedig a megállapodás megkötése Moszkvával. (Elhangzott olyan javaslat is, hogy a két utóbbi lépést egyidejűleg hajtsák végre.)

Mértékadó oroszországi vélemények szerint ugyancsak három fázisban kell végrehajtani a tennivalókat: átformálni a NATO-t, megkötni a megállapodást Oroszországgal a partneri viszonyról, majd – ha még mindig szükséges – végrehajtani a kibővítést. (Sajátos jelenség, hogy oroszországi szakértők nem tartották elfogadhatónak a két utolsó fázis egyidejűségét.)

Furcsa módon alakult e téren a francia álláspont. Franciaország véleménye szerint ugyanis valóban három fázisban kell végrehajtani a szükséges lépéseket, ezen belül az első fázisnak egy minden érdekelt fél bevonásával lebonyolított tárgyalássorozatból kell állnia a vitatott kérdések tisztázása céljából. Ez a nézet a halogatás és időnyerésre játszó orosz pozíciók támogatásaként is felfogható.

A helsinki csúcs

Oroszország hosszú utat járt be a NATO kibővítésével kapcsolatos állásfoglalások terén, és végül mára eljutott a megváltoztathatatlan tény elfogadásáig. Ennek ki nyilvánítására Jelcin orosz és Clinton amerikai elnök ez év márciusában Helsinkiben megtartott csúcstalálkozóján került sor.

Moszkvába hazatérve Jelcin az ellenzék kritikájának pergőtüzébe került, azzal vádolták, hogy elárulta az oroszországi érdekeket, feleslegesen adott fel stratégiai pozíciókat. Bírálóinak Jelcin azt válaszolta, hogy Helsinkiben sikerült minimalizálni a veszteségeket. Minden jel szerint Jelcin elnök ezúttal közel járt az igazsághoz.

Vizsgáljuk meg, melyek voltak a helsinki csúcs legfontosabb eredményei!

- Jelcin elnök „tudomásul vette”, hogy a NATO kibővítésére a korábbi elképzeléseknek megfelelően sor fog kerülni (tehát ez év júliusában Madridban meghívás, azt követően a néhány hónapos csatlakozási tárgyalások, majd a ratifikációs eljárás után – vélhetően 1999. április 4-én – a tagfelvétel). Ugyanakkor fenntartotta azt az álláspontját, hogy a kibővítés súlyos hiba a NATO részéről.
- Megállapodás született, hogy Oroszország és a NATO között egy hivatalos dokumentum kerül aláírásra, amelyet kézjeggyel lát el minden tagállam vezetője

is (de amely nem hordozza a kötelező nemzetközi jogi érvényű szerződés jellegét). A politikai szintet képviselő dokumentum meghatározza annak lehetőségét, hogy Oroszország részt vehessen az európai biztonságot érintő döntések kimunkálásában.

- Egy konzultációs tanács kerül felállításra, amely állandó fórumot kínál az orosz-atlanti együttműködés részleteinek kidolgozására.
- Oroszország ígéretet kapott arra, hogy *felveszik a G-7 csoport* (a hét legfejlettebb országot tömörítő konzultációs fórum) *tagjai közé*, és más módon is anyagi jellegű kedvezményekben részesül.
- *Az amerikai fél nem fogadta el azt az oroszországi követelést, hogy a volt szovjet köztársaságok soha* (vagyis nagyon hosszú ideig) *ne nyerhessenek felvételt a NATO-ba.*

A bírálatokból kijutott Clinton elnöknek is. Kissinger volt külügyminiszter például úgy foglalt állást, hogy Oroszország túl nagy árat kapott azért, amiért tudomásul vette: nem képes megakadályozni a NATO kibővítését. Kissinger szerint a konzultációs tanács meg fogja nehezíteni a szövetség döntéshozatali mechanizmusának működését.

Az orosz-atlanti alapokmány

A két elnök megállapodásának megfelelően intenzív tárgyalások kezdődtek Oroszország képviselői és a NATO kijelölt tisztségviselői között az alapokmány szövegének egyeztetése érdekében (a tárgyaló küldöttségeket általában Primakov külügyminiszter és Solana főtitkár vezette, az utóbbi szinte ingajáratban közlekedett Moszkva és a nyugati fővárosok között). Az ünnepélyes aláírásra az a rendezvény adott alkalmat, amelyet Párizsban szerveztek a Marshall-terv meghirdetésének ötvenedik évfordulója alkalmából.

Az aláírási ceremóniára 1997. május 27-én került sor, Jelcin elnökön és a NATO főtitkárán kívül az okmányt aláírta minden tagállam vezetője is. (Figyelemreméltó mozzanat, hogy a rendezvény alkalmából másik dokumentumot is parafáltak az illetékes politikusok: az Ukrajna és a NATO közötti megállapodást, amelynek ünnepélyes aláírására azután a szövetség madridi csúcsértekezletén került sor.)

Az orosz-atlanti alapokmány legfontosabb megállapításai aláhúzzák, hogy „a NATO és Oroszország nem tekinti egymást ellenségnek, közös céljuk a múlt örökségét jelentő korábbi ellenségeskedés és versengés felszámolása, valamint a kölcsönös együttműködés erősítése”, továbbá hogy „az euroatlanti térség összes államának biztonsága oszthatatlan”. Fenti elvekből kiindulva „a NATO és Oroszország közösen fog azon munkálkodni, hogy Európában létrejöjjön egy átfogó biztonsági rendszer.” A dokumentum szerint „a NATO és Oroszország létrehozza a NATO–Oroszország Állandó Közös Tanácsot, amely biztosítja a konzultáció, a koordináló, a közös döntések és közös eljárások mechanizmusát a kölcsönös érdeklődésre számot tartó biztonsági témák tekintetében.” Ugyancsak a kapcsolattartás lehetőségeit szolgálja, hogy Oroszország létrehoz egy képviselőt a NATO mellett, amelyet nagyköveti rangú képviselő vezet.

Ugyanakkor az alapokmány határokat is szab az együttműködésnek, amikor megállapítja: „A konzultációk nem terjednek ki sem a NATO, sem a NATO-tagál-

lamok, vagy Oroszország belső ügyeire. A jelen okmány rendelkezései nem biztosítanak sem a NATO, sem Oroszország számára vétőjogot a másik fél cselekedeteinek tekintetében.”

A közvélemény reagálása ezúttal is ugyanolyan szórást mutatott, mint a helsinki Clinton–Jelcin csúcstalálkozó után. Elsősorban Oroszországban jelentkeztek kritikai észrevételek, a világ más tájain azonban a pozitív visszhang dominált. Minden bizonnyal helytállóak azok az értékelések, amelyek szerint történelmi jelentőségű lépés volt az orosz–atlanti alapokmány elfogadása. *Egyrészt* bizonyosságot teremt abban a vonatkozásban, hogy Moszkva – dacára a kibővítéssel kapcsolatos szilárd nyugati álláspontnak – nem az elszigeteltséget választja, hanem az együttműködés erősítését. (Más megközelítésben azt mondhatjuk: bevált a nyugati országoknak az a taktikai elképzelése, hogy kompenzációt nyújtanak Oroszországnak a NATO-bővítés könnyebb elfogadása érdekében.) *Másrészt* komoly előrelépésnek tekinthető azon az úton, amely az átfogó, kooperatív európai biztonsági rendszer megteremtése felé vezet. Ez volt az egyetlen lehetőség arra, hogy ebben a kialakulófélben lévő biztonsági struktúrában minden komoly európai szereplő (köztük az Észak-atlanti Szövetség is és Oroszország is) a súlyának megfelelő módon és mértékben vehessen részt.

Sajátos helyzet alakult ki azáltal, hogy Oroszország a dokumentum aláírásával, az állandó konzultációs fórum létrehozásával bizonyos – bár korlátozott – jogosítványokkal rendelkezik az európai biztonsági kérdések NATO-n belüli megvitatását illetően, miközben a meghívott országok még a bonyolult csatlakozási tárgyalások és az időigényes ratifikációs eljárás előtt állnak. Egyik-másik tagjelölt ország szakemberei és politikusai máris aggódnak az esetleges orosz befolyás lehetősége miatt, annál is inkább, mert a mértékadó oroszországi politikusok továbbra is elhibázott lépésnek tekintik új tagok felvételét a NATO-ba, és továbbra is erőteljes kampányt folytatnak a tényleges kibővítés késleltetése érdekében.

Különböző formai és módszerbeli nézeteltérések ellenére a NATO–Oroszország Állandó Közös Tanács július 18-án megtartotta alakuló ülését. Ezt azonban időben megelőzte egy sokkal fontosabb esemény: a NATO-államok vezetői Madridban tartott csúcsertekezletükön július 8-án meghívták Cseh-, Lengyel- és Magyarországot a csatlakozási tárgyalások megkezdésére. Egyes elemzők szerint ekkor ért igazán véget a hidegháború. A NATO kibővítésének tényét minden európai ország képviselői üdvözlötték, Oroszország kivételével. Moszkva a képviseleti szinttel is tüntetőleg kifejezte rosszallását, hiszen a külügyminiszter egyik helyettese tett eleget a meghívásnak, míg a többi ország általában a kormányfővel képviseltette magát. A magas rangú politikusok — még mindig a NATO-csúcs programjának keretében — július 9-én részt vettek az Euro-atlanti Partnerségi Tanács (a Partnerség a békért program és az Észak-atlanti Együttműködési tanács jogutódja) alakuló ülésén.

Összezés

- 1.) A NATO-bővítést elutasító jelenlegi oroszországi álláspont nem volt mindig változatlan és eleve elrendelten negatív. Bejárta a potenciális tagság, a doktrinális elutasítás s végül a relatív kompromisszumkésztség stációit. Végül a bővítés el-

fogadásában, de azzal együtt az elérhető maximális érdekérvényesítésben állapodott meg.

- 2.) Ez az álláspont az új orosz állam nemzeti érdekei definiálási folyamatának összefüggésében változott. Ez azt jelenti, hogy a NATO-bővítést elutasító oroszországi álláspont nem valami genetikus szovjet-orosz „birodalmi rossz” megjelenése, hanem egy új állam természetes önmeghatározási folyamatának része. Az oroszországi álláspont elkerüli a feltétel nélküli nyugati orientáció és az arrogáns konfrontációs politikai vonal buktatóit. Azokon a civilizált kereteken belül próbálja meg érvényesíteni nemzeti érdekeit, amelyek ma elfogadottak Európában.
- 3.) A NATO-bővítésről szóló oroszországi vita nem volt igazi vita abban az értelemben, hogy különböző markáns álláspontok ütköztek volna. A vita inkább az álláspont evolúciójában, tartalmi elmélyülésében, érvrendszerének gazdagításában zajlott, és végig megőrizte konszenzusos jellegét.
- 4.) Végül ez a „vita” az oroszországi külpolitika egy mindmáig megoldatlan alaplémáját tükrözi. Arról van szó, hogy Oroszország saját vonzáskörzetében (a FÁK-térségben) és globális szinten (ENSZ BT) rendelkezik az érdekérvényesítés közvetlen eszközeivel. Az előbbiben a szovjet együttélésből adódó és intézményesen a FÁK-mechanizmushoz kötődő eszközökkel, az utóbbi esetben BT-beli vétőjogával élve tudja érdekeit közvetlenül érvényesíteni. A kettő között van a „hiányzó láncszem”, azaz Európában hiányzik az oroszországi érdekérvényesítés közvetlen mechanizmusa. Ebből az összefüggésből vezethető le a NATO-bővítést ellenző oroszországi álláspont, illetve mindazok az elképzelések, amelyeket alternatívaként kínálnak helyette.

IRODALOMJEGYZÉK, illetve HIVATKOZÁSOK

- Jelcin: Oroszország most már része a civilizált világnak, Népszabadság, 1992. február 14. 1. o.
- Alexander Rahr – Joachim Krause: Russia's New Foreign Policy, Arbeitspapiere zur Internationalen Politik, 91 Bonn, 1995. június, 4. o.
- Szovmesztjnaja rosszijszko-polszkaja deklaracija, Diplomatyicseskij Vesztnyik, 1993. 17–18. sz. 16. o.
- Osznovnije pozoszenyija vojennoj doktrini Rosszijszkoj Federaciji, Diplomatyicseskij Vesztnyik, 1993. 23–24. sz. 8. o.
- No Role for Russia in a Security Order That Includes an Expanded NATO, Transition, 1995. 15. sz. 27. o.
- Alexey Pushkov: NATO Enlargement: A Russian Perspective, Strategic Forum, 1995. július 34. sz. (Interneten: forum34i.html at www.ndu.edu)
- Zajavlenyje Szovjeta Federaciji Federalnogo Szobranyija Rosszijszkoj Federaciji o raszsirenyiji NATO na vosztok, Diplomatyicseskij Vesztnyik, 1995. 12. sz. 24. o.
- Polityika nacionalnoj bezopasznosztyi Rosszijszkoj Federaciji (1996–2000), Nyezaviszimaja Gazeta melléklet, 1996. május 23.
- Vozrogyitszja li Szozjuz? Buduscseje posztszovjetszkogo prosztransztva.
- Az ellenérvek legjobb kifejtését lásd A. Migranjan: Zacsem vsztupaty jeszli lucsse nye vsztupaty? Nyezaviszimaja Gazeta, 1994. március 5.
- A. Zagorszkij, A. Lopuhin, Sz. Rosszi: Ot reformi k sztabilizaciji... Vnyesnyaja, vojennoj i ekonomicseskaja polityika Rossziji, 1993–1995, MGIMO, Promislennij Vesztnyik Rossziji, Moszkva, 1995 42. o.
- Jusenkov: Gyengülhet a NATO, Népszabadság, 1995. május 16. 3. o.

- Moszkva üljön fel a NATO-vonatra, Népszabadság, 1995. október 4. 3. o.
- NATO-bővítés: lehet kompromisszum, Népszabadság, 1996. március 12. 3. o.
- Jelcini alku: Baltikumot Közép-Európáért, Népszabadság, 1996. augusztus 6. 3. o.
- Visztuplenyje A. V. Kozirjeva na rosszijszko-polszkoj konferenciji, Diplomatyicseskij Vesztnyik, 1994. 5-6. sz. 19. o.
- I. F. Bocsarov: Novoj Evrope – novuju szisztyemu bezopasznosztyi, SZSA, 1994. 7. sz. 45.o.
- B. A. Smeljov Nacionalno-goszudarsztvennije intyereszi Rossziji i jejo vnyesnyaja polityika, kézirat 21. o.
(a szerző a Kelet-Európa-kutatásairól ismert Bogomolov-intézet vezető munkatársa)
- Dmitrij Csernogorszkij, Szergej Kortunov: Vozmozsnije kompromisszi sz NATO, Nyezaviszimaja Gazeta, 1996. április 10. 4. o.
- Sz. M. Szamujlov: NATO, Vosztocsnojevropejci, Rosszija: intyereszi i poiszki kompromissza, SZSA, 1994. 6. sz. 87. o.
- Novaja geopolityicseskaja szituacija v Jevrope, poziciji zapada i intyereszi bezopasznosztyi Rossziji, Dokladi Insztituta Jevropi, Moszkva, 1994. 7. sz. 39. o.
- Szergej Karaganov: Programma dlja Jevropi, Moszkovszkije Novosztyi, 1996. márc. 10-17. 5. o.
- Irina Korbinszkaja: Rosszija: Novije parametri bezopasznosztyi, Naucsniye Dokladi Moszkovszkogo Centra Karnegi, Moszkva 1995. 4. sz. 22-23. o.
- O. Bogomolov: Rosszija i Vosztocsnaja Jevropa, Mezsdunarodnaja Zsizny, 1994. 4. sz. 35. o.
- Szergej Kortunov: Rosszija zanovo otkrivajet dlja szebja Centralnuju Jevropu, Nyezaviszimaja Gazeta, 1995. november 2. 1. o.
- A NATO és Oroszország közötti kapcsolatok, együttműködés és biztonság alapokmánya, Párizs, 1997.

Móricz Lajos

A tudományok egésze és a hadtudomány

A 20. században a tudomány óriási fejlődésen ment keresztül. A mai tudományok egészét az új ismeretek szinte robbanásszerű halmozódása, újabb tudományterületek kialakulása, és azok hálószerű összefonódása, az új kutatási módszerek térhódítása és a tudományos kutatások szervezetszervezetének nagymértékű emelkedése jellemzi. A címben jelölt téma tisztázását több fórum vitája előzte meg. A szerző ezek alapján, a nagymérvű változást érzékeltetve mutatja be a tudományok rendszerében a hadtudomány helyét, szerepét, majd vázolja struktúráját, a kutatás célját, módszereit és a kutatók feladatait.

A tudomány ma hasonlíthatatlanul nagyobb szerepet tölt be a társadalom életében, mint a történeti fejlődés bármely korábbi szakaszában. Végző fokon ezzel a ténnyel magyarázható az a fokozott érdeklődés, amellyel korunk embere a tudomány által elért eredmények és az általa feltett kérdések felé fordul. De a tudomány már megoldott és nyitott problémáin túl egyre inkább az érdeklődés középpontjába kerül maga a tudomány is, mint a társadalom életének, az emberi kultúrának egyik sajátos részterülete. Ezen érdeklődés eredményeként sajátos diszciplína alakult ki, amelyet a tudomány tudományának (angolul science of science, oroszul nauka o nauke, németül Wissenschaft Wissenschafts) neveznek.

Szintén dinamikusan fejlődött századunkban világszerte a hadtudomány, amelyet műveltek és művelnek hazánkban is. Ezt tudva szinte minden iskolázott ember osztja azt az igényt, hogy a honvédelemben felmerülő problémák megoldásához használják fel a tudományok, köztük a hadtudomány által felismert elveket, tételeket. Ezen igény megvalósítása természetesen nem egyszerű. Alapos elvi ismeretekre és gyakorlati tapasztalatokra van szükség mindenki részéről, aki a különböző problémákat felismeri és azok megoldásán fáradozik. Ehhez kíván segítséget nyújtani ez az írás, amely a legalapvetőbb tudományos vonatkozású ismeretek rövid megfogalmazására törekszik.

A tudományok elméleti és rendszertani jellemzői

A tudomány tudománya a tudományos megismerés különböző oldalait vizsgáló szakdiszciplínák rendszere. E szakdiszciplínák két csoportra oszthatók. Az egyik csoportba a külső, a másikba a belső összefüggésekkel foglalkozók tartoznak.

A külső összefüggéseket vizsgáló diszciplínák közé soroljuk a tudománytörténetet, a tudomány jövőjével, az előrelátással foglalkozó tudományprognosztikát, a tudomány-gazdaságtant, a tudományszociológiát, a tudománypszichológiát, a tudománypolitika alapjait, a tudománytervezést, a tudományszervezést, a tudományirányítást és a tudományigazgatást. A belső összefüggéseket vizsgáló diszciplínák közé a tudományelmélet és a tudomány módszertan sorolódik.

A tudomány a filozófiai meghatározások szerint a *tudat sajátos formája* a természet, a társadalom és a megismerés objektív összefüggéseiről, fejlődéstörvényeiről felhalmozott ismeretekről és következtetésekről. A tudomány *egyrészt* céltudatos társadalmi tevékenységforma, amely a természeti, a társadalmi és a szellemi valóság objektív tulajdonságainak és mozgástörvényeinek elméleti megismerését, visszatükröződését, gyakorlati alkalmazását, előrelátását célozza, *másrészt* módszeresen szerzett, igazolt, szüntelenül gyarapodó és tökéletesedő elméleti és tárgyasult ismeretek rendszere, sajátos intézményi és szociológiai viszonyokkal.

A tudomány mint tevékenység céltudatos, szervezett és rendszerezett megismerési, alkalmazási és előrelátási mozzanatokat foglal magába, amelyek többnyire a tudományos kutatás keretében testesülnek meg. Ám ide sorolhatók a tudományművelés egyéb módjai is. A tudományos kutatásnak és a tudományművelésnek egyrészt konkrét társadalmi és gazdasági feladatok megoldását kell előmozdítani, másrészt a tudományok belső fejlődéséből adódó olyan összefüggéseket kell felismerni, amelyek a távlatokban jelentkező problémák sikeres közelítését segíthetik elő.

A tudomány azáltal tölti be *ismeretrendszeri* szerepét, hogy összegyűjti és rendszerezi a feltárt ismereteket és a közöttük lévő összefüggéseket, amivel a további kutatások és felismerések fontos feltételét teremti meg.

A tudomány, a tudományos kutatás és a tudományművelés korunkban már nemcsak néhány, egyénileg dolgozó tudós, hanem *kiterjedt szervezet, intézmények* egész sorának a feladata. Az intézményrendszerben vannak irányító, kutató és oktató szervezetek, más összefüggésben pedig fő- és mellékhatású kutatóhelyek.

A tudományról, mint *eredményrendszerről* olyan értelemben beszélünk, hogy az adott időpontig hol tart az élet és a tudomány által felvetett, módszeresen szerzett, igazolt elméleti és tárgyasult kérdések ismerete és azok hogyan járulnak hozzá a felmerült problémák megoldásához és a további kutatási irányok megjelöléséhez.

A tudományok kialakulásának kezdetén egyetlenegy egységes tudomány a filozófia volt. Az egyes szaktudományok kiválása az egységes tudományból, a filozófiából már az ókorban megkezdődött; az önállósodási folyamat döntő szakasza az újkorra, illetve a legújabb korra esik. A tudományok differenciálódása napjainkban is tart.

Egy 1980-as ENSZ-ajánlás a tudományos statisztika vonatkozásában a tudományokat hat csoportba sorolta: 1. természettudományok, 2. műszaki tudományok, 3. orvosi tudományok, 4. mezőgazdasági tudományok, 5. társadalomtudományok, 6. szellemi tudományok.

Napjainkban egy ENSZ-kiadvány szerint a tudomány fája 24 főágra, 221 ágra és 1995 alágra tagolható. Ezt szemlélteti a következő oldalon lévő ábra, amelyet a budapesti Keraban Kiadó által 1995-ben közzétett, A tudomány térképe című könyv közölt.

FŐÁG			FŐÁG		
3 ág	Antropológia	35 alág	5 ág	Logika	19 alág
6 ág	Csillagászat és asztrofizika	37 alág	10 ág	Matematika	152 alág
7 ág	Demográfia	45 alág	9 ág	Mezőgazd. tudományok	90 alág
20 ág	Élettudomány	148 alág	29 ág	Műszaki tudományok	404 alág
4 ág	Etika	10 alág	3 ág	Művészettudomány	17 alág
8 ág	Filozófia	35 alág	5 ág	Nyelvtudomány	26 alág
14 ág	Fizika	212 alág	14 ág	Orvostudomány	85 alág
12 ág	Föld- és űrtudományok	146 alág	3 ág	Pedagógia	15 alág
4 ág	Földrajz	12 alág	10 ág	Politikatudomány	45 alág
5 ág	Jogtudományok	21 alág	14 ág	Pszichológiai tudományok	79 alág
7 ág	Kémia	133 alág	11 ág	Szociológia	72 alág
12 ág	Közgazdaságtan	35 alág	6 ág	Történelemtudomány	48 alág

Magyarországon jelenleg a tudományok három nagy csoportját a következő elnevezésekkel jelölik:

- társadalomtudományok,
- agrár- és élőtermészet-tudományok,
- műszaki és élettelentermészet-tudományok.

Az ilyen felosztás helyességét sokan vitatják.

A Magyar Tudományos Akadémia Doktori Tanácsának érvényben lévő állásfoglalása szerint a Magyar Köztársaságban az alább abc sorrendben felsorolt tudományokban szerezhető tudományos fokozat:

állam- és jogtudomány
állatorvosi tudomány
biológiatudomány
filozófiatudomány
fizikatudomány
földrajztudomány
földtudomány
gyógyszerésztudomány
hadtudomány
irodalomtudomány
kémiai tudomány
közgazdasági tudomány
közlekedéstudomány
matematikai tudomány

mezőgazdasági tudomány
műszaki tudomány
művészettörténeti tudomány
néprajzi tudomány
neveléstudomány
nyelvtudomány
orvostudomány
politikatudomány
pszichológiatudomány
szociológiatudomány
történelemtudomány
vallástudomány
zenetudomány

A tudományágakon belül szaktudományok vannak.

Valamely szaktudomány teljes értékű kialakulásáról akkor beszélhetünk, ha: világosan kirajzolódott az adott szaktudomány kutatásának tárgya; vannak rendszerezett ismeretei; a kutatásokhoz megfelelő szakmódszerek állnak rendelkezésére; az adott szaktudomány műveléséhez és oktatásához megfelelő szakintézmények állnak rendelkezésére. Ezek a feltételek a maguk teljességében a szaktudományok többségének tekintetében a 19. és a 20. században teremtdtek meg.

A szaktudományok számának rohamos növekedése magával hozta, hogy mindegyikükénél kialakult egy olyan sajátos diszciplína, amely az adott szakterület legáltalánosabb tudományos kérdéseit, benne a tudományos minősítés rendjét vizsgálja. Ezt a diszciplínát az adott tudomány alapjának vagy általános elméletének nevezték el. A hadtudomány esetében az általános elmélet elnevezés terjedt el.

A hadtudománynak a többi szaktudományhoz hasonlóan vannak sajátos szak kifejezései. Ezeket értelmező szótárakban, illetve lexikonokban foglalják össze, hogy a kutatók, az oktatók, a szakemberek, de az érdeklődők is megismerhessék.

Magyarországon 1975-ben jelent meg egy Katonai Értelmező Szótár kb. 2500, 1995-ben pedig Hadtudományi Lexikon 4000 címszóval.

A hadtudomány kialakulása, értelmezése és struktúrája

A hadtudomány alapvető kérdéseivel a *hadtudomány általános elmélete* elnevezésű diszciplína foglalkozik. Ez vizsgálja a hadtudomány kialakulásával, fejlődésével és jövőjével kapcsolatos kérdéseket, tanulmányozza a hadtudomány jellegével, tárgyával, feladataival, a politikához és más tudományokhoz való kapcsolatával, struktúrájával, kutatási területeivel, módszereivel, intézményeivel, azok működtetésével, a hadtudomány fogalmi rendszerével stb. kapcsolatos kérdéseket. A hadtudomány általános elméletének tartalmi kérdéseire a katonai oktatásban az eddiginél nagyobb figyelmet kell fordítani.

a.) A hadtudomány kialakulása és a mai értelmezés kérdései

A világtörténelem háborúit leíró írások képezték hosszú évszázadokon keresztül azt az elméleti és gyakorlati anyagot, amit az egyes országok egyes vezetői szükségesnek véltek tanulmányozni ahhoz, hogy tájékozottak legyenek a hadvezetés kérdéseit illetően, és adott esetben fel is használják ismereteiket.

Az 1800 előtti időkhben a katonai szakírók általában tagadták, hogy valaha is rögzíthetők a háborúval kapcsolatos elméleti tételek. „A háború – mondta Szász Móric marsall – olyan tudomány, amelyet elborítanak az árnyak, s ezek homályában kép telenség határozott lépésekkel haladni.” Ebből következett, hogy az akkori gondolkodók előtt a hadvezéri képességet illetően a természetes lángeleme koncepciója állott. Azt tartották, hogy a katonai parancsnoklás művészet, akárcsak a zene vagy a szobrászat, amihez tehetség kell, a katonai szakértelem nem adható át, nem tanulható meg. A Henry Lloyd nevű angol teoretikus azt tartotta, hogy „a háború két részre osztható: alsóbbrendű, mechanikus részre, amely szabályok és tantételek segítségével oktatható és egy magasabb rendű részre, amely csakis a lángeleme természetes, ösztönös tudása révén sajátítható el.” Ettől a nézettől először Poroszország

tért el (1808-ban). Törvényben mondta ki, hogy a tiszti kinevezés egyedüli jogcíme az iskolázottság és a professzionális tudás, háború idején pedig a kiemelkedő bátorság és a helyzetfelismerés.

A 19. századtól kezdve a *katonai vezetésben a tudás* és az annak alapját képező *hadtudomány lett a meghatározó*. Az e századi német szakirodalmi anyagok a hadtudományt olyan tudománynak tartják, amely mindazt összefoglalja, ami a háború vezetésére és történetére vonatkozik.

Az egykori szovjet kutatók szerint a hadtudomány tárgyát a háború és annak legfőbb specifikuma, a fegyveres küzdelem, annak törvényszerűségei, az ország és a fegyveres erők háborúra történő felkészítése, valamint a fegyveres küzdelem módja képezi.

Az orosz vezérkari akadémia 1992-ben megjelentetett tanulmánykötete szerint a hadtudomány a háború katonai-stratégiai jellemzőivel, a háború elkerülésének útjaival, a fegyveres erőknek és az országnak az agressziók elhárítására való felkészítésével, az állam megvédésére irányuló fegyveres küzdelem törvényszerűségeivel, elveivel és módjaival foglalkozik.

Az angolszász és francia szakanyagok a hadtudomány megnevezést a legutóbbi évekig nem használták, így annak tárgyát sem írták körül, helyette a háború tudománya, a stratégia, ill. a katonai stratégia megnevezés szerepelt a szóhasználatukban, és azok objektumait jelölték meg. Napjainkban, feltehetően „keleti” hatásra, már megjelenik szakirodalmukban a hadtudomány és az annak tárgyára való utalás. Az 1990-ben megjelent Cambridge Enciklopédiában a hadtudomány már mint címszó is szerepel olyan elméleti tudományként értelmezve, amely a hadviseléssel, valamint a stratégia, a taktika és a logisztika elveivel foglalkozik. Az USA-ban 1992-ben megjelent Védelmi és Katonai Enciklopédiában olvasható, hogy a hadtudomány olyan elmélet, amely a múlt tanulmányozására támaszkodva, a gyakorlat által igazolt általános következtetéseket von le a háborúra vonatkozólag. Ezeknek a következtetéseknek (amelyek inkább előíró, mint leíró jellegűek) hatással kell lenniük a döntéshozatalra, miután a hadtudománynak a háborúra vonatkozó következtetései törvényszerű alapelvként értékelhetők.

A *hadtudomány egyetemes tudomány*, amelynek teljességével általában csak az óriási lehetőségekkel rendelkező hatalmak képesek foglalkozni. A kisebb országok kutatói csak a nagyhatalmak által feltárt, őket érintő tudományos eredmények adaptálására és a maguk körülményeit figyelembe vevő összefüggések feltárására vállalkoznak. Ebben nyilvánul meg a hadtudomány művelésének nemzeti funkciója.

A hadtudomány *szoros kapcsolatban áll a politikával*. Ebből következik, hogy a hadtudományi kutatások a világon mindenütt elsősorban a politika által igényelt irányokban folynak. Ezek az irányok részesülnek a legnagyobb anyagi támogatásban.

A *hadtudomány a társadalomtudományokhoz tartozó tudomány*, mert amit kutat, vizsgál, az alapvetően társadalmi jelenség. Ám mivel ezek a jelenségek sokszínűek, így a vizsgálatok is csak az élő- és élettelentermészet-tudományok, valamint a műszaki tudományok közreműködésével lehetnek csak eredményesek.

A hadtudomány, a korábban elfogadott legáltalánosabb megfogalmazások szerint, *a háborúval*, azon belül főként annak specifikumával, *a fegyveres küzdelemmel*, továbbá az országoknak *a háborúra való felkészítésével* és a háborúban folytatandó ha-

dítevékenységek megvívási módjaival foglalkozik. Az újabb szakirodalmi megfogalmazások a háborúk elkerülésére és a béke megőrzésére vonatkozó katonai tevékenységek problémáit is a hadtudomány fontos részének tekintik.

Hazánkban a hadtudományi kutatás feladatai körébe sorolódnak a biztonsági és a honvédelmi politikát érintő összefüggések, a minősített időszakokkal kapcsolatos katonai vonatkozású országvédelmi problémák, továbbá a haderővel vagy annak bizonyos részeivel folytatott tevékenységek végrehajtásának módjaira vonatkozó elvek és eljárások.

Ezt tükrözi az a mai, sokak által elfogadott meghatározás, miszerint a hadtudomány az a tudományág, amely a fegyveres erők (és az ország védelmében részt vevő más erők és szervezetek) béke- és háborús alkalmazásával, az erre történő mindenoldalú felkészüléssel és biztosítással kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdésekkel foglalkozik.

b.) A hadtudomány struktúrája

A hadtudomány alkotóelemei, azok belső összefüggései a történelem során és napjainkban is szinte állandó változásban vannak. A 19. században úgy tartották, hogy a hadtudomány hadászatból és harcászatból áll, amelyek a tanulságokat a hadtörténelemből merítik. A hadtudomány mellékágai pedig a fegyvertan, az erődítéstudomány, a katonaföldrajz, a tereptan és a katonai felvétel stb. A 20. század két világháborújának tapasztalatai és az e század második felében végbement hadügyi forradalom hatásaként a hadtudományt úgy kezdték értelmezni (ez volt jellemző Magyarországon is), hogy annak legfontosabb része a hadászat, a hadművelet és a harcászat elmélete és gyakorlata. A hadtudomány további elemeiként kezelték azokat a diszciplínákat, amelyek bizonyos mértékig támaszkodnak ugyan más tudományágakra, de a katonai nézőpontot a maguk számára meghatározónak tartják. Ezek: a hadsejtszervezés, másképp nevezve a fegyveres erők építésének elmélete; a katonai kiképzés és nevelés elmélete; a hadtörténelem és a hadtudomány általános elmélete. Azok a – főleg társadalmi, műszaki és orvosi – tudományterületek, amelyek fő kutatási területeik mellett katonai vonatkozású kérdéseket is tanulmányoznak, nem sorolódnak a hadtudományhoz.

A rendszerváltás utáni években, a nyugat-európai országok hadtudományi gondolkodóinak fokozottabb megismerése után a hadtudomány újszerű értelmezésének igénye jelent meg.

A hadtudomány struktúrájáról a legutóbbi években a magyar hadtudomány művelői között két nézet alakult ki.

Az egyik nézet elvi alapokra támaszkodik. E szerint a hadtudomány egyes részei – mint a hadtudomány általános elmélete, a hadászat, a hadművelet és a harcászat – központi helyet foglalnak el a struktúrában, más elemei – mint amilyen a katonai vezetés, a haderőszervezés, a hadkiegészítés, a kiképzés és a hadtörténelem – ezekről szinte elválaszthatatlanok. Vannak továbbá határterületi elemek – mint amilyen a védelemgazdaság, a katonaföldrajz, a katonai térképészet stb. Ezeken kívül még több tucat olyan tudomány művelése is folyik hazánkban, amelyben valamilyen hadügyi elem is felmerül.

A másik nézet a hazánkban művelt hadtudomány struktúráját a *gyakorlati kuta-*

tás és az oktatás szempontjai alapján értelmezi. E szerint a hadtudomány szakterületei: a hadtudomány általános elmélete, a biztonság katonai vonatkozásainak vizsgálata, a hadászat, a hadművelet, a harcászat, a hadi- és harctevékenységek biztosítása, támogatása, a logisztika, a katonai felkészítés, a haderőszervezés, a hadkiegészítés, a védelemigazgatás, a védelemgazdaság, valamint a hadtörténelem. A ZMNE-n folyó oktatás igényeiből kiindulva e nézet szerint a hadtudomány struktúrájának további elemei a határőrséggel, a rendvédelemmel, a terület- és polgári védelemmel foglalkozó azon diszciplínák, amelyek az országvédelem keretén belül tevékenykedő szervezetek feladatai teljesítésének elvi és gyakorlati kérdéseit vizsgálják.

Azzal kapcsolatban, hogy hadtudomány legfőbb szakterületeit – a szovjet hadtudománytól kapott ösztönzés következtében – nálunk is hadművészetnek nevezik, szükséges a *hadtudomány és a hadművészet kapcsolatát* pontosabban tisztázni. Ez annál inkább is indokolt, mert ezen a területen vita folyik.

A szakemberek jól tudják, hogy a 19. század előtti időszakban az a nézet volt az uralkodó, hogy a háborúban a sok „homályos dolog” között csak a hadvezér lángelméje, művészete tud eligazodni. Ebből következett, hogy a parancsnoklást művészetnek vélték. A tömeghadseregek létrehozása hozta magával azt a felismerést, hogy a különböző tudományokban, köztük a hadtudományban való tájékozottság a parancsnoki munka igazi megalapozója. Ennek ellenére a hadművészet elnevezés tovább él, ha nem is a „régí fényében”.

A 20. században a szovjet katonai teoretikusok a hadművészetet olyan szoros kapcsolatba hozták a hadtudománnyal, hogy annak sajátos részterületévé tették, hadművészet elmélet elnevezéssel. Ezt azzal is indokolták, hogy a hadászat, a hadművelet és a harcászat területén a tudományos adatok és felismerések mellett szükség van a siker kivívásához a parancsnokok intuícióira is támaszkodó ötletes tevékenységre.

A hadtudomány legfőbb elemeit együtt hadművészetnek nevezni és azok együttesét a hadművészet elméletének tartani ma már korszerűtlen, tudománytalan. *A hadművészet ugyanis nem része a hadtudománynak, nem eleme a hadtudományi struktúrájának és így nem összefoglalója a hadászatnak, hadműveletnek és harcászatnak.* Az oktatásban az ezzel kapcsolatos korábbi, de ma már elavult nézetek maradványai ellen is küzdeni kell. A hadművészet szónak persze a tudományon kívül lehet szerepe, főként a történelmi és a szépirodalmi írásokban.

A hadtudomány struktúrájának tanulmányozása, folyamatos gondozása semmiképp sem felesleges, mert megkönnyíti a különböző szervek és vezetők feladatainak és felelősségének meghatározását a honvédelem, ezen belül a hadtudományi kutatások irányításában alapot ad a kutatást irányító szervek és a kutatási bázisok szervezeti korszerűsítéséhez; eligazít a szakemberek célszerű csoportjainak kialakításában; segít a képzési számvetések elkészítésében; elősegíti a rendszerelmélet érvényesülését a kutatásban és a kutatásszervezésben; kiindulási alapot szolgáltat a katonai tanintézetekben oktatásra kerülő tantárgyak meghatározásához és az oktatandó témák kialakításához; közvetlenül segíti az irodalmi és a szakanyagok rendszerezését; megmutatja az információszolgáltatással és a könyvtári munkával kapcsolatosan a további fejlesztési irányokat, amelyeket a gépesítés során figyelembe kell venni.

A hadtudományi kutatás célja, módszerei és a kutatók felelőssége

A hadtudományi kutatás nem más, mint a *hadtudomány jelenségeinek megfigyelésére, megismerésére, a katonai gyakorlati kérdések tudományos megoldására, valamint a tudományos ismeretek gyakorlati alkalmazása feltételeinek megteremtésére irányuló tevékenység.*

A tudományos kutatásokra vonatkozó általános elvek és módszerek a hadtudományi kutatásokra is érvényesek. Ugyanakkor a hadtudomány tárgyából adódóan a kutatásoknak vannak sajátosságai is. A hadtudományi kutatásban meghatározón fontos, hogy a kutatóknak az elméleti ismereteken kívül kellő információik legyenek a hadügyi kérdések gyakorlati vonatkozásairól, szoros kapcsolatban álljanak a csapatok mindennapi életével és ismerjék a haditechnikában végbemenő változásokat.

A Magyar Honvédségben a *hadtudományi kutatás fő célja*, hogy hozzájáruljon, elősegítse az elméleti-tudományos megalapozottságot igénylő dokumentumok kidolgozását, a magasabbtörzsekben folytatott konkrét elméleti-gyakorlati kérdések megoldására irányuló tevékenységet, közreműködjek a tanintézeti oktatási anyagok kidolgozásában, a haditechnikai fejlesztőmunkában, a szabályzatok kidolgozásával kapcsolatos munkában és a mindeme tevékenységeket segítő tervező-szervező szervek irányító-koordináló munkájában. A hazai hadtudományi kutatás sikerének elengedhetetlen feltétele, hogy az kreatív módon integrálódjék a hazai és a nemzetközi tudományos kutatás rendszerébe.

A *hadtudományi kutatás sikere sokban függ a megfelelő kutatási módszerek alkalmazásától.* Ezek között kiemelkedő helyet foglalnak el a csapatgyakorlatokon, a lövészeteken, a vezetési gyakorlatokon, a hadijátékokon szervezett megfigyelések, elemzések és értékelések. Az új eszközök lőtéri kipróbálása, a csapatpróbák s a velük lefolytatott kísérleti gyakorlatok ugyancsak lényeges színterei a hadtudományi kutatásoknak. A hadtudományi kutatást folytatók alapvető feladatuknak tartják a már lezajlott fegyveres küzdelmek (háborúk), korábbi hadgyakorlatok, vezetési gyakorlatok, békeműveletek, katasztrófaelhárítások tapasztalatainak ismeretét és a múltban kialakított elméletek kritikus elemzését.

A fegyveres küzdelemmel kapcsolatos összefüggések, törvényszerűségek kutatása során általában *felhasználhatók a tudományos kutatás általános módszerei, fogásai, eljárásai, de ezek alkalmazásakor sohasem szabad figyelmen kívül hagyni a hadtudomány sajátosságait.*

A hadtudomány a ma elismert tudományok között egyike a legbonyolultabbnak, mivel általában végtelenül összetett társadalmi jelenséget vizsgál. Ebből adódóan természetes, hogy a hadtudományi kutatómunka is sokrétű. Nehezíti a hadtudományi kutatómunka helyzetét, hogy sok dinamikus, erős mozgásban levő tevékenységet, jelenséget stb. kénytelen tanulmányozni.

A fegyveres erők alkalmazásával kapcsolatos jelenségek igen sok szállal más jelenségekkel is összefüggnek. Így ezek tanulmányozása nem végezhető el egymástól elkülönítetten. Kénytelenek vagyunk a tényezők sokaságát összefüggésükben figyelembe venni.

Fokozza a hadtudomány által kutatott törvények és törvényszerűségek megismerésének nehézségeit, hogy a szemben álló fél igyekszik akadályozni, nehezíteni

az egyik fél által megindított folyamatokat. Ilyen hatással más tudományok esetén általában nem kell számolni.

További nehézség, hogy a hadtudomány sajátos helyzetéből következően a kutatási módszerek között egyaránt helyet kell biztosítani a társadalomtudományoknak, illetve a természettudományoknak és a műszaki tudományoknak alkalmazott módszereknek, mégpedig úgy, hogy figyelembe vesszük ezek kölcsönhatását.

Bár a hadtudomány is a gyakorlatokon és a tapasztalatokon alapul, itt a gyakorlat és a tapasztalat azonban nem egészen azonos azokkal a fogalmakkal, amelyeket a többi tudomány használ. A hadtudományban általában nem lehet olyan módon ellenőrizni az elméleti megállapítások igazát, mint például a kémiában vagy a fizikában. Itt az ellenőrzés teljes egészében csak egy feszített és határozott célokat követő háborúban, illetve konfliktusban történhet meg. Ennek ellenére a kísérleteknek és a katonai értelemben vett gyakorlatoknak nagy szerepük van, amelyek megszervezésekor egészen sajátos módszereket kell követni, hogy a beállított helyzetek minél jobban megközelítsék a valóságot.

Sajátos helye van a tudományos kutatásban a *történelmi tapasztalatok* tanulmányozásának. Ám a hadtudományi kutatásnál nemcsak arról van szó, hogy a jelenségek fejlődési menetének megértéséhez nélkülözhetetlen a történelem ismerete, hanem arról is, hogy feltárjuk: milyen új jelenségek születtek a múltban és ezek közül melyek fejlődtek tovább, és melyek vesztek el jelentőségüket. Itt tehát az a feladat, hogy a múlt jelenségeiből kiemeljük a jövő csíráit.

A hadtudomány régebbi művelői megelégedtek azzal, hogy a hadtörténelmi tapasztalatokból következtetéseket vonjanak le a jövő háborújára vonatkozóan. Ez a kutatási mód napjainkban kudarcot vonna maga után. *Ma a kutatóknak előre kell látniuk.* Csak akkor válhat hasznossá munkájuk, ha fel tudják vázolni, hogy miként fognak bekövetkezni a jelenségek, hogyan fog fejlődni a technika, miként kell módosítani a harceljárásokat.

Egészen különös a *haditechnika szerepe* a hadtudományon belül. A hadtudománynak nemcsak azt kell feltárnia, hogy milyen haditechnikai eszközökre van szükség, hanem azt is, hogy az új haditechnika leghatékonyabb alkalmazásához milyen szervezetet kell kialakítani és a csapatoknak milyen harceljárást kell követniök.

A magyar tudományos élet szereplői számára nyilvánvaló, hogy – országunk méreteiből, elsősorban korlátozott anyagi forrásainkból következően – nem rendezkedhetünk be a tudományos megismerés minden területén nagy erőket foglalkoztató kutatómunkára. Ezért *küzdeni kell a kutatások területén is az autarkia maradványai ellen.* A világ tudományos kapacitásának csak kis töredéke van országunkban. Eből következően csupán néhány tudományterületen lehet és kell vállalni a világszínvonal elérésének igényével az önálló hazai kutatást. A tudományos megismerés más területein országunkban elsősorban a nemzetközi tudományos élet eredményeire kell építeni, a külföldi szellemi termékek nagyobb arányú beszerzésére kell törekedni.

A honvédelemre vonatkozóan még nagyobb nyomatékkal hangsúlyozzuk az autarkia elleni küzdelem jelentőségét és azt is kijelentjük, hogy nálunk az *adaptációnak* igen nagy jelentősége van, s a kutatási terveinkben szereplő feladatainkat is túlnyomórészt adaptációval kell megoldanunk. Ugyanakkor nem lehet kétséges,

hogy egyes feladatok esetében teljesen önálló kutatásra van szükség. Ilyen kutatásokat azonban főként csak olyan problémák érdekében célszerű szerveznünk, amelyekben meghatározóak azok a társadalmi, történelmi, gazdasági, földrajzi körülmények, sajátosságok, amelyek hazánkat jellemzik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Bóna-Farkas-Klár-Lőrincz-Paczolay: A tudomány elméleti kérdései; Akadémiai Kiadó, 1970.
2. Dr. Móricz Lajos: Adaptálás a hadtudományi munkában; Honvédelem, 1972. 4. sz..
3. V. Zemszkov: A hadtudomány általános elméletének és struktúrájának kérdéséhez; Vojennaja Miszl 1972. 8-as és 10-es szám
4. Fehér-Hársing: A tudományos problémától az elméletig; Kossuth Könyvkiadó, 1977.
5. Herz, H.: A „hadtudomány” tartalma Keleten és Nyugaton; Hadtudomány, 1991/2. sz.
6. Dr. Bognár Károly–Dr. Móricz Lajos–Dr. Mórocz Lajos: A hadtudomány értelmezése; Hadtudomány, 1992/1. szám
7. Dr. Simon Sándor: A hadtudomány értelmezéséről; Hadtudomány, 1992/2. sz.
8. A hadtudomány hazai értelmezése. A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége, az MHTT hadművészeti szakosztálya és a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoksága által előkészített és 1992 áprilisában lefolytatott tudományos konferencia anyaga. Az MHTT különkiadványa, 1992.
9. Dr. Németh András: Paradigmaváltás a hadtudományban; Új Honvédségi Szemle, 1992/10. sz.
10. Dr. Vámosi Zoltán: A politológia és a hadtudomány szerepe a modern hadseregek megfogalmazásában; Új Honvédségi Szemle, 1992/2. sz.
11. Dr. Kovács Jenő: A hadtudomány és a hadművészet; Hadtudomány, 1993/1. sz.
12. Dr. Németh András: Hadtudomány – tudományrendszertani szempontból; Új Honvédségi Szemle, 1993/1. sz.
13. Dr. Hajma Lajos: A hadtudomány kérdései Nyugaton; Hadtudomány, 1993/3. sz.
14. Dr. Kovács Jenő: Az új magyar hadtudomány gyökerei, fejlődésének szemléleti problémái; Új Honvédségi Szemle, 1993/6. sz.
15. Samuel P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi-Atlanti Kiadó Bp. 1994.
16. Dr. Héjja István: A hadtudomány kapcsolatrendszerének és belső struktúrájának értelmezése; Új Honvédségi Szemle, 1994/1. sz.
17. Laczkó Mihály: A magyar hadászat múltja és jelene; Új Honvédségi Szemle, 1994/3. sz.
18. Dr. Móricz Lajos: A hadtudomány, a hadtudományi kutatás és a Magyar Hadtudományi Társaság; Új Honvédségi Szemle, 1994/4. sz.
19. Dr. Vasvári Vilmos: A hadtudomány újszerű vizsgálata; Új Honvédségi Szemle, 1994/9. sz.
20. Schrancz András: A tudomány térképe. Kisenciklopédia a tudomány egészéről; Karaban Kiadó, 1995.

Szternák György

Stratégiaiák és doktrínák

A biztonság és az ország katonai védelme (honvédelme) szorosan összefüggő, egymást feltételező fogalmak. A biztonság szélesebb értelmű, mint az adott ország, országcsoport vagy szövetség katonai biztonsága, hiszen kiterjed az állam és az egyén biztonságára, a politikai, a társadalmi, a gazdasági, a szociális, a környezeti és a katonai területekre egyaránt. Ugyanakkor az ország biztonsága feltételezi a katonai védelmi, honvédelmi képességek meglétét, beleértve az ezt alátámasztó politikai, diplomáciai, gazdasági képességeket, nem utolsósorban a fegyveres erők képességét is.

A NATO-csatlakozás kapcsán egyre sürgetőbbé válik a hadászattal kapcsolatos fogalmak értelmezése, az alapkérdések tisztázása, a szellemi (gondolkodásmódbeli) kapcsolódás lehetőségének megteremtése. A szellemi kapcsolódás feltételezi a fogalmak, az elvek és az eljárások azonos értelmezését, alkalmazását a gyakorlatban, a szervezési és a döntéshozatali rendszerek összehangolását.

Mindezt a biztonság és a védelem tervezése, a szövetségi rendszerben való együttgondolkodás, az egységes értelmezés érdekében mielőbb meg kell tennünk. Az eddigi katonai doktrína terminológiáját át kell értékelni, és a NATO-ban elfogadott nemzetbiztonsági és katonai stratégia fogalomrendszerét kell átvenni.

A nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína kidolgozását az alaptól kell kezdeni. Ez magában foglalja a nemzeti biztonsági stratégia követelményeinek teljes körű átértékelését, az ország biztonságát fenyegető válságok kezeléséhez szükséges módok, eljárások kialakítását, a fegyveres erők szervezeteinek átalakítását, a korábbi katonai gondolkodásmód váltását.

Azok a kötelezettségek, amelyeket hazánk egy NATO-meghívással vállal, hazai és nemzetközi vonatkozásban megkövetelik, hogy a nemzeti biztonsági stratégiával, a katonai stratégiával és a katonai doktrínával kapcsolatos valamennyi elvet és fogalmat felülvizsgáljuk és – meghagyva a haladó nemzeti hagyományokat – a szövetségben alkalmazott nézetekhez igazítsuk.

Véleményem szerint olyan elgondolás (nemzeti biztonsági és katonai stratégia, katonai doktrína) kidolgozására van tehát szükség, amely a fegyveres erők védelmi képességére alapozva arra irányul, hogy a nemzeti biztonsági stratégiában meghatározott célok teljesítésére ösztönözze a rendelkezésre álló humán- és anyagi erőforrásokat, a kellő rugalmassággal és az egymást követő szintek betartásával így a fegyveres erők megszerezhetik a katonai védelem hatékony végrehajtásához szükséges képességeket.

Az elgondolás kidolgozása során végre kell hajtani az ország szűkebb és tá-

gabb környezetének biztonság- és katonapolitikai elemzését. *Kiemelt jelentőségű ebben a munkában közvetlen szomszédaink helyzetének objektív elemzése.* Következtetéseket kell levonni az ország érdekeit, értékeit és lakossága szociális biztonságát fenyegető jelenlegi és lehetséges veszélyek, válságok vonatkozásában. Meg kell mondani azt is, hogy mivel ezek a veszélyek, válságok előre csak igen nehezen jelezhetők, lebecsülésük kiszámíthatatlan veszélyekkel járhat.

Az európai béke biztosításához, a válságkezeléshez és a fegyveres konfliktusok megelőzéséhez ma már az erőszakkal fenyegetés, az erődemonstráció csak a nemzetközi jog figyelembevételével és a nemzetközi közvélemény támogatásával képzelhető el. Az utóbbi évek válságait és konfliktusait elemezve megállapítható, hogy a fegyveres erők és a katonák új kihívások előtt állnak, ezek többsége már nem kapcsolódik szorosan a honvédelemhez és általában az országtól távol kerülhet sor a végrehajtásukra. Az ország határán kívüli alkalmazás – a békeműveletekben történő részvétel – nem kapcsolható össze a honvédelemmel, feladat és cél alapján sem. Ez a tevékenység, függetlenül a szövetségi hovatartozástól, általában nemzetközi keretek között – az ENSZ felkérésére és felügyelete mellett – zajlik.

A katonák számára ezek új szakmai alkalmasságot, más erkölcsi kategóriákat követelnek, a honvédelemtől eltérő motivációkat jelentenek.

A fegyveres erők feladataival kapcsolatban számos megfogalmazás ismeretes. Végh Ferenc a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök a feladatokat a következőkben fogalmazta meg:

- területszerző és korlátozott területszerző agresszió esetén az agresszor megállítására védelmi hadművelettel, amely magában foglalja a zászlóaljharccsoportok aktív, támadó tevékenységét;
- a fegyveres erők legyenek készen az ország érdekeit, értékeit és lakossága biztonságát fenyegető katonai jellegű válságok kezelésére;
- a fegyveres erők készüljenek fel az ipari és a természeti katasztrófák következményei felszámolásában való részvételre;
- a mozgósítás rendszerében a fegyveres erők legyenek képesek „azonnali és gyorsreagálású” feladatok végrehajtására;
- a fegyveres erők folytassanak békében olyan kiképzést, hogy minden tekintetben feleljenek meg a velük szemben támasztott követelményeknek;
- a fegyveres erők készüljenek fel az ENSZ által szervezett békeműveletekben való részvételre;
- a NATO-tagság után a kijelölt kötelek készüljenek fel a vállalt kötelezettségek teljesítésére.

Ha elfogadjuk a fegyveres erők feladatainak ezen meghatározását, akkor belátható, hogy a katonai doktrína nyugati tartalom szerinti megfogalmazására is szükség van. Más szóval: a fegyveres erők alkalmazásával összefüggő elvek, szabályok újragondolása is elkerülhetetlen.

A nyugati katonai szakértők elsősorban *az aktív megelőzést sürgetik* a kontinens biztonságát fenyegető válságokkal kapcsolatban. Ezt úgy értelmezik, mint a katonai erő hozzájárulását a biztonságpolitikai célok teljesítéséhez.

Amikor a fegyveres erőkre vonatkozó kérdések *minőségi* részét vizsgáljuk, akkor állást kell foglalni a NATO-csatlakozást követő feladatokról is. Ezt azonban

megelőzi a politikai és a katonai felső vezetés döntése, hogy a szövetségben alkalmazott elvekből, eljárásokból, szabályokból mennyit és hogyan veszünk át, mennyit tartunk meg a sajátból, a hagyományainknak megfelelően.

Ebben az összefüggésben ma már általánosan elfogadott tény, hogy ez a döntés három szinten valósul meg.

- *A nemzeti biztonsági és katonai stratégiai szinten*, csak ahol döntés születik a csatlakozás kérdésében, megfogalmazódnak a célok és ezek alapján a fegyveres erőkre vonatkozó feladatok. Ennek megfelelően a szükséges erőforrások elosztásának rendjéről is döntés születik.
- *A katonai doktrínán belül a hadászati, hadműveleti szinten*, ahol a feladat és a felelősség lényege: a politikai felső vezetés döntését a katonai és a civil szakemberek átformálják katonai célokká, feladatokká.
- *A katonai doktrínán belül a harcászati szinten*, ahol az első két szinten meghozott döntésnek megfelelően folyik a kiképzés, a feladatok hatékony végrehajtására történő felkészítés.

Az elmondottak alapján nyilvánvaló, hogy a tisztán katonai szint a katonai doktrína területe, ahol a honvédezerkar és a haderőnemek vezérkarai felkészülnek az alábbi feladatok irányítására, végrehajtására:

- békében a fegyveres erők haderőnemeinek vezetésére, ellenőrzésére, biztosítva felkészítésük valamennyi feltételét;
- hadműveletekben (beleértve a válságkezelést és a békeműveleteket is) valamennyi kötelék vezetése és ellenőrzése;
- a vezetés alsóbb szintű szervei feletti ellenőrzés és irányítás begyakorlása békében, válságkezelés és a hadműveletek során.

A minőségi feltételeket meghatározzák a jelenleg folyó haderő-átalakítás céljai, amelyek az 1996-os kormánydöntés óta összhangban vannak (nagyobb részben) a NATO-csatlakozás kapcsán felvetett követelményekkel. Ugyanakkor az azonnali és a gyorsreagálású erők felkészítése, kiképzési feladatai végrehajtása új szemléletmódot követel a vezérkartól és a haderőnemi vezérkaroktól. A NATO-követelmények nem engednek meg ezen kötelek részére más elfoglaltságot a feladatok végrehajtására történő felkészülésen kívül. Külföldi igénybevételük esetén (ENSZ-, NATO-békeműveletek vagy más hadműveletek) gondoskodni kell hazai helyettesítésükről a honvédelmi készenlét érdekében.

Ez az elgondolás feltételezi, hogy az azonnali és a gyorsreagálású kötelek modulrendszerűek lesznek, ezzel is felkészülve a különböző feladatok végrehajtására. Ugyanakkor a vezetési szintek is készen állnak a kötelek hazai és külföldi tevékenységének vezetésére.

A fegyveres erők *menyiségi* kérdésekkel összefüggő vizsgálatok a politikai felső vezetés által megszabott feladatok és egy esetleges szövetségben vállalt kötelezettségek lehetnek az elemzés szempontjai.

Ekkor célszerű értékelni a következőket:

- a szövetségi rendszerhez csatlakozás követelményei, feladatai és azok teljesíthetősége;
- az együttműködés lehetőségei a szövetségben belül és önállóan az ország biztonsága szempontjából;

- milyen gyakorlati lépéseket kívánunk tenni a jövőben a kontinens békéje és biztonsága érdekében, milyen erőkkal kívánunk hozzájárulni az ENSZ békeműveleteihez;
- mekkora nagyságú és milyen készenléti fegyveres erőkre van szükség a jelenlegi és a lehetséges válságokkal, veszélyekkel és konfliktusokkal szemben.

A NATO-tagság elnyerése esetén a közös védelemhez történő hozzájárulás mértékét az Észak-atlanti Szerződés 5. cikke alapján vállalt kötelezettség fogja meghatározni.

A honvédeletről Hadművelési Főcsoportfőnökségének tudományos munkaszervezési osztálya ez év februárjában a biztonsággal és a védelemmel (a katonai doktrínával) kapcsolatos aktuális kérdések áttekintése, a kutatás eddigi eredményeinek összegezése és a további feladatok kitűzése céljából konferenciát szervezett. A konferencián elhangzott referátumok, vélemények igazolták, hogy a nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína értelmezése, tartalma és a kidolgozásuk folyamata, módszere kérdésében még korántsem egységes a katonai felső vezetés és a hadtudományt művelő kutatók véleménye. Ugyanakkor a konferencián egyetértés született az alábbi területeken:

- a korábbi ideológia alapján kialakított hadászati elmélete, katonai doktrína a jelenlegi és a jövő követelményének sem formájában, sem pedig tartalmában nem felel meg;
- a szovjet hadászati és katonai doktrína „modernebb”, átdolgozott tartalommal sem alkalmazható az ország biztonság- és honvédelmi politikájának elméletében és gyakorlatában;
- a nyugat-európai szervezetekhez csatlakozás folyamatának meggyorsítása érdekében célszerűnek látszik az ott használt elvek, nézetek és fogalmak jövőbeni használata. (Ugyanakkor ezzel kapcsolatban két megjegyzés is elhangzott. Először: a fegyveres erőkre vonatkozó haladó hagyományokat meg kell tartani. Másodszor: egy sor korszerűsítés végrehajtására a csatlakozási szándéktól függetlenül is szükség van.);
- a nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína főbb elemei már ismertek, részben kidolgozottak és az alkotmányba, a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvekbe, valamint a honvédelemmel összefüggő törvényekbe beépültek;
- a politikai és a katonai felső vezetés munkájának célszerű összehangolására van szükség a dokumentumok kidolgozása érdekében;
- a katonai felső vezetés hozzon létre a hadtudomány művelőiből, a témát hosszabb idő óta kutató szakemberekből 10–15 fős kidolgozócsoporthoz. A csoport készítse el – a politikai felső vezetés, a Parlament útmutatása alapján – a katonai stratégia, katonai doktrína lényegi elgondolását, majd adjon megbírázást a részfeladatok elvégzésére.

Véleményem szerint a konferencia valódi haszna akkor lesz kimutatható, ha a szakmai egyetértés elméleti és gyakorlati eredményei beépülnek az ország biztonsági, honvédelmi életébe. Más szóval: elkészülnek a nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína dokumentumai.

A cikk nem lenne teljes, ha néhány javaslatot nem tennék a témával bővebben foglalkozó kutatók és szakemberek számára.

A nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína kidolgozása során célszerű figyelembe venni a következőket:

- a Magyar Köztársaság alkotmányában megadott értékek, érdekek alapján kell meghatározni a nemzeti biztonsági stratégia tételeit, amelyek irányadók a további munkához;
- az alkotmányban és a hozzá kapcsolódó törvényekben világosan meg kell fogalmazni az ország értékeit, érdekeit, mert ezek az ország bel- és külpolitikai gyakorlatát alapozzák meg;
- a nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína megbízhatóságát, kiszámíthatóságát az alkotmányon és a kapcsolódó törvényeken alapuló kivitelezés nyíltságának kell megadnia;
- a nemzeti biztonsági stratégiának előremutatónak, teljes mértékben kidolgozottnak, kiszámíthatónak kell lennie. A kidolgozás után bárki számára legyen hozzáférhető. Foglaljon továbbá olyan elemeket (módszereket) magában, mint a párbeszédre, az együttműködésre és a honvédelemre való készség;
- az ország értékeit, érdekeit, lakossága szociális biztonságát fenyegető jelenlegi és lehetséges veszélyeket, válságokat és konfliktusokat *a megelőző módszerrel, ok-okozati összefüggésben, a keletkezési helyükön célszerű kezelni*. A válságkezelés, konfliktusmegelőzés során a politikai, diplomáciai eszközöket kell előnyben részesíteni. Ebben az esetben a politika, a gazdaság és a honvédelem egységes egészet képez;
- az ország nemzeti biztonsági stratégiáját (tagfelvétel esetén) a szövetségi stratégiába ágyazva, a kötelezettségek figyelembevételével, az európai biztonsági rendszer keretében kell megfogalmazni. A gyakorlati megvalósítás a társadalom erőfeszítésén és a szövetségesekkel (partnerekkel) való együttműködésen alapul, amely összhangban van az alkotmányban és a nemzetközi jogban rögzítettekkel;
- a katonai stratégia az ország honvédelmi képességeire (tagfelvétel esetén a szövetség védelmi képességeire) épüljön fel. Az ország katonai stratégiája kiegészül az ország területén kívüli válságkezelő, konfliktusmegelőző és békeművelési feladatokkal, amelyeket többnemzetiségű keretek között kell végrehajtani;
- a katonai stratégiában a fegyveres erők jelenlegi és lehetséges feladatai megfogalmazásakor első helyen az ország honvédelmével kapcsolatos feladatokat célszerű megjelölni (összefüggésben a nemzeti biztonsági stratégiával), majd ezután következhet a többi feladat. Más szóval: a fegyveres erők elsőrendű feladata maradjon a honvédelem;
- a katonai stratégiának meg kell fogalmaznia a nemzeti stratégiában meghatározott katonai célok (feladatok) teljesítésének módját, alapvetően két területen.

Először: mely területeken kívánunk önálló munkát végezni az ország biztonsága érdekében; és mely területeken akarunk egy szövetség keretén belül együttműködni.

Másodszor: az ország értékeit, érdekeit és lakossága szociális biztonságát fenyegető katonai jellegű veszélyek, válságok és konfliktusok kezelésének,

megelőzésének módját, eszközeit, szervezeteit és forrásait hogyan kívánjuk kialakítani, teljesíteni;

- a nemzeti biztonsági stratégiának tartalmaznia kell a lehetséges szövetségi elkötelezettséget, valamint az elengedhetetlenül szükséges együttműködési megállapodásokat (szerződéseket) a szomszédokkal.

A nemzeti biztonsági stratégia, a katonai stratégia és a katonai doktrína kidolgozásával kapcsolatos elgondolások a következő célok megvalósítására irányulnak:

- az ország értékei, érdekei és lakossága szociális biztonságának védelme minden külső és belső veszéllyel szemben;
- az ország és szövetségesei biztonságát fenyegető jelenlegi és lehetséges, katonai és nem katonai jellegű veszélyek, válságok, konfliktusok kezelése és megelőzése;
- az ország és a szövetségi rendszer védelmi képességének folyamatos erősítése;
- elméleti és gyakorlati hozzájárulás az európai biztonsági rendszer hatékony működéséhez, a különböző szövetségi rendszerek kibővítéséhez;
- az ENSZ és az EBESZ működésének erősítése, az általuk szervezett békeműveletek elméleti, gyakorlati és anyagi támogatása;
- aktív részvétel egy hatékony válságkezelő és konfliktusmegelőző folyamat kialakításában az európai kontinensen;
- nagyméretű háborús konfliktus megakadályozása az ország szűkebb és tágabb környezetében.

A fentiekre alapozva a katonai stratégia kidolgozása a következő problémák részletes, tudományos elemzését igényli:

- a fegyveres erők helyzete a katonai szembenállás befejeződése után;
- a katonai és a nem katonai jellegű válságok, amelyek a fegyveres erők igénybe vételét, felhasználását és alkalmazását feltételezik;
- a nemzeti stratégiában a fegyveres erőkre vonatkozó feladatok elemzése (a szükséges szervezet, technika, vezetés, kiképzés, készenlét, készségek és mozgósítás);
- a feladatok végrehajtásához szükséges képességek létrehozása: a tiszt-, a tiszthelyettes-, a sorkatonai és a tartalékosképzés feladatai;
- a nemzeti költségvetésből az erőforrások biztosítása;
- az ország hadiipari képességei, az új fegyverek és felszerelések hazai és külföldi beszerzésének lehetőségei;
- a fegyveres erők nemzetközi kapcsolata, elsősorban a szomszédokkal;
- a fegyveres erők és a társadalom kapcsolata.

Az előzőekben felsoroltak alapján a fegyveres erők feladatai a következők lehetnek:

- *A fegyveres erők fő feladata továbbra is a honvédelem feladatainak hatékony végrehajtása.* Az ország függetlenségét veszélyeztető, területszerző külső támadás természetesen a legfenyegetőbb, de egyben a legvalószínűtlenebb eset. *A fegyveres erők felelőssége:* az erre az esetre történő készenlét.
- A fegyveres erők legyenek képesek rövid időn belül a katonai és a nem katonai jellegű veszélyek, válságok kezelésében, a konfliktusok megelőzésében részt venni.

- A fegyveres erők az egyre gyakrabban jelentkező békeműveletekben való részvétellel újabb feladatokat kaphatnak. Ez azt eredményezi, hogy az igénybevétel, a felhasználás és az alkalmazás az ország területén kívül is kialakulhat, amely a humanitárius segítségnyújtástól a béke biztosítása érdekében történt bevetésekben való részvételig terjedhet.

A kutatók és a szakemberek legnehezebb feladata várhatóan a következő lehet: a nemzeti biztonsági stratégia kidolgozása során meg kell határozniuk a jelenlegi és a lehetséges válságok, veszélyek, konfliktusok feltehető következményeit. Ezek alapján körvonalazni kell a válságkezelésre, konfliktusmegelőzésre vonatkozó feladatokat, a politikai, a gazdasági, a katonai és más területekre lebontva. Az elemzés adhat valós adatokat a katonai stratégia és a katonai doktrína kidolgozásához.

A katonai szembenállás időszakában létező közvetlen és tömeges méretű katonai fenyegetést felváltotta a különböző természetű veszélyek, válságok és konfliktusok sokasága a kontinensen. Ezek lehetnek katonai és nem katonai jellegűek, ugyanakkor valamennyiük jellemzője, hogy hatással vannak az ország biztonságára. E megállapításnak arra kell készítenie az ország politikai és katonai felső vezetőit, hogy alkalmazkodjanak az új biztonságpolitikai helyzethez és ennek megfelelően gondolják át az ország biztonsági stratégiáját.

* * *

A stratégiák és doktrínák kidolgozása új gondolkodásmódot követel meg. A folyamat elkezdődött, a műhelymunka folyik, amelyet felgyorsított a madridi csúcstalálkozó döntése. A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen ennek a döntésnek megfelelően kezdődött el a képzés, a tisztek továbbképzése és a jövő tisztjeinek felkészítése. Ez év október 10–11-én pedig magas szintű tudományos konferencia lesz a stratégiák és doktrínák kérdésében, amely igen fontos döntések előkészítéséhez járul hozzá.

Koháry István

Légtérrendészet ellátása katonai repülőgépekkel

A szerző a délszláv válság rendezésére irányuló nemzetközi erőfeszítések sorából egy nagyon fontos sajátos szakmai vonatkozású kérdés, a légtérellenőrzés, a légtérrendészet ellátásával kapcsolatos tanulságokat ismerteti. Konkrét példákat hozva mutatja be a többnemzetiségű repülőgép fedélzeti és a földi irányító rendszerek működését, és hangsúlyozza a légtér védelme és biztonsága érdekében, a légtérfelügyelet keretében a vezetésre és irányításra, az információcserére és az azonosításra kidolgozott rendszabályok betartásának fontosságára.

Magasan az Adriai-tenger fölött a NATO E-3A típusú repülőgép-fedélzeti előrejelző és vezetési rendszer (REÉVR) repülőgépe felügyelte az egykori Jugoszlávia légtérét. Megfigyelt mindent amit láthatott és hallhatott, a repülőgép radarberendezése elektronikus letapogatást végzett minden irányban, hangérzékelő berendezése pedig észlelte a térségben hallható hangjelzéseket is. Az amerikai légierő őrmestere, Melvin Bright végezte a rádióforgalmazást a hajók fedélzeti rádióállomásaival és a másik E-3-as repülőgéppel, amely Magyarország légtérében őrjáratozott. Csatornát változtatott, kereste a BBC adását. Amikor hirtelen a személyzet egyik légtérfigyelője felkiáltott: „Zombie!” – amely megnevezés egy, a megfigyelt körzetben tartózkodó azonosítatlan légi jármű potenciális veszélyére figyelmeztetett. A radar képernyőjén láthatóvá vált légi jármű Bosznia felé tartott. „Ez az ENSZ légi járműve” – mondta mintegy azonnali értékelésként az őrmester. „Nem, az nem biztos” – vitatkozott a műszerkezelő technikus, egy német.

A légi jármű alacsony magasságon a tengerpart mentén repült, úgy tűnt: keleti irányba, Szarajevo felé készül fordulni. Ez volt az ENSZ légi járműveinek tipikus és régóta ismert, megszokott útvonala, de ezúttal nem szerepelt a leadott repülési tervek, igénylések között. A felderítést megelőzően egy másik, tipikusan F-15C vadászrepülőgépekre jellemző repülési profil is felrajzolódott a képernyőre, mintha a légi jármű kísérését végezné, amely repülési profiljából ítélve helikopternek volt értékelhető. „Megjelent az azonosító kódszáma is, a 3-as” – mondta Bright őrmester. Az azonosító jelzés a légi jármű fedélzetén található másodlagos, vagy szekunder-radarjától származott, amelynek alapján „saját” légi járműnek volt azonosítható. Néhány másodperc múlva megjelent a személyzet előtt a képernyőn is a 174-es számú „ENSZ REPÜLÉS” azonosító jelzés.

„Telefonon felvettük a földi központtal a kapcsolatot és találtak egy késve be-nyújtott repülési-tervigénylést” – magyarázta Michael Heinrich százados, a Luftwaffe tisztje. „A földi központ azt is közölte velünk, hogy az említett repülés útvo-nala a horvát tengerpartnál, Splitben kezdődött és Szarajevóban fog befejeződni.”

Ilyen munka folyt az E-3-as fedélzetén. Hosszú ideig szinte semmi sem történt, aztán egyik pillanatról a másikra felpaprikásodott a hangulat, felforrósodott a le-vegő és megtelt feszültséggel. Ez az éjszakai bevetés 1993 áprilisában – repülési ti-lalom elrendelése óta –, már több mint az ötszázadik volt. A bevetések krónikái rá-világítanak arra, hogyan változott meg a NATO légtérfelderítést végző repülőgé-peinek feladata az egykori Varsói Szerződés támadásának előrejelzésétől, a légi helyzet tisztázása érdekében végzett tevékenységen át a regionális fegyveres konf-likthusok kezeléséig.

„Az elmúlt másfél esztendőben az REÉVR légiflotta rendeltetésében drámai változások történtek” – mondja John D. Logeman vezérőrnagy, a légiflotta egykori parancsnoka és magyarázatul hozzáteszi: „...a légtér felügyeletével, mint alapfela-dattal kezdődött, most pedig a parancsnoki, vezetési tevékenységgel és a saját légi járművek ún. pozitív azonosításával folytatódik a munka”.

Az előzőekben éppen egy ilyen pozitív azonosítás folyamatát ismerhettük meg, melynek eredeti forrása az Air Force Magazin októberi száma, címe: Őrjárat a Balkán fölött, szerző: Eric Rosenberg.

A légtérben végzett folyamatos felderítés az Adriai-tenger fölött a tengerpart meg-figyelésével 1992. július 16-án kezdődött, a NATO és a NYEU összehangolt tevé-kenységeként. A felderítő repülésekre a két szervezet haditengerészeti flottájának tevékenységi körzete feletti légtérben került sor. A REÉVR repülőgépek a nehéz-fegyverek tevékenységének megfigyelését és a repülési tilalom megsértésének fel-derítését október 16-án kezdték meg. A hegyes terep miatt egy repülőgéppel azon-ban lehetetlen volt a megbízható felderítés, ezért a szövetség október második felében tárgyalásokat kezdett Magyarországgal egy második REÉVR repülőgép részére tör-ténő őrjáratozási légtér kijelölésének és az innen végzett felderítés végrehajtásának lehetőségéről. Mint ismeretes, ezt a tevékenységet parlamenti hozzájárulás tette le-hetővé, a két repülőgép már elegendő volt és megbízható felderítési információt biztosított az ENSZ és a NATO erői számára a boszniai légtérre vonatkozóan. Az E-3-as repülőgépek a radarfelderítésen kívül parancsnoki és vezetési funkciót is el-láttak a különböző repülési feladatok végrehajtásának irányítása során.

A repülési tilalom kikényszerítésére irányuló tevékenység megkezdését egy muzulmán város, Srebrenica közelében fekvő falu ellen 1993. március 15-én három boszniai szerb AN-2-es típusú repülőgéppel végrehajtott bombatámadás indokolta. A levegőből végrehajtott további pusztítások megakadályozása érdekében a NATO tevei alapján kezdődött meg a „Repülési tilalom hadművelet” (Operation Deny Flight) az európai légibázisokról a körzetbe telepített harcászati repülőgépekkel. A hadműveletekbe bekapcsolódtak a már korábban a térségbe vezényelt Theodore Rooseveltt anyahajó repülőgépei, valamint egy sor más, például a légi utántöltést végző repülőgépek és egyéb járművek is. A hadművelet kezdetéig az anyahajó fe-délzetén tartózkodó E-2C REÉVR repülőgép eredeti feladata a tengerpart megfi-gyelése volt az Adriai-tenger felett kijelölt őrjáratozási légtérből. Ez a feladat célózta

az embargó megsértésének, majd később a betartatásának érdekében végzett felderítések végrehajtását az erre vonatkozó politikai határozatokkal összhangban. Az E-2C feladata a repülési tilalom megsértésének megfigyelésével is bővült, a már ismertetett kiegészítő intézkedések és tevékenységek következtében azonban a NATO E-3-as, és egyéb katonai repülőgépeinek tevékenysége vált meghatározóvá a kikényszerítés érdekében folyó hadművelet során.

A boszniai légtérre vonatkozó elsődleges radarinformáció, a saját harcászati repülőgépek és más légi járművek repülési engedélyeinek nyilvántartása alapján végzett pozitív azonosítás végrehajtása volt az NRKEE repülő (repülőgép-fedélzeti korai előrejelző erő) feladata.

A repüléstilalmi korlátozás nem vonatkozott az ENSZ megfigyelőinek, illetve az ENSZ védelmi erőinek, az UNPROFOR-nak a légi járműveire. A NATO európai legfelső parancsnoka, John Shalikashvili tábornok Mike Boorda admirálist, vezérkari főnököt bízta meg a hadműveletek irányításával. Boorda admirális a dél-európai szövetséges erők vezérkari főnöke, a Srebrenica, Zsepa és Gorazdsde városok környékén állomásozó, muzulmánokat védelmező, légi úton a térségbe juttatott, elsősorban amerikaiakból álló vegyes összetételű közös alkalmi kötelék (VÖKAK) parancsnoka is volt. Az admirális alárendeltségébe került az a többnemzetiségű harcászati repülőőrészleg is, amely a repülési tilalom kikényszerítését hivatott végrehajtani.

Hat héttel a hadművelet tényleges megkezdését követően a NATO szóvivője hivatalos bejelentést tett közzé: greenwichi idő szerint 1993. április 12-én éjfélkor az első F-15C típusú repülőgépek felszállásával kezdetét vette a harci őrzőrátozás.

A többnemzetiségű harcászati repülőőrészleg ezen feladatok végrehajtása érdekében különböző európai légibázisokról települt át néhány olaszországi légibázisra (zárójelben olvasható a nemzetiség, valamint a légibázis neve, ahonnan az áttelepülést végrehajtották) a következő megoszlásban:

- Aviano, 12 darab F-15C (Bitsburg/USA),
- Villafranca, 12 db F-16A/B és 6 db F-16R (Twenthe/ Hollandia),
- Cervia, 10 darab Mirage-2000 (Orange/Franciaország),
- Istrana, 4 darab Mirage F-1CR (Strassburg/Franciaország),
- Ghedi, 18 darab F-16C/D (Törökország).

A harci őrzőrátozásba ugyancsak bevonhatóak voltak azok a Tornado típusú repülőgépek, amelyek a Királyi Légierő (RAF) 11. századának állományába tartoztak és eredetileg a humanitárius segítségnyújtásban részt vevő szállító-repülőgépek kísérése céljából érkeztek a térségbe. A nyolc repülőgép közül hat április 19-én érkezett a Gioia del Colle-Brindisi közelében elhelyezkedő légibázisra, amelyet még két repülőgép követett május 13-án. A különböző légibázisokra történő első áttelepülések során veszteséget kellett elkönyvelni, mivel az egyik francia repülőgép a légi utántöltést nem tudta végrehajtani és a repülőgépvezető a tenger fölött katapultálni kényszerült. A sikeres katapultálást követően a mentést is sikeresen hajtotta végre a haditengerészet Cassard nevű fregattjának Lynx típusú helikoptere. A harci őrzőrátozás biztosításában fontos szerepet töltöttek be a légi utántöltést végrehajtó repülőgépek. Az Amerikai Légierő Signoella légibázisára, Szicíliába települt a Királyi Légierő öt darab KC-135R típusú repülőgépe a Mildenhall légibázisról, a 100. légi

utántöltő repülőezred állományából, amelyek feladata az amerikai és a holland repülőgépek légi utántöltése volt. A légmozgékonyaságú erők paracsnokságának alárendeltségébe tartozó, 19. és 380. légi utántöltő ezredei állományából repülőgépek és egyéb járművek is résztvettek a tevékenységben, amely erők ideiglenesen az Amerikai Légierő Európában állomásozó légi utántöltő repülőerői állományába kerültek. Néhány KC-135R típus utántöltő berendezésén kisebb módosításokat kellett elvégezni annak érdekében, hogy a haditengerészet harcászati repülőgépeit is képesek legyenek utántölteni. A francia C-135R légi utántöltő repülőgépek (a típus jelölése nem elírás) a saját harcászati repülőgépek tevékenységének biztosítására a Riviérán elhelyezkedő Istres légibázisról szálltak fel és az ERV-93-as egységhez tartoztak. A Törökországból érkezett harcászati repülőgépek személyzete a harci őrjáratot csak a légi utántöltésre történő kiegészítő felkészítés után kezdhetette meg, mivel személyzetük ebben még kevés tapasztalattal rendelkezett.

A többnemzetiségű repülőgép-fedélzeti korai előrelépés és rendszeres céltájékoztató

A REÉVR gondoskodott a légtér felderítéséről, valamint a paracsnoki, vezetési tevékenység végrehajtásáról. A NATO E-3A, a brit (D) és a francia (F) változatok és a haditengerészet E-2C Hawkey típusú repülőgépei számára két légtér volt kijelölve. A felszállásokat Gielkirchen (Németország), Avord és Trapani (Szicília), Aviano (Olaszország), valamint Preveza (Görögország) légibázisokról, illetve az anyahajó fedélzetéről hajtották végre. A francia repülőgépek egyidejűleg üzemeltek hazai és szicíliai légibázisokról is. A brit különítmény három repülőgépe Aviano és Trapani légibázisokat használta.

Az információfeldolgozás és -továbbítás a nap huszonnégy órájában megvalósult egy, az erre a célra külön elkészített közös kódrendszer alkalmazásával. Az Avianóban szolgálatot teljesítő brit repülőgépek személyzete 1992. november 8-a és 1993. május 21-e között 248 bevetést hajtott végre. Átlagosan egy személyzet három hétig tartózkodott Olaszországban, majd visszatért az Egyesült Királyságba, egy bevetés pedig átlagosan nyolc és fél órán keresztül tartott. A műholdas felderítés szárazföldi telepítésű hírközlő berendezéseit a németországi Sembachból Avianóba telepítette a 603. manőverező paracsnoki vezetést biztosító egység állománya. Ezek a berendezések biztosították szükség esetén a műholdas felderítési információt a Vincenzában települő NATO vezetési központ számára. A REÉVR információit is ide, valamint az Adriai-tengeren lévő haditengerészeti vezetési központba továbbították. A szárazföldi és a haditengerészeti erők központjainak lehetőségük volt saját radarinformációikat az E-3-as fedélzetére továbbítani, ahol az egyesített légihelyzet-információt megjelenítették, ábrázolták. A REÉVR személyzetének lehetősége volt az információ értékelése után a felderítés különböző résztvevőitől származó azonos és ezért feleslegessé váló információ kiszűrésére.

Az E-3-as soha nem repült be Bosznia légtérébe, mert radarjainak több mint ötszáz kilométeres felderítési távolsága lehetővé tette a kívánt légtér részben és környezetében tevékenykedő légi járművek biztonságos távolságról történő felderítését és követését. Azok után, hogy ez az információ a Magyarország felett őrjáratot

és felderítést végző E-3A repülőgép információival is kiegészült, a légi helyzetábrázolás részletesebbé és megbízhatóbbá vált. Az E-3-as repülőgépen szolgálatot ellátó személyek számára a fedélzet függőleges és vízszintes vezérsíkjaihoz közelebb eső részen helyezték el a vezetési központot. Itt található az a tizenhárom munkahely ahol a felderítés, a kiértékelés és a különböző légi járművek tevékenységének közvetlen irányítása folyik. A harci munka vezetője, a váltás parancsnoka tartja a közvetlen kapcsolatot a kijelölt vezetési központokkal, felelős a légtérsértés körülményeinek kivizsgálása során végzett azonosítási tevékenységért, szükség esetén a vadászpilóta-feladat végrehajtására kijelölt, harcászati repülőkötelékek riasztásáért. A repülőgépen az őrzáratozási útvonal elfoglalása után kezdődhet meg a személyzet munkája, a légtérsértők megfigyelése, felderítése és az ellenük szükséges rendszabályok foganatosítása. A légtérrel felderítő és kiértékelő személyzet gondoskodik a légi járművek koordináció útján végzett azonosításáról, amelyre ebben az esetben három perc állt rendelkezésre. Három kezelő végzi a még feldolgozatlan (nem kiértékelt) radarinformációra vonatkozó tájékoztatást. Ez ebben az esetben Bosznia, Horvátország és Szerbia légtérére vonatkozóan történt meg. Két másik, kiértékelést végző kezelő továbbítja a harci munka vezetőjéhez azokra a légi járművekre vonatkozó információkat, amelyekre a földi központ nem adott repülési engedélyre vonatkozó adatot. Amennyiben a harci munka vezetőjének a meghatározott idő alatt nem sikerül a földi központtól megszereznie a légi jármű pozitív azonosításához szükséges adatokat, vagyis a koordináció nem járt sikerrel, az ugyancsak őrzáratozó vagy az időközben felszállt harcászati repülőgépeknek kell elvégezniük ezt a feladatot. Az azonosító jel nélkül repülő légi járműre vonatkozó tájékoztató adatok alapján a harcászati repülőgépeket a körzetbe irányítják és ott a konkrét körülményeknek megfelelő előírások szerint (időjárési feltételektől, terepdomborzat feletti magasságtól és a napszaktól stb. függően) elvégzik az azonosítást. Az irányítást egy célelosztást végző főmegfigyelő és két, vadászirányító megfigyelő végezheti el. A felsorolt kilenc szolgálati személyen kívül még egy hírközlő rendszerkezelő és egy technikus, valamint egy számítógép- és egy radartechnikus alkotja a teljes szolgálati váltást.

A harciőrzáratozás légtérrel a légtér fölötti ellenőrzés biztosítása érdekében a harcászati repülő részére Bosznia északi területe fölött Banja Luka és Tuzla térségében, illetve Mostar és Szarajevo körzetében, vagyis két helyen jelölték ki. Az őrzáratozást géppárok hajtották végre váltásos rendszerben a nap huszonnégy órájában és légi utántöltés végrehajtásával. A légi utántöltést végző repülőgépek részére a tevékenységük végrehajtásához a horvátországi tengerpart nagyvárosa, Split közelében jelölték ki légtérrel. A harci őrzáratozásnak, ennek a tipikusan vadászpilótákra jellemző feladat végrehajtásának fontos és jellegzetes szakaszai voltak. Beleszámítva a légi utántöltésre felhasznált időt is, egy feladat végrehajtása négy-öt óra időtartamban zajlott le. Jellegzetes szakaszai pedig a felszállást követő közel egyórányi kirepülés és a légtérben eltöltött egyórányi repülés után a légi utántöltés következett, amely a négy repülőgépnél újabb egy óráig tartott és a felszálló repülőterre történő elindulás előtt még egyszer megismétlődött. Mivel a különböző repülőgépek alkotta géppárok különböző repülőtereken helyezkedtek el és két őrzáratozási légtér volt, a ki- és a visszarepüléshez szükséges idők is különbözőek voltak. A kötelékek

váltását az E-3-as fedélzetéről érkezett engedélyek alapján lehetett végrehajtani. Az őrzőjáratok légtérbe kiérkezett repülőgépekkel való kétoldalú rádiókapcsolat megletének ellenőrzése után kezdhette meg az őrzőjáratot befejező géppár a hazarepülést.

A boszniai hegyvidék felett az alacsony repülési magasságon való radarfelderítés még az oly kiváló lehetőségekkel rendelkező E-3-as repülőgépek számára is nehézséget jelentett, amelyet a völgyek felett repülő légi járművek felderítését illetően megerősített a Tornado típusokkal repülő személyzete is. Az alacsony (földközeli 200 m-ig) magasságokon repülő légi járművek felderítéséhez az F-15C típusú repülőgépek többször igénybe vették az „Eagle-eye” (Sasszem) névre keresztelt fedélzeti periszkópjukat. A konkrétan érvényes légtérrendészeti eljárások tartalmát szigorú titok fedi. Annyi ismeretes azonban, hogy a csupán radarral felderített azonosítatlan légi járművek előzetesen a „valószínű légtérsértő” minősítést kapták a koordináció elvégzéséig. A pozitív azonosítás érdekében légtérrendészeti feladatot végző harcászati repülőgépek tevékenysége a „légtérsértő” minősítést kapott légi járművek estében kezdődhetett meg. „Légtérsértő” minősítést viszont a földi központtal történt koordináció eredménytelensége után kaphatott egy légi jármű, amelyre a pozitív azonosítás hiányában kerülhetett sor. Egy pozitív azonosítás csak a légi jármű parancsnokának közreműködése révén végezhető el egy radarberendezés segítségével. Ennek esetleges hiánya válthatja ki a légtérrendészet ellátása végrehajtásának szükségességét. A repülési tilalom körzetében engedélyezett repüléseket a földi központ tartotta nyilván. A fedélzeti fegyverzettel rendelkező légi jármű azonnal támadható volt, a többi légtérsértőt viszont leszállásra kellett kényszeríteni.

1993. május 15-ig huszonkét esetben került sor a „valószínű légtérsértő” minősítés kiadására és ebből hat esetben volt szükség a harcászati repülőgépekkel végrehajtott pozitív azonosításra, amelyeket az F-15-ös repülőgépek négy, a Tornado repülőgépek pedig két esetben hajtottak végre. Az F-15C típusok minden esetben Gazelle típusú helikoptereket kényszerítettek leszállásra, egyet Banja Luka közelében április 19-én, kettőt Derventa közelében május 14-én, a negyediket pedig Prnjavor közelében egy nappal később. A Tornado repülőgépeknek egy sikertelen azonosítási kísérlete is volt április 29-én Doboj közelében, valószínűleg a már említett felderítési nehézségek miatt nem tudták pilótáik a szemmel való felderítést végrehajtani. A másik eset azonban ennél kicsit érdekesebb és hátborzongatóbb volt, mert Novo Travnik közelében május 23-án leszállásra kényszerítettek egy horvát Mi-8-as típusú helikoptert, amelynek a fedélzetén az ENSZ védelmi erők 20 000 darab lőszert találtak.

Steve Headley őrnagy, NATO szóvivő által egy-egy későbbi összegzése szerint a „valószínű légtérsértő” minősítések száma 116-ra, a „légtérsértő” minősítéseké 25-re emelkedett. Az egész tevékenység legnagyobb eredménye, hogy a szerb légierő harcászati repülőgépei nem tevékenykedtek, így a Theodore Rooseveltt repülőgép-hordozó fedélzetén készülségben lévő harcászati repülőkötelékeknek nem kellett beavatkozniuk. Egy újabb összegzés alapján a repülési tilalom betartása érdekében 5265 felszállást hajtottak végre összesen a különböző rendeltetésű és típusú repülőgépek.

1993 áprilisára intenzívebbé váltak a földközeli repülések Bosznia fölött és körülbelül napi húsz felszállással nyújtottak a humanitárius segítséget az ostromlott főváros, Szarajevo lakosságának. A különböző segélycsomagokat az Amerikai Légierő naponta juttatta légi úton a térségbe, amelyben kilenc darab C-130-as típusú Hercules szállítórepülő vett részt. Ugyancsak hasonló repülésekre került sor Bosznia keleti részén, amelyeket a francia és német C-160-as típusú Transall repülőgépekkel végeztek. Ezt a tevékenységet a haditengerészet E-2C típusú, valamint a harcászati repülőgépek és az elektronikai hadviselésre képes más repülőgépek a levegőből közvetlenül is oltalmazták és támogatták. Ez utóbbi repülőgépek alkalmazását a légi oltalmazáson kívül, vélhetően a segélycsomagok pontosabb célba juttatásának elősegítése is indokolta. A tevékenységben az ukrán légierő An-32 és Il-76 típusú szállító repülőgépei is részt vettek, felszerelést, csapatokat és azok parancsnokait szállították a horvátországi Zágrábból Szarajevóba, Belgrádba és Splitbe. A brit haditengerészet 845. százada Sea King, valamint a francia szárazföldi csapatok Puma és Gazelle típusú helikopter-alegységei márciusban és áprilisban sebesült muzulmánok kimentésében vettek részt. Ezen fehér színűre festett helikopterek később Bosznia középső részéről más muzulmán csoportok kimentésében is részt vettek. Ugyancsak alkalmazásra kerültek július végén, amikor az ENSZ erőiben szolgáló és megsebesült spanyol katonákat szállítottak el Mostarból. A koordinálás hatékonyságának növelése céljából a NATO UNPROFOR erői és a nyugati országok elhatározták, hogy a Bosznia légtérében folyó tevékenység vezetéséért felelős szárazföldi parancsnoki és vezetési központot áthelyezik Vicenzába (Nápolyból). A vadászipülő nap feladatait ettől kezdve a vicenzai Del Molina légibázison a NATO 5. szövetséges harcászati légierő parancsnoka, Antonio Rossetti vezérőrnagy szabta meg. Ő egyben az olasz légierő parancsnoka is.

A katonai és a polgári repülések összehangolása az Adriai-tenger feletti légtér ezen részében komoly nehézségekbe ütközött, mert itt helyezkedik el a Görögországba és a Földközi tenger keleti területein elhelyezkedő üdülőhelyek felé vezető polgári közlekedés légi útvonalainak többsége. Az olasz légügyi hatóságok részben korlátozták a légi útvonalak igénybevételét a polgári légi közlekedés számára, azonban a NATO repülőgépeknek is ezeket a légi útvonalakat kellett használniuk, ha nem a repülési tilalommal kapcsolatos feladatot hajtottak végre, hanem például az őrző-átirányozási légterekbe, vagy onnan a leszálló repülőtér felé vezetett az útkuk. Ugyancsak komoly koordinációs tevékenység folyt Róma repülőtér közelkörzetében. A repülési tilalom betartását ellenőrző repülőgépek nem közelíthették meg az olasz főváros zsúfolt légtérét. Egy héttel a harci őrző-átirányozás megkezdése után a NATO-parancsnokok úgy értékelték, hogy több vadászipülőgépre van szükség.

Az Egyesült Királyság, Törökország és Hollandia beleegyezését adta újabb kötelékek küldésébe, sőt a holland királyi légierő 305. századát a 306. század újabb hat, F-16R légifényképezésre alkalmas harcászati repülőgépe és személyzete váltotta le, hogy minél több pilóta szerezzen harci tapasztalatot. Több kisegítő tevékenységet folytató repülőgép személyzetét a nagy igénybevétel miatt szintén váltották és az igények növekedése miatt a repülőgépek számát is növelték.

A válságkezelés haditengerészeti repülő erői elsősorban a gazdasági blokád kikényszerítésében vettek részt, amelyben a legfontosabb szerep a szicíliai Signoella légi-

bázisnak jutott. A CH-53-as és HC-4-es típusú helikopterek és a CT-39-es típusú repülőgépek hatalmas igénybevételnek voltak kitéve a fokozott logisztikai követelmények miatt. Az Amerikai Haditengerészet repülőgépeit, az UNPROFOR horvátországi és romániai települési helyekről történő logisztikai utánpótlásának biztosítása érdekében kiegészítették a tartalékból bevont repülőeszközökkel. Így bevontak C-9B Skytrain és C-130T típusú repülőgépeket, amelyeknek személyzetét kéthetenként váltották. Két C-2A típusú repülőgép gondoskodott a Theodore Roosevelt hordozó karbantartó munkálatainak elvégzéséhez szükséges eszközök utánpótlásáról légi szállítással. A karbantartásra Signoella kikötőben került sor, amely egyúttal a légimozgékonyaságú erők parancsnokságának egyik fontos bázisa is az Adriai-tengeren és rendszeresen fogad C-141B és C-5A/B Galaxy szállítórepülőket. Júliusban éppen ilyen repülőgépek, típusonként kettő, illetve egy szállította a „Berlin” dandárt két nap alatt Skopje városába a Macedóniában megfigyelési feladatokat ellátó ENSZ erőkhöz való csatlakozás céljából. 1993 májusában Signoella szintén fontos szerepet játszott a haditengerészeti gyalogság alegységeinek, mint speciális erőknél a fogadásában. AH-1W Cobra, CH-46E Sea Knights, CH-53E, UH-1N Hues és AV-8B Harrier helikopterek és repülőgépek összpontosítása, valamint az 1993-as év április elején a Pensacola és a Ponce, az Amerikai Haditengerészet fregattjai kíséretében a speciális erőknél az Adriai-tengerre való megérkezése jellemezte ezt a tevékenységet. A másik, a válságkezelésben ugyancsak fontos szerepet játszó haditengerészeti központ Nápoly volt. A város közelében elhelyezkedő Capodichino légibázis fogadta a NATO és az ENSZ erőinek fontos beosztású parancsnokait, akik a Boorda admirális által vezetett tárgyalásokra, megbeszélésekre érkeztek. A Szerbia elleni tengeri embargó betartását ellenőrző haditengerészeti repülőgépek nyolcórás őrzáratozási időszakonként váltották egymást és szintén Signoella légibázisról szálltak fel. Április végéig erre a légibázisra települt az Amerikai Haditengerészet nyolc darab P-3C Orion típusú felderítőrepülőgépe, amelyekhez portugál és holland P-3-as, valamint a brit Nimrod típusú, hasonló céllal alkalmazott repülőgépek csatlakoztak. A blokád kikényszerítésében részt vettek még az olasz és a francia haditengerészeti felderítőrepülő is, amelyek hazai légibázisokról szálltak fel és a szerb tengeralattjárók mozgásait követték. Ezek a tengeralattjárók komoly veszélyt jelentettek a térségben állomásozó NATO hadihajók számára. A blokád betartásának ellenőrzését és a tengeralattjárók mozgásának felderítését a NATO és a NYEU 1993. június 15-től összehangolt tevékenység keretében végezték.

A 440-es számú VÖKAK hadihajói tevékenységüket olasz parancsnokság vezetésével végezték, illetve a repülőkötelékek felderítőrepülőit a 431-es számú hasonló csoportba vonták össze az amerikai Daniel Oliver ellentengernagy parancsnoksága alatt. A 440-es számú csoportba 17 hadihajó tartozott, amelyek közül 11 volt eredetileg a NATO fennhatósága alatt. Néhány nyugati ország felajánlotta, hogy a kötelék rendelkezésére bocsát további hadihajókat szükség esetén, amelyeket az esetleges alkalmazásig saját parancsnokság vezetése alatt tart készenlétben. Július hónapban a hadihajók váltása is rendben lezajlott, melynek során megkezdte szolgálatát a Guiseppe Garibaldi repülőgép-hordozó, fedélzetén AV-8B Harrier és Sea King típusú repülőgépekből és helikopterekből álló kötelékek. Június és július hónapokban ugyanis a Theodore Roosevelt repülőgép-hordozó a Közel-Keleten

megnövekedett feszültség miatt más feladatokat kapott és látott el. Augusztus elejére befejeződtek a boszniai-szerb nehézfegyverek ellen intézett támadások, amelyeket többszöri felszólítás ellenére sem távolítottak el a körzetből. Ennek a tevékenységnek részleteiről Malcolm McConnel amerikai pilóta tollából drámai hangulatú írás jelent meg „Amikor a NATO hadba lépett” címmel a Reader's Digest Válogatás 1997. februári számában (ISSN 1215 3257).

A *Theodore Roosevelt repülőgép-hordozó* 1993. március végén vette át a szolgálatot a Földközi-tengeren hasonló szerepet betöltő John F. Kennedy nevű társától és repülőerői azonnal bekapcsolódtak az Adriai-tengeren és a Bosznia feletti légtérben folyó tevékenységbe. A harcászati repülőegységébe 10db F-14A, 14db A-6E, 30db F/A-18C, 4db E-2C, 4db EA-6B, 2db SH-60F, 4db HH-60H, 6db CH-53D és 4db UH-1N repülőgép és helikopter tartozott. Ugyancsak a fedélzeten tartózkodott az a speciális rendeltetésű 600 tengerészgyalogos és az előző felsorolás végén az a két helikoptertípus, amelyek az UNPROFOR részére nyújtottak volna támogatást amennyiben őket, illetve az általuk védett muzulmánokat támadás érné. Április 12-ig a hordozó harcászati repülőgépei fontos szerepet töltöttek be a humanitárius segítségnyújtásban részt vevő szállítórepülők támogatásában és a levegőből történő oltalmazásában. A vadászrepülők kísérési feladatai, a helikopterek kutató-mentő készségi szolgálata, a korai előrejelzés és egyéb más, a levegőből végrehajtott felderítés és a légifényképezés rendszeres volt.

A válságkezelés tapasztalatai

A válságkezelés az egykori Jugoszlávia területén, a területet határoló tengereken és a légtérben egyaránt a fegyveres erők alkalmazását igényelte. A válság kezelésébe bevontak vegyes összetételű légierőt és más repülőerők is tevékenykedtek a válság politikai rendezése feltételeinek megteremtése érdekében. Ez volt a légi szembenállás hadjáratának általános célja, amelynek érdekében védelmi és támadó hadműveletekre egyaránt sor került. A hadjárat során ezen hadműveletek megfelelő aránya biztosította a hadjárat általános céljának elérését, amellyel a különböző hadműveletek céljai összhangban voltak. A hadjárat és hadműveletek végrehajtását minden esetben politikai döntés előzte meg, a tervezés és végrehajtás során viszont a katonai vezetés szabad kezét kapott, bár a végső szó a politikai döntéshozóké maradt.

A légtérben zajló események kezelésével, a légtér védelmével kapcsolatos tevékenységben meghatározó volt a repülőerők szerepe, mely alapvetően három nagyobb küldetés teljesítését, illetve az ezekkel kapcsolatos feladatok végrehajtását jelentette. Ezek közé tartoztak a *humanitárius tevékenység*, a *blokádnak betartása és betartatása*, valamint a légi fölény megtartása érdekében végzett *légi felderítés* és a *légtérrendészet* is. A küldetések teljesítése – a szerb légierő repülő- és légvédelmi egységei esetleges szembenállásának potenciális lehetősége és a szárazföldön folyó fegyveres harcok miatt katonai erő részvételével zajlott. A különböző küldetések ténylegesen feladatok csoportját jelentették, hiszen például a légi harc megvívásához szükséges feltételek megjelentek mindhárom küldetés teljesítése során. Így volt ez a légi szállítás és a légi felderítés alkalmával végrehajtott kísérés, valamint a harci őrzáratozás során is. Ezen feladatok mellett szinte mindenütt jelen volt az elektronikai tevé-

kenység és ellentevékenység végrehajtásához szükséges képességek felvonultatása is a legkülönbözőbb légi járművekkel.

A szövetség repülőerői a szárazföld védelmének érdekében is tevékenykedtek, a légicsapások végrehajtására viszont a légtér és a szárazföld védelme érdekében egyaránt szükség volt. A légtér védelmének érdekében a megelőző tevékenységet a szemben álló fél repülőerői légítámadásának megakadályozása, lehetetlenné tétele jellemezte. Ennek tartalmát a repülőter és az annak közvetlen légvédelmi oltalmazását végrehajtó légvédelmi rakéta- és tűzerűtegek elleni támadások képezték, ami az adott körülmények között a lehető legkisebb mértékű pusztítást okozta. Mindezen tevékenységeket, harcokat részletes politikai elemzés és döntés előzte meg. A repülési tilalom elrendelése szintén politikai döntés eredménye volt, amely a légtér megfigyelésével, távolfelderítéssel kezdődött. A légtér megfigyelése nem eredményezte a repülési tilalom betartását, ennek ellenőrzése, a tilalom kikényszerítése harcászati repülőgépek tevékenységét igényelte, amely lényegében vadászrepülő-feladat.

A harci őrjáratozás és a pozitív azonosítás végrehajtását tartalmazó légtérrendészet ellátása a béke időszakában jellemző, a légtérben zajló események kezelésébe legkönnyebben beilleszthető feladat, amely katonai erő részvételét igényli. A szemben álló fél repülőerői felszállásának megakadályozása a légtér fölötti ellenőrzés megfelelő fokozatának fenntartását, vagyis a *légi fölény* megtartását eredményezte. Ez a vadászrepülőek egyik fontos feladata, a védelem és a támadás megfelelő arányának fenntartásával érhető el, melyben fontos szerepe van az NRKEE, E-3-as repülőgépekből álló légiflottának. Az európai légtér védelme a szövetséges erők európai legfelső parancsnokságának felelősségébe tartozik, mely feladat végrehajtásával három, alregionális légierő hadművelati központ (RLHK) van felruházva, az adott ország légtérének védelméért felelős légvédelmi hadművelati központtal (LHK) együtt és amellyel együtt is települ. A közép-európai alregionális légierő hadművelati központ települési helye Brunsum, amelyhez három-négy szektor hadművelati központ (SZHK) tartozhat.

Az SZHK békeidőszakban többek között a légi járművek tevékenységének koordinálásában vesz részt, amely azok repüléseit engedélyezi a megfelelő eljárások, valamint a légtér felhasználására vonatkozó előírások alapján. Az SZHK koordinációs tevékenységét egy vagy két vezetési és jelentő központ (VJK) és kettő, vagy három Nike Hercules, zászlóalj szintű, közepes hatótávolságú légvédelmi rakétaüteg hadművelati (harctevékenységű) központ segíti. Bármelyik VJK egyúttal az SZHK tartalék vezetési központja is. A fenyegetettségre vonatkozó előrejelzés egy vagy két vezetési és jelentő pont (VJP), valamint kisegítő jelentő pontok (KJP) irányából is érkezhethet (ezen utóbbiak lehetséges számára vonatkozóan nincs rendelkezésemre álló adat). Az SZHK vezeti a vadászrepülőgépek *elfogásai* révén és saját felderítőeszközein, illetve közvetlenül a légvédelmi rakétaüteg parancsnoki pontok ún. „gyűrűjén” keresztül a *légvédelmi harcok* harcászati szintű vezetését. A válságkezelés tapasztalatai és az 1982-ben készített tizenöt éves fejlesztési program teljesítését követően a NATO az 1995–2000 közötti időszakban a szárazföldi telepítésű felderítő-, a hadver- és a szoftvereszközök, valamint a légtérben zajló események kezelését lehetővé tévő rendszer (Airspace Management System) beszerzését, fejlesztését fogja

elvégezni. Ez utóbbi fogja lehetővé tenni az NRKEE repülőgépeinek a légi parancsnoki és vezetési rendszernek az illesztését, biztosítja kapcsolatának feltételeit az előbbieken felsorolt vezetési központokkal való információcserére és közös irányítási tevékenységre, a légtér védelme és biztonsága érdekében.

A válságkezelés gyakorlati tapasztalatokat adott a vegyes összetételű közös alkalmi kötelékek tevékenységére vonatkozóan is. Észrevehető, hogy nem a tevékenység jellege, hanem a közös cél határozza meg a csoportok számozását, amelynek elérése érdekében különböző nagyságú és összetételű erők tevékenykednek, illetve tevékenykedhetnek. Ez a tény pedig továbbra is igazolja, hogy egy bizonyos cél elérése, teljesítése érdekében repülő-fegyvernemek csoportja kerül alkalmazásra. Ezen az alapon továbbra is beszélhetünk repülőnemekről, amelynek az eddigiek során is elvi jelentősége volt, ez az elvi megkülönböztetés továbbra is helyes. A tevékenység hadművelleti szintű tervezését és végrehajtását egy sor sajátosság jellemzi, melyek között szinte nincs olyan elem, amely ismétlődne. Vélhetően ezen feladatok a katonai erő alkalmazása szempontjából a jövő évszázad új kihívásait jelentik.

A különböző konfliktusok által előidézett válságok kezelése, amely a katonai erő bevonását is igényli, új felfogást, gondolkozást követel. Érvényes ez a légi szembenállás hadjáratával kapcsolatos nézetek rendszerére is. A hadjárat védelmi és támadó hadműveleteinek kapcsolatát nem lehet vitatni, azokat szoros egységben, összefüggésben szükséges szemlélni, a kétféle hadművelet közötti megfelelő arány fenntartása vezet ugyanis a konfliktus kezelésébe bevont repülő, és légvédelmi erők sikeréhez. Teljesen új a hadjáratban részt vevő erők és eszközök ún. hadművelleti felépítése a válságkezelés körzetében és annak közvetlen környezetében. A nevezett körzetben különböző működési és az ennek megfelelő felelősségi zónákat találhatunk és nem egyszerűen csak egy közös harctevékenységi zónát, mint eddig.

Ezek a zónák a következők lehetnek:

- vadászrepülő-felelősségi zóna, amely meghatározó jelentőségű;
- légvédelmi rakéta- és tüzértűzzóna, amely viszont egyáltalán nem biztos, hogy a különböző egységek között összefüggő zónát jelent, mint eddig;
- repülési tilalommal sújtott zóna, amelyben engedélyezik ugyan a repülést, de csupán az erre kijelölt légi járműveknek;
- az NRKEE légi járművei számára felderítés céljából kijelölt zóna;
- a légtérrendészet légi járművei számára kijelölt zóna vagy zónák (légterek);
- a légi utántöltés végrehajtására kijelölt zóna;
- a légi útvonalak és a légiforgalom irányítására kijelölt zóna, amely útvonalakon különböző céllal kerülhet végrehajtásra légi szállítás, mint a csapatok utánpótlása és váltása, a humanitárius segítségnyújtás, a tárgyalások lefolytatása és a javítások stb., de a különböző kutató- és mentőtevékenység céljából is előfordulhatnak különböző egyéb, ún. „kiszegítőrepülések” is.

Az ismertetett zónák meglehet, hogy átmenetileg léteznek csupán, és kiterjedésük, a benne tevékenykedő erő összetétele és nagysága is változik, ezért folyamatos pontosítást igényelnek a tevékenységi rend szempontjából. Ezek meghatározása a vezetés feladata, amelynek nagyon fontos része a NATO RKEE légiflottája, amely fontos szerepet tölt be a különböző zónákban folyó tevékenység koordinálásában, így a válság kezelésébe bevonásra került erők vezetésében is.

Az elmondottak nagyon fontos szempontok a légierő hadműveleti művészete című tantárgy oktatása során még akkor is, ha véleményem szerint a Magyar Honvédség légierőjét alapvetően, a már említett légi szembenállás hadjáratának védelmi hadműveletében történő részvételre szükséges felkészíteni. A védelmi integrációban való részvétel, a szellemi és a működési, tevékenységi kompatibilitás és interoperabilitás képessége is igényli az elmondottak ismeretét és adott esetben az alkotó módon történő használatát is.

Végül, de nem utolsósorban a magyar légierő kidolgozás alatt álló doktrínájában is megfelelő helyet kell kapnia az ezekkel kapcsolatos nézeteknek. Remélhetően nincs messze az az idő, amikor a Magyar Honvédség légierőjének különböző fegyverrendszerei képesek lesznek egy vegyes összetételű közös alkalmi kötelék tevékenységében részt venni. Ez a helyzet pedig szélesebb ismereteket igényel.

RÖVIDÍTÉSEK

AWACS –	Airborne Warning and Control System = repülőgép-fedélzeti előrejelző és vezetési rendszer (REÉVR);
NAEWF –	NATO Airborne Early Warning Forces = NATO repülőgép-fedélzeti korai előrejelző erők (NRKEE);
UNPROFOR –	United Nations Protection Forces = ENSZ védelmi erők;
SACEUR –	Supreme Allied Commander Europe = szövetséges hatalmak európai legfelsőbb parancsnoka (SZHELPAK);
CJTF –	Combined and Joint Task Forces = vegyes összetételű közös alkalmi kötelék (VÖKAK),
RAOC –	Regional Air Operation Center = regionális légi hadműveleti központ (RLHK);
ADOC –	Air Defence Operation Centre = légvédelmi hadműveleti központ (LHK);
SOC –	Sector Operation Centre = szektor hadműveleti központ (SZHK);
CRC –	Control and Reporting Centre = vezetési és jelentő központ (VJK);
CRP –	Control and Reporting Post = vezetési és jelentőpont (VJP);
ARP –	Associated Reporting Post = kisegítő jelentőpont (KJP).

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1.) Air Force Magazin: Őrjárat a Balkán fölött című cikke. Szerző Eric Rosenberg, 1994. október
- 2.) World Air Power Journal „Repülési Tilalom Hadművelet” című cikke. Megjelent 1994. I. negyedévi számban

Zsigovits László

Gondolatok a határőrizeti törvényről

1997-ben az Országgyűlés törvényt alkotott a határőrizetről és a Határőrségről. A szerző a vonatkozó (XXXII. számú) törvény szellemében értelmezi a Határőrség szerepét és helyzetét az államhatár rendjének védelmében, bemutatva azt a feladatrendszert, amelyet a határ menti viszonyok megőrzésére irányuló szolgálati tevékenysége keretében, az államhatár őrzésével, a határforgalom ellenőrzésével, a határrend fenntartásával és a jogszabályokban meghatározott egyéb feladatok végrehajtásával valósít meg. A törvény szűkszavú keret-szabályozó tételeinek kibontása, többoldali magyarázata – feladat, funkció és szervezeti vonatkozásainak bemutatása – nagymértékben segíti a Határőrség feladatainak értelmezését és hasznosan szolgálja annak gyakorlatát.

Az 1990 óta eltelt időszak számos változása, a határőrizeti törvény megszületése előtérbe helyezi a Határőrség tevékenységi körének rendszerszemléletű megközelítés alapján történő elemzését.

Sokan bírálják a határőrizet, mint gyűjtőfogalom megnevezését a Határőrség teljes tevékenységrendszerének a kifejezésére. Ha abból indulunk ki, hogy a szervezet neve Határőrség, akkor azon ismerv alapján, amely a névalkotásra vonatkozik (a lehetőleg egy-három szóból álló fogalomnak utalnia kell a tartalomra), a határőrizet fogalomnak le kell fedni az egész tevékenységet. A közelmúltban a *Parlament által elfogadott törvény is a határőrizetről szól, s ez azt sugallja, hogy helyes a határőrizet, mint teljes tevékenységet lefedő fogalom használata.*

De akkor mi a bajunk a határőrizet megnevezéssel? Egyesek azt mondják, hogy a határőrizet a zöldhatárok őrzését foglalja magában, amely csak egy része a Határőrség tevékenységrendszerének, és inkább katonai irányultságot sugall, mint rendészeti munkát.

Mit határoz meg az alkotmány? A fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség) alapvető kötelessége a haza katonai védelme. A Határőrség ezen alapvető kötelességét békeidőben őrzési tevékenységgel látja el. Fogalmazhatunk így? Segítségül idézzük az alkotmány következő mondatát: *a Határőrség rendészeti feladatkörében ellátja az államhatár őrzését, a határforgalom ellenőrzését, a határrend fenntartását.* Ezek szerint a határőrizet: határőrzés, határforgalom-ellenőrzés, határrendfenntartás a rendészeti tevékenységet illetően békeidőben.

Az „1997. évi XXXII. törvényt (a továbbiakban: Törvény) vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a határőrizet mint gyűjtőfogalom magában foglalja az államhatár sérthetetlenség biztosítása érdekében az államhatár jogellenes átlépésének megaka-

dályozását, az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzését, felderítését, megakadályozását, illetőleg megszakítását.

Ha a határőrizet szót eszmei fogalomként értelmezzük, akkor felmerül: az idegenrendészettel kapcsolatos jogszabályok betartatása, a határforgalom ellenőrzése vagy a nyomozó hatósági jogkör nem örködés-e egy meghatározott rend érvényesülése felett? Egy olyan rend felett, amely valamilyen formában az államhatárral kapcsolatos?

A törvény úgy fogalmaz, hogy a határőrizet célja az államhatár sérthetetlenségének biztosítása. A sérthetetlenséget őrzéssel lehet biztosítani? Az őrzés békeidőben rendészeti tevékenység, békeidőn kívül katonai tevékenység? Egyeseket zavarhat a határőrizet-határőrzés, ez az alkotmány által használt fogalompáros. Alkalmazható lenne a határőrzés helyett a határterület-biztosítás fogalom? Ez kifejezi a járőrözést, a határvadász-alegységek alkalmazását, az akciók végrehajtását és a mindezekkel kapcsolatos egyéb tevékenységeket is, békeidőn kívül pedig a fegyveres harcot. A határterület az a törvényileg meghatározott területe az országnak, ahol a Határőrség jogosult tevékenykedni. Viszont a nyomozó hatósági és a titkos eszköz alkalmazási jogánál fogva a Határőrség a határterületen kívül is meghatározott hatáskörrel rendelkezik (a Törvény 22., 50., 59. §-ai). A nemzetközi tárgyalások során, illetve az egyes határforgalom-ellenőrzési módoknál idegen ország területén hajt végre feladatot. A kíséréssel történő szállítás (a Törvény 46. §) is nagyjából a határterületen kívül valósul meg. Az igazgatóságok, az országos parancsnokság székhelye sincs feltétlenül a határterületen, illetve az adatkezelési tevékenység egy része – a belügyi adatállományokat tekintve – kívül esik a határterületen.

Sokan állítják, hogy a Határőrség az utóbbi időben csak rendvédelmi tevékenységet folytat, így ez az a fogalom, amely helyesen fejezi ki a Határőrség jelenlegi feladatrendszerét. Lehet a rendvédelmi tevékenységet a jogszabályok érvényesítése feletti örködéssel végezni? Csak egy baj van a rendvédelmi tevékenységgel, mint átfogóan értelmezendő fogalommal, hogy egyetlen hatályos jogszabály sem foglalkozik ilyen megnevezéssel. [Két helyen előfordul ugyan a rendvédelem szó a Törvényben, de más értelmezésben: „rendkívüli állapot, szükségállapot és veszélyhelyzet esetén végrehajtja a jogszabályban meghatározott rendvédelmi feladatokat;” – 12. o. 22. § (1) i) pont – , „rendvédelmi felsőoktatási intézmények” – 29. § –] A rendészeti feladatkör a békeidőre vonatkozik, de mi van a másik alkotmányos köteleességgel, a haza katonai védelmével? Van-e jogunk elméleti síkon az értelmezésnél eltérni a jogi kategóriáktól?

A Törvény az értelmező rendelkezések fejezetben az alábbiakat határozza meg: „Államhatár rendjének védelme: A Határőrségnek a zavartalan határ menti viszonyok megőrzésére irányuló szolgálati tevékenysége, amelyet az államhatár őrzésével, a határforgalom ellenőrzésével, a határrend fenntartásával és a jogszabályokban meghatározott egyéb feladatok végrehajtásával valósít meg.

Államhatár őrzése: az MK államhatára sérthetetlenségének biztosítására a Határőrség által a határterületen folytatott állandó szolgálati tevékenység.” Ebből adódhat az, hogy a határőrizet az államhatár rendjének a biztosítása.

Az értelmező rendelkezések 2. pontja kimondja, hogy az államhatár őrzése a határterületen valósul meg. Ez két ellentmondást vet fel számomra a fogalom értelmezést illetően. Az egyik az, hogy az a tevékenység, amelyet a határterületen kí-

vül folytatunk az nem határőrizet. A másik a határterület meghatározása a 9. pont alapján. Ezek szerint a határátkelőhely is része a határterületnek, melynek folytán a határforgalom-ellenőrzés is határőrizeti tevékenység (2., 9. pontok).

Áttekintve a szervezet és feladatkörének rendszerszemléletű kialakulását, talán egyértelműbben tudunk állást foglalni a kérdésben. A szervezet valamely társadalmi szükséglet céljából létrehívott olyan folyamatos emberi együttműködés, amely feladatainak jellege és nagysága által meghatározott funkciókkal és tagolódásban, a vezetés által megosztott, irányított folyamatokká összekapcsolt emberi munkával és célszerű eszközök működtetésével oldja meg feladatait azzal az igénnyel, hogy felépítését és működését, a szükségletek fejlődését követve, fokozatosan fejlessze az optimális szervezethez irányába. Sajátos ember-gép rendszer. Működéséhez nélkülözhetetlen a jól funkcionáló kommunikációs rendszer. Ez teszi lehetővé, hogy a szükséges információ a megfelelő helyen és időben rendelkezésre álljon. Működését folyamatos vezetés teszi lehetővé, befolyásolja a tudatos szervezőmunka révén létrehozott strukturális felépítés, amelyhez szorosan kapcsolódnak a hierarchikus viszonyok.

A szervezet a rendszert működteti. A szervezet állandó rend, amelyben emberek, intézmények, eszközök vesznek részt feladatok végrehajtásában. A szervezet felépül: feladtból, felelősségből és jogkörből. Helyhez van kötve.

A fegyveres erők és testületek vonatkozásában a szervezet az állam szervezetszerű működésére, védelmére létrehozott társadalmi, technológiai, technikai alakulat. Rendeltetése jól elkülönített, konkrétan meghatározott feladatkör betöltésére irányul. A megfogalmazott rend, illetve védelmi funkció betöltéséhez erőforrásokat, jogszabályokat rendelnek hozzá, struktúrát, működési rendet, esetleg stratégiát jelölnek ki a részére. Erőforrásaival, jogi szabályozottságával, struktúrájával, működési rendjével, stratégiájával, taktikájával együtt a szervezet egy rendszert alkot, amelynek több alrendszere van. Az alrendszerek egy-egy olyan funkciót töltenek be, amelyek jól meghatározott területen biztosítják a szervezet követelményszerű működését, azaz azon cél teljesítését, amiért létrehozták. Az alrendszerek a konkrét szakmai feladatok végrehajtására, illetve ezek feltételeinek biztosítására tagozódnak. A Határőrséget tekintve az alapfeladat ellátását biztosítja a határőrizeti és -védelmi, a határforgalmi, az idegenrendészeti, a felderítő-nyomozó és nemzetközi jogi alrendszer. A vezetési alrendszer a működtető szerepet tölti be, a képzési, az informatikai, a gazdálkodási, a humánszolgálati stb. alrendszerek az alapfeladatot ellátó alrendszerek működőképességét biztosítják.

Ha a Határőrséget vizsgáljuk, abból kell kiindulni, hogy *az állam egyik feladata az államhatárok őrzete és védelme.* E társadalmi feladat teljesítésére létrehoz egy szervezetet, a határőrséget. Meghatározza a követelményrendszert, erőforrásokat biztosít a követelmények teljesítéséhez, és az egészet elméletileg megalapozza. Az elméleti megalapozás azt jelenti, hogy a szervezetnek stratégiája, taktikája van, feltárják az alapfunkció (jelen esetben az államhatár őrzete, adott körülmények között a védelme vagy részvétel a védelmében) érvényesítésének törvényszerűségeit, majd az elveit, legmagasabb szintű jogszabályokkal megalapozzák a létezését, kidolgozzák a belső szabályozó rendszerét.

A Határőrség szervezete, feladatrendszere kialakulásának rendszerszemléletű megközelítése a tudomány elemzés nélkülözhetetlen követelménye.

Az állam az ország államhatárának őrzési, részben védelmi feladatai, az államhatárral kapcsolatos tevékenységek meghatározott rend szerinti szabályozása érdekében egy szervezetet hoz létre, a Határőrséget. Alapul véve a rendszerelemzés rendszertípusai felsorolását, megállapítható, hogy a Határőrség dinamikus, működő és célratorő szervezet. Az ilyen szervezetek felépülnek erőforrásokból, struktúrából, hierarchiából, technológiákból és működtető mechanizmusokból. Ez utóbbi a vezetési rendszer, az információs rendszer és a belső szabályozó rendszer. A vezetés a szabályozottság állapotát az információs rendszeren keresztül tartja fent.

Stafford Beer VSM rendszerét tekintve a működő szervezetnek öt alapvető tulajdonsága van.

- 1.) Operatív elemekből épül fel, amelyek közvetlenül érintkeznek a környezettel, amelytől a rendszer elkülönül. A Határőrséget tekintve: az operatív elemek az igazgatóságok és a közvetlen feladatot ellátók (akciószolgálat, központi nyomozószerv, háttérintézmények). A helyi környezet szabja meg az operatív elemek számát, rendeltetését. Az operatív elemek (kirendeltségek, határvadászszázadok, felderítőcsoportok, idegenrendészeti tevékenységet ellátók) végzik a műveleteket és a műveletek vezetését (igazgatósági vezetés).
 - 2.) Koordináló funkciókkal rendelkezik, amelyek az operatív elemek harmonikus működését biztosítják.
 - 3.) Szabályozó tevékenységeket folytat, amelyek során erőforrásokat rendel az operatív elemekhez, illetve felügyeli, hogy a tevékenység a cél irányába mutasson, felfedi továbbá az anomáliákat és intézkedéseket fogyanatosít az eredeti helyzet visszaállítására.
- A 2. és a 3. funkciót a Határőrségnél a középvezetésnek, valamint az országos parancsnokság szakirányítóinak kell ellátniuk.
- 4.) Az intelligens funkciók a rendszert, mint egészet hatják át és rávilágítanak a rendszer stratégiai lehetőségeire, a rendszerre leselkedő fenyegetésekre, a jövő irányára. A Határőrségnél az intelligens funkciókat a főosztály szintű vezető szervek gyakorolják.
 - 5.) Az identitási funkció megfogalmazza a rendszer létének értelmét, szerepét és helyét a világban, kialakítja a jövőképet. Ennek a funkciónak az ellátása a főigazgatói vezetés feladatkörébe tartozik.

A nyugati világrészen több nagyvállalat átvilágítását végezték el a VSM rendszerrel, a tapasztalatok azt mutatták, hogy ahol eltérések jelentkeztek az öt fő funkció érvényesítésétől, az a vállalat nem tudott helytállni a gazdasági versenyben. Minél inkább közelítették a struktúrát és a működési rendet az ideális VSM rendszerhez, annál inkább nőtt, a hatékonyság, a változásokhoz való alkalmazkodás.

A rendszer a környezete nélkül nem értelmezhető helyesen. A rendszernek van helyi környezete, ahol az operatív elemek működnek, és van jövőendő környezete, amely a változások irányának helyes feltérképezéséből adódik. A rendszer további fontos működtető mechanizmusa a kommunikációs csatornák rendje, amely a funkciók közötti és a környezettel való kapcsolatot biztosítja.

Az ötödik funkcióhoz szorosan kötődik a változékonyság helyes értelmezése. A változékonyság nem más, mint a megkülönböztethető, előforduló vagy azon le-

hetséges környezetállapotok, illetve forgatókönyvek száma, amelyek hatással vannak a rendszer céljára. Ahhoz, hogy a rendszer megőrizze életképességét, a változékonyság elvének fontos követelményként kell érvényesülnie.

A VSM elemzést tekintve, a Határőrségnek a decentralizálás, a gazdaságos méretek kialakítása, a mátrixszervezet (tanácsadói és felügyeleti rendszer) kiterjesztésének mérve és a párhuzamosság foka tényezőket kell egységes egészbe foglalnia az informatikai támogatási lehetőség meghatározása alapján. A VSM 2-5. funkciója metarendszer néven olyan egységet képez, amely alapvetően meghatározza az operatív elemek működését. A nyugati vizsgálatok azt mutatták, hogy a szervezet rossz működése többnyire a metarendszer zavaraira vezethető vissza, nem pedig az operatív elemek hatástalanságára.

A szervezetfejlesztés másik módszere, a BPR (Business Process Reengineering) gépezetnek fogja fel a szervezetet, az egész fejlesztést az informatikára helyezi. A VSM-mel ellentétben nem alapoz a fejlett szellemi központra, a már meglévő stratégiára és jövőképre, hanem a célra összpontosít.

A Határőrség helyi környezete a hatályos jogszabályok által meghatározott tevékenységrendszer végzésének a tere. (A térszemléletű és az objektumorientált vezetésmodellben a tér az adott terület, a területet jellemző összes objektummal és adattal együtt.) A jövőendő környezetet a belső jogrend átalakításából, az integrációs folyamatból, a sorállomány megszűnéséből származó változások hatásai jelentik. Az állam a szervezet működését jogszabályokhoz köti, a költségvetéssel anyagi alapot teremt tevékenységéhez.

A társadalmi szükségszerűség, a jogi szabályozás és az anyagi alapok biztosítása egyik összetevője a szervezet környezetének. Egyfelől kialakul a követelményrendszer mint alapvető környezeti elem, amely magában foglalja a társadalmi igényt, az elvárásokat és azt az irányító szervezetet, amely közvetíti, felügyeli és számon kéri a saját szervezettől a követelmények teljesítését, azaz a Belügyminisztériumot. Másfelől a környezet további részét a feltételek és a lehetőségek összessége alkotja. Ide sorolandó az alkotmány, a rendőrségi, a határőrizeti, az idegenrendészeti, az adatvédelmi, a honvédelmi törvény, illetve az egyéb kapcsolódó törvények; a nemzetközi szerződések, valamint a költségvetés nyújtotta lehetőségek. Ezen két környezeti elem együttes kölcsönhatása hozza létre a szervezet alapfunkcióját. A Határőrség alapfunkciója a Magyar Köztársaság államhatára sérthetetlen ségének biztosítása (Törvény 1. §).

Az alapfunkció kijelöli a szervezet harmadik környezeti elemét, az alapfunkció tárgyát. Az alapfunkció tárgyai mindazon személyek, eszközök, események, objektumok, folyamatok amelyek kapcsolatban vannak az államhatárral (külső fegyveres csoportok, tiltott határátlépést elkövetni szándékozók, csempésztevékenységet folytatók, utasok, határrend megsértői, idegenrendészeti szabályokat megsértők, határfolyók, államhatár közelében folyó munkálatok, vadászat stb.).

Az alapfunkció tárgyának elemzése, feltárása, rendszerezése meghatározza a szervezet funkcióit. A Határőrség funkciói, az államhatár őrzése, a védelmében való részvétel, a határforgalom ellenőrzése, az államhatár rendjének fenntartása és részvétel a jogszabályokban meghatározott egyéb feladatok ellátásában (Törvény 4. § 1. pont).

Az alapfunkció két, egymással ellentétes, egymással szüntelen küzdelmet vívó,

bonyolult kapcsolatban lévő folyamatrendszeren keresztül valósul meg. A szervezet és az alapfunkció tárgya tevékenységének az összecsapása, harca testesíti meg a küzdelmet. Az alapfunkció tárgya állandóan változik, amelyet a gazdasági, politikai viszonyok, a szomszédos államok jellemzői, a világesemények hazánkra kiható jelenségeinek változása okoz. Mivel ellentétes eredményre törekvő folyamatokról van szó, ezeket a folyamatokat törvényszerűségek szabályozzák. A törvényszerűség a tudományos meghatározás szerint: az események azonos körülmények között azonos módon zajlanak le.

A szervezet, a Határőrség célja az eredményesség, ezért fel kell tárnai a rendvédelmi tevékenység (határőrizet) törvényszerűségeit annak érdekében, hogy világossá tegyék, milyen folyamatok zajlódhatnak a két fél küzdelmében, milyen körülmények határozzák meg a folyamatok kimenetelét.

A rendvédelmi tevékenység (határőrizet) törvényszerűségeinek feltárása, sokoldalú elemzése vezet a rendvédelmi tevékenység elveinek a kidolgozásához. A rendvédelmi tevékenység elvei azon módszerek, eljárások, követelmények, erő-eszköz csoportosítások és alkalmazási rendek összessége, amely a törvényszerűségek kimenetelét a szervezet alapfunkciója megvalósulásának irányába tereli. A törvényszerűségek folyamatai az államhatár átlépése jogszerűen vagy jogsértően, az államhatáron személyek, állatok, anyagi eszközök átvittatása a törvényben meghatározottak szerint vagy annak megkerülésével, az államhatár rendjének szándékos vagy véletlen megsértése, az idegenrendészeti törvény hatálya alá önhibájából vagy önhibájukon kívül eső személyek ügyének rendezése. Látható, hogy bár ellentétes cselekményekről van szó, ezek azonban nem minden esetben ellenséges cselekmények.

A törvényszerűségek érvényesülésének folyamata nem más, mint a Határőrség erőinek, eszközeinek és az alapfunkció tárgyának minőségi, mennyiségi jellemzője. A követelmények, a törvényszerűségek, az elvek birtokában, kölcsönös egymáshatásukon keresztül kidolgozható a stratégia, a taktika, a szervezet feladatrendszere. Létre tudunk hozni olyan feladathalmazt, amely a küzdelemben részt vevők harcából, a zajló folyamatokból származik. Ezeket nevezzük az alapfeladatoknak: a védelmi terv meghatározott feladatainak végrehajtása, az államhatár őrzete, a határforgalom-ellenőrzés, az idegenrendészeti eljárások, a határrendszertések elrendezése, akciószolgálat, nyomozati cselekmények stb. (Törvény 21., 22. §).

Az alapfeladatok egymagukban kevés hatékonysággal tudnak funkcionálni, ezért kellenek olyan tevékenységek, amelyek támogatják az alapfeladatokat. *Ilyenek: a felkészítés, a felderítés, az informatikai biztosítás, az ügyeleti, ügyviteli tevékenység.* Ezen feladatokat biztosítási feladatoknak nevezzük. (A klasszikus törzskari vezetési rendszerekben a híradás, a felderítés, a kiképzés mindig a törzsfőnök közvetlen alárendeltségében van.) Megvizsgálva a törvényszerűségek körülmény oldalát, látható, hogy a biztosítási feladatok a minőségi állapotot teremtik meg.

A vezetés felfogható egy kitüntetett, sajátos biztosítási funkciónak, amely a cél teljesítése érdekében az információs rendszeren keresztül vezérli a szervezetet. A körülmény mennyiségi tényezőt is tartalmaz a minőségi mellett. A feladatok ellátásához fel kell venni a személyi állományt, gépkocsit, járőr rádiót, számítógépet, stb. kell beszerezni. A megbetegedett embereket meg kell gyógyítani, az elromlott eszközöket meg kell javítani. Ezen feladathalmazt nevezzük a kiszolgálási felada-

toknak (személyzeti, egészségügyi, igazgatási-rendészeti, pénzügyi-anyagi, humán-szolgálati tevékenység).

A minőségi oldal az alkalmazott eszközök korszerűségére is utal, de ez nem mond ellent a hármass feladatfelsorolásnak, mivel nem a kiszolgáló feladata eldönteni, hogy milyen eszközt alkalmazzunk, hanem az a vezetésnek. A kiszolgáló csak beszerzi a meghatározott minőséget, és biztosítja annak alapállapotát. (Ha például valakinek lelki problémája van, ki kell vonni a szolgálatellátásból és meg kell gyógyítani. Az az újra egészséges embert kell a szervezet részére rendelkezésre bocsátani.)

Az alapfeladatok inkább gyakorlati jellegűek, a folyamatban egy-egy részfolyamatként aránylag jól elkülöníthetők, funkcionálisan és strukturálisan egyértelműben behatárolhatók. A zöldhatár őrizetére járőröket, határvadászokat alkalmazunk, határőrizeti kirendeltség, határvadász-alegység szervezetben. Ha a járőr elfogja a határsértőt, végrehajtja az előírt adminisztratív tevékenységet, majd átadja a megfelelő szervnek az elfogottat, ezzel a feladata az eseménnyel kapcsolatban véget ér. Átvesszi az idegenrendész, és ő végzi a következő munkafázist.

A biztosítási feladatok már bonyolultabb, egymással és az alapfeladatokkal is összefüggő, egymással kölcsönhatásban lévő tevékenységek. Ki kell képezni a járőrt, az útlevélkezelőt, de a kiképzést folytatónak is fel kell készülnie. Felderítést folytat a járőr, de a felderítőszervek is. Az informatikai feladatokat végrehajtja a járőr, az informatikai osztály, a felderítő, az ügyvitelkezelő is. Ha egy adott tereppontról a járőr nem tud rádióján kapcsolatba lépni a kirendeltséggel, a vezető, az informatikus megvizsgálja a lehetőségeket, meghatározza a szükséges eszközt és intézkedik a beszerzésére. A felderítés is adatok szerzésével, feldolgozásával, továbbításával foglalkozik, mégsem informatikai rendszer, mivel funkcionálisan más a szerepe, az-az az adatmegszerzés tudománya különböző helyzetekben és módon folyik (békében, háborúban, nyíltan, titkosan, békés eszközökkel, harccal stb.).

A feladatok tükrében épül ki a szervezet (Törvény 23. §). Az erőforrások elosztása, csoportosítása a feladatok ellátásához alkotja a struktúrát. A végrehajtásban lévőket alegységszervezetekhez kötik, kirendeltség, század, szakasz stb. megnevezést kapnak, mint helyi szervek. A vezetésben részt vevőket központi és területi szerv néven csoportosítják (országos parancsnokság, igazgatóság, főosztály, osztály, csoport bontásban).

A működő és célratörő rendszer ismérveiből adódóan a szervezetben funkcionálisan elkülöníthető folyamatok zajlanak, amelyeket alrendszer jelzővel illetünk, de ha önmagukban vizsgáljuk őket, akkor ezek is rendszerként szerepelnek. Határőrizeti (al)rendszer, felderítő (al)rendszer, informatikai (al)rendszer, határforgalmi (al)rendszer stb.

Az alrendszereket strukturális elemek működtetik. A hierarchia határozza meg a strukturális elem helyét az alrendszer működtetésében, illetve a strukturális elemek egymáshoz való viszonyát, alá-fölé rendeltségét. Például az informatikai rendszerben a tervezési, a szervezési, a fenntartási tevékenységeket az informatikai főosztály látja el, az adatvédelmi, az adatbiztonsági feladatok egy részét az ügyvitel, de az eszközök beszerzése a kiszolgáló feladatkörbe tartozóan a gazdasági főigazgatóság kötelessége. Ugyanakkor a kiszolgáló tevékenység más része, a javítás, az informatikai szervek feladata.

Áttekintve a Törvényt, megállapítható, hogy a *Határőrség felelősségteljes és nehéz feladatoknak néz elébe, amelyek feltételezik a szervezet eredményes működésének fontos feltételeként a tevékenységére ható törvényszerűségek kutatását.* A vizsgálat során alkalmazható rendszerközelítési módok:

- a funkcionalitás elve – az elvégzendő feladatok felőli közelítés;
- a működésterületi elv – a magasabb fokú és az alacsonyabb fokú rendszerek közötti kapcsolatok, hierarchia, struktúra elemzése;
- az irányítási vetületek elve – a folyamatok és a struktúrák integrálása.

A szervezet sajátos funkciójából adódóan az első és a harmadik módszer integrálása alapjáni állapot-térmodell felállításán keresztül, a teljesség igénye nélkül említhető néhány olyan törvény, amely fontos meghatározója a szervezet eredményes működésének.

„Az egyéni küzdelem kimenetele függ a felek felkészültségétől, az általuk alkalmazott technikai eszközök minőségétől, mennyiségétől, az őket korlátozó vagy segítő szabályozórendszertől.”

Ha az útlevelező jól fel van készítve és megfelelő technikai háttér áll a rendelkezésére, akkor a magas technológiai színvonalon készített hamis úti okmányt is képes felfedni. Ha a járőr jól fel van készítve, fel tudja ismerni azokat a körülményeket amelyek az államhatárral kapcsolatos bűncselekményre utalnak, az intézkedése jog- és szakszerű, az ellenfél támadását képes elhárítani. Ha az intézkedés során nem ismerjük kellően a jogszabályt, vagy az ellenfél tisztában van a joghézaggal, tevékenységünk kudarcra van ítélve.

Ha ellopnak egy nagy értékű gépkocsit, és azzal elindulnak az államhatár felé, a haladási irányban szolgálatot teljesítő járőrünket vagy értesíteni tudjuk, vagy nem. Ha a járőrnél olyan összeköttetési eszköz van, amely csak több áttételen keresztül biztosítja a körözés eljuttatását hozzá, az hosszú időbe telik, a lopást elkövető pedig olyan modern eszközzel rendelkezik, amellyel lehallgatja a bűnüldöző szervek üzenetváltásait, nem kétséges tevékenységünk sikertelensége.

Vizsgáljunk meg egy másik törvényt, amellyel a felkészítéssel kapcsolatos kihívások tárhatók fel!

„A küzdelemben részt vevő feleknek a cél elérésére irányuló határozottsága függ a társadalmi, politikai körülményektől, a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyüktől, szerepüktől, az egyéni veszélyeztetettségük fokától, a cél teljesítésének várható reményétől és a sikertelenséggel járó negatív hatásoktól, valamint a kialakult helyzetnek a köztudomásra jutás valószínűségétől.”

A kábítószercsempész meg fogja támadni a járőrt, mert lebukása esetén nagyon sok a vesztenivalója. Az a járőr, aki nem kötődik a Határőrséghez és érzi, hogy nincs felügyelet alatt, megvesztegethetővé válik. Ha fél a járőr és nincs is kellően felkészítve, nem fog intézkedni. A hivatástudat kialakításának elmulasztása és a kellő megbecsülés hiányában a szervezet dolgozói eladják a rájuk bízott dolgokat (fegyvert), az információt. Az útlevelező elfogad ellenszolgáltatást a szabálytalan átléptetésért, ha anyagi gondjai vannak és tudja, hogy nem fog az ügy kiderülni. A szervezet megélhetési problémákkal küzdő, alacsony erkölcsi normák szerint élő tagjai bevonhatók a szervezett bűnözés körébe, vagy maguk követnek el bűncselekményeket.

A vezetői felkészítésre hat ki az alábbi törvény:

„A belső politikai, gazdasági viszonyok, a világjelenségek államhatári vetületei határozzák meg az alapfunkció tárgyát.”

Az alapfunkció tárgyának kutatása stratégiai feladat. A jól behatárolt alapfunkció tárgya adja az alapot a rendvédelmi elvek megalkotására. Az alapfunkció tárgya és az elvek összhangjaként lehet meghatározni a feladatot, majd a feladat végrehajtására szolgáló szervezeti elemeket és szabályozó rendszert.

Az adott kül- és belpolitikai körülmények között a többségében kifelé irányuló magyar és volt NDK állampolgárságú elkövető volt a jellemző annak idején. Napjainkban a befelé irányuló vagy az országban maradni szándékozó vagy a nyugatra jutási elképzelésen alapuló, államhatárral kapcsolatos jogsértő cselekmények a jellemzők. Előtérbe került az embercsempész-tevékenység, a nemzetközi szervezett bűnözés hatásmechanizmusa. Megváltoztak az államhatár őrzésének korábbi feltételei, lehetőségei. Nincs elektromos jelzőrendszer, 2 fő/km járőrsűrűség, könnyen mobilizálható tartalékok, nagy számban alkalmazható jelzőeszközök és szolgálati állatok.

Mindezek felszínre hozzák azokat a követelményeket, amelyek arra készítetik a vezetést, hogy a valósághoz igazodó rendvédelmi elveket és módszereket dolgozzon ki. Hogy a vezetők erre képesek legyenek, fel kell készíteni őket a számítástechnikai eszközökre alapozott, korszerű elemző-értékelő, döntés-előkészítő és -támogató módszerek alkalmazására. Olyan rendvédelmi rendszert kell kidolgozni, amely a matematikai módszereken alapuló, természet elleni stratégiai játékelméletet fgyelembe vevő eljárásokból építkezik. A valószínűségelmélet, a matematikai statisztika, a kombinatorika alkalmazására kell az elemző-értékelő, döntés-előkészítő és döntéstámogató, valamint a feladat-végrehajtási rendszerek kidolgozását alapozni.

Ha megvizsgáljuk a következő törvényt, az tovább erősíti a vezetők korszerű, döntéstudományi és matematikai módszerek ismeretén alapuló felkészítésének szükségességét.

„A meghatározott feladat eredményes végrehajtásához szükséges erőforrások mennyisége, minősége, alkalmazási módja és rendje függ a rendelkezésre álló információtól, a vezető döntéstudományi képességétől, a bizonytalansági tényező társadalmi politikai célok meghatározottságából fakadó kockázatvállalási lehetőségeitől.”

Amikor a büntetlen határsértések (a régi terminológia szerint) nem haladhatták meg az összmozgás 1–2 százalékát, egy határsértő elfogására, kevés információ alapján, kerületezzát vezettek be, több száz fő igénybevételel. Ha a határsértő mozgási irányáról, haladásának körülményeiről, szándékairól megfelelő információt szállított a felderítőtiszt, elég volt egy járőr alkalmazása az elfogásához.

Az információnak és a vezető korszerű döntéskészségének a szerepe felértékelődik akkor, amikor az erőforrások korlátozott számban állnak rendelkezésre. Napjainkban erő, eszköz hiányában nem tudunk razziákat bevezetni. A 30–40 kilométerre eső pár járőr esetén a célirányos alkalmazáshoz elsősorban információra van szükség. Ez megint a felkészítést helyezi előtérbe, alkalmassá kell tenni minden szolgálati személyt, hogy az információs rendszerben meghatározott helye és szerepe alapján képes legyen feladatai ellátására. A klasszikus határőrizeti elveket, a folyamatos és megbízható, mélységi, többlépcsős és többvonalas, aktív, meglepetésszerű határőrizetet nem lehet megvalósítani a megváltozott körülmények között

összeadással, kivonással, szorzással osztással végzett számításokkal, elméleti és gyakorlati járőrsűrűség, valószínű mozgási irány és időszámvetésekkel.

Az információ az adott objektumra vonatkozó bizonytalanságot csökkenti. Vagyis: rengeteg adatot kell gyűjteni és feldolgozni ahhoz, hogy ezek a hatékonyságot szolgáló információkká váljanak. Az első látásra érdektelennek látszó adatot is rögzíteni kell, mivel a feldolgozás során ez az adat egy összefüggésben, keresztkapcsolatban fontos szerepet játszhat. Például ha a járőr megállít egy gépkocsit, és abban a megszokottnál több teniszütőt lát, ez egymagában nem jelent semmi különöset, mert bárkinek lehet 6–8 teniszütője is. A rendőrségi tájékoztatásból a tudomásunkra jut, hogy betörték egy butikba, ahonnan többek közt értékes külföldi teniszütőket is elvittek. Ha a két esemény egy kézben fut össze, akkor az elkövetőre lehet következtetni. Vagy ha a járőr talál egy zacskó elveszett külföldi kávé, ez még magában nem jelent semmi különöset, mert ezt bárki vásárlásból hazafelé menet elveszíthette. De ha van olyan értesülésünk is, hogy az egyik piacon a talált kávéhoz hasonlót árusítanak nagy mennyiségben, következtethetünk arra, hogy a csempészútvonalon elveszített kávé találta meg a járőr. A csempésztevékenység elkövetőire is csak akkor tudunk következtetni, ha megfigyeljük és nyilvántartjuk egy körzet gépkocsiforgalmát, személyeinek mozgásait, körülményeinek alakulását, amely szintén hatalmas mennyiségű adat begyűjtését és feldolgozását igényli.

Bármelyik példát vizsgáljuk, látható, hogy az adatok nagy száma miatt a köztük lévő kapcsolatok feltárása manuálisan nem végezhető el, ez csak számítógéppel kezelt adatbázisokkal és számítógépes feldolgozással oldható meg.

Az államhatárra irányuló, bűncselekményben megnyilvánuló folyamatok kvalifikáltsága, környezet előtti rejtettsége egyre nő. Ezek a folyamatok elméletileg jól megalapozottak, messzemenően épülnek a helyi támogatók, esetenként a szervezeten belül lévők segítségére. Mindebből adódóan ezen folyamatok feltárása nem olyan egyszerű dolog, mint a korábbi években volt, amikor az elfogott határsértők elmondásaiból összegezni tudtuk a lejutási útvonalakat, áthaladási csomópontokat. Napjainkban a folyamatok feltárása csak korszerű számítástechnikai támogatáson alapuló adatgyűjtő, elemző értékelő rendszerekkel valósítható meg.

A korlátozott erő-eszköz lehetőség megköveteli a természet elleni stratégia játékelmélet ismeretei alapján felépülő vezetési módszer kialakítását. Az ésszerű kockázatvállalás, a bizonytalansági tényező minél sikeresebb kiküszöbölése csak matematikai, döntéstudományi ismeretek alapján valósítható meg, amely szükségessé teszi ezen tudományok bevitelét a képzésbe.

Az információ hatalmára épülő jövőkép előrevetíti, hogy a vezetőnek olyan fogalomrendszerekkel is tisztában kell lennie, mint információstratégia, információmanagement, project management. A polgári egyetemeken ezen tudományágak oktatása kiemelt jelentőségű. A Határőrségnek adaptálnia kell a civil szféra kutatási eredményeit és azokat a specifikumok alapján beépíteni a saját képzési rendszerébe, mert különben az élet nagy léptekkel fog mellettünk elhaladni. Az informatika színvonala és a felkészítés hatékonysága egyik alapvető feltétele a sikernek. Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagynak, a hadtudomány doktorának Az amerikai szárazföldi haderő reformja és tanulságai című cikkében írtak is a fentieket erősítik meg, amelynek megállapításai a következőket tükrözik.

Az amerikai szakértők a 21. század amerikai fegyveres erejének kialakításakor a haderő minőségét egyértelműen összefüggésbe hozták az információtechnológiával. Megállapították, hogy a megnövekedett minőség mindenekelőtt az információfelhasználásban jut kifejezésre. Az információs és digitális technológiák alkalmazása a hadműveleti rendszerekben, a szervezetekben és azok elemeiben nagyságrenddel növeli a szárazföldi erők harci lehetőségeit, képességeit. A 21. századi technológiákhoz az azoknak megfelelő katonák kellenek. Csak az intelligens, tökéletesen egészséges, magasan motivált, művelt és jól kiképzett katona tudja megfelelő hatásokkal kezelni a jövő század harci technikáját. A 21. századi szárazföldi erő rendelkezésére álló elektronikai felszerelések az összeköttetés olyan gyorsaságát és pontosságát biztosítják, amely a mainak többszörösére növeli a szervezetek reagálásának hatékonyságát a helyzet változásaira.

A 21. századi haderő előkészítésével kapcsolatos feladatokat az úgynevezett FORCE XXI. Campaign Plan tervben fogalmazták meg, amely hármas célt tartalmaz. Ezen célok egyike az információs technológiák felhasználására irányul, különös tekintettel a digitális összeköttetés hardver- és szoftverigényére. Az új dandárstruktúra kialakításának legfontosabb területe a legkorszerűbb digitális eszközök széles körű felhasználása az információfeldolgozás és -továbbítás folyamatában. A digitális technológia az egyes katonától a dandárparancsnokig mindenki rendelkezésére áll. A felkészítésben széleskörűen alkalmazzák a jól felszerelt laboratóriumokban szimulációs eszközökkel végrehajtott hadijátékokat.

Úgy gondolom, hogy az amerikai törekvések előrevetítik a Határőrség fejlesztési irányvonalát is. Az egyes régiókban meglévő feszültséggócok, a terroristacsoportok tevékenysége, a szélsőséges fegyveres csoportok léte, a kábítószer- és emberkereskedelem nemzetközi jellegénél fogva hatással van a magyar Határőrség tevékenységére is. Továbbá azt is látni kell, hogy pont ezek az erők azok, amelyek a leghatározottabban törekednek céljaik elérésére, ezért kvalifikáltak, a végsőkig elszántak, a legmodernebb technika a segítőtársuk. Velük szemben az eredményes küzdelmet csak a magas színvonalon felkészített és korszerű technikával támogatott szervezet képes folytatni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1997. évi XXXII. törvény a határőrizetről és a Határőrségről

Dr. Kőszegvári Tibor: Az amerikai szárazföldi haderő reformja és tanulságai; Hadtudomány 1997. 1. sz. Korszerű vezetés; 1997. 2. sz. témához kapcsolódó tanulmányai

A Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálásáról*

A Magyar Honvédség felső szintű vezetési rendjéről szóló kormány-előterjesztés kidolgozásának időszakában ismételten napirendre került a Honvéd Vezérkarnak a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe integrálása. Felvetődhet a kérdés, hogy miért van szükség az integrációra, az milyen következményekkel jár, milyen eredményeket ad és milyen szempontok figyelembevételével lehet azt megvalósítani. A cikk szerzői erre igyekeznek választ adni, nem a részletes kidolgozás szándékával, hanem a jelzett téma általuk leglényegesebbnek tartott elemeinek, sarokpontjainak felsorolásával és elemzésével. Ennek keretében foglalkoznak a korábban hosszú éveken keresztül működő – a vezérkart is magában foglaló – minisztériummal, kitérnek arra, hogy mi tette szükségessé a politikai-államigazgatási és a katonai-szakmai terület szétválasztását. Áttekintik a hasonló szervezetek működését egyes NATO-tagországokban, majd mindezek tükrében megvizsgálják azokat a kérdéseket, amelyek az integrációval kapcsolatban újabban felmerülnek.

Az integráció és a szétválasztás állomásai

A minisztériumi szervezet szétválasztásával kapcsolatos kérdéskör jobb megismeréséhez elengedhetetlen egy rövid visszatekintés, melynek kezdő időpontjául az 1988-as évet választottuk. Ebben az évben és az ezt megelőző időszakban a Honvédelmi Minisztérium az MN vezérkart is magában foglalva egységes szervezetként működött, és az akkori Magyar Néphadsereget közvetlenül a honvédelmi miniszter vezette.

A Magyar Néphadsereg 1988. évi szervezeti felépítése és főbb szervezeti csoportosításai azon alapultak, hogy a csapatok jelentős része az ország területén kívül kerül alkalmazásra. A honvédelmi tárcához tartozó 155 700 fős rendszeresített békeállományból a hadműveleti rendeltetésű csapatok létszáma mintegy 84 000 fő volt.

Az elvonuló szervezeteket az 5. Hadsereg (mintegy 50 000 fő), a csapatrepülő erők (mintegy 5000 fő), valamint a technikai előretolt lépcső (TEL) és a központ-hadtáp előretolt lépcső (KHEL) alkották. Az utóbbi kettő volt hivatva a csapatrepülőök által támogatott 5. Hadsereg technikai és anyagi biztosításának végrehajtására a nemzeti készletekből. Ugyancsak a hadműveleti csoportosításhoz tartoztak

* A cikk egy átfogó tanulmány rövidített változata. A tanulmány szerzői: Háber Péter nyá. dandártábornok, Bíró József ezredes, Czoller Ernő mk. alezredes, Dóri József alezredes, Ruzsás Lajos mk. ezredes, Sárkány István mk. ezredes.

a mintegy 22 000 fős honi légvédelmi csapatok, amelyekhez a stacionáris légvédelmi rakéta- és rádiótechnikai szervezetek, valamint három honi vadászrepülő-ezred tartozott. Az 1987–1989. években érvényes BAKONY hadrendben mintegy 450 béke- és 750 háborús hadrendi elem volt.

A Honvédelmi Minisztérium szervezeti szétválasztása a '80-as évek végén

A rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszakban került sor a Magyar Néphadsereg felső szintű vezetésének a szétválasztására két különálló szervezetté: minisztériummá és parancsnoksággá. Az előkészítés több hónapig tartott és a munka eredményeként 1989 novemberére elkészült egy *Előterjesztés a védelmi doktrína megvalósítására a Magyar Néphadseregben* címet viselő okmány a Minisztertanács részére, amely javaslatot tesz a Magyar Néphadsereg szervezetére, nagyságrendjére és további fejlesztésére.

Az első rész *A haderőreform főbb területei* címszó alatt foglalkozik a Honvédelmi Minisztérium szervezetének, vezetési rendjének átalakításával és megállapítja:

- a minisztérium jelenlegi szervezete a vezérkarból, hat főcsoportfőnökségből és néhány önálló főnökségből áll. Létszáma 1348 fő, a hadsereg (1989. évi) létszámának 1,1%-a. Szervezetét a nagyfokú centralizáltság jellemzi, az irányító apparátus létszáma magas, gyakoriak a párhuzamosságok;
- a változás leglényegesebb sajátossága, hogy szétválasztásra kerül a kormányzati, államigazgatási munka, valamint a közvetlen katonai irányítási-vezetési tevékenység. Ezáltal a miniszter mentesül a napi, operatív ügyektől és nagyobb lehetősége nyílik a parlamenti, törvényhozási, politikai, katonapolitikai kérdésekkel való foglalkozásra; a követelmények kidolgozására; a nemzetközi katonai kapcsolatok fenntartására és várható bővítésére.

A javasolt modell e követelményeknek megfelelően az alábbiak szerint tagozódik:

A Honvédelmi Minisztérium, amely végzi a honvédelmi ágazat államigazgatási feladatait az MHP-n keresztül; elvi irányítást gyakorol a néphadsereg katonai szervezetei felett; tevékenységében érvényesíti a legfelső állami szervek által meghatározott honvédelmi feladatokat, az alkotmány és más jogszabályok rendelkezéseit; gondoskodik a nemzetközi szerződésekből eredő katonai kötelezettségek teljesítéséről.

A Magyar Néphadsereg Parancsnoksága, amely végzi a néphadsereg katonai, szakmai irányítását. ... Megvalósítja a hadsereg folyamatos vezetését.

Az előterjesztés kiemeli: a javasolt szervezeti és vezetési változások *biztosítják, hogy a honvédelmi feladatok államigazgatási és a parancsnoki operatív irányítás rendje határozottan elkülönül. Lehetővé válik, hogy a minisztérium és a parancsnokság lényegesen kisebb létszámmal, kevesebb vezetési elemmel, hatékonyabban végezze a védelmi feladatok irányítását, végrehajtását.*

Az átalakításról szóló előterjesztés szerint a főbb indokok és pozitívumok az alábbiak:

- a nyugat-európai gyakorlathoz ez a megoldás áll közelebb;
- az új elvekre épülő kormányzati munka a miniszter ilyen irányú folyamatos tevékenységét igényli, ennek következtében nem képes a honvédség vezetésével kapcsolatos napi operatív feladatok végzésére;
- a közigazgatás minden területére kiható reform tervezett követelményeinek a parancsnokság leválasztása felel meg;

- a tervezett haderőreformmal összhangban célszerű a vezető szervek számának és azok létszámának racionális csökkentése;
- az irányító apparátus magas létszáma a szétválasztással csökkenthető;
- gyakoriak a párhuzamosságok, átfedések, melyek a szétválasztással megszüntethetők;
- a szervezet vezetésének centralizáltságát a vezető szervek szétválasztása az elvart követelmények szerint jelentős mértékben enyhíti.

Pozitívumai:

- határozottan elkülönül a kormányzati, államigazgatási munka, valamint a katonai irányítási-vezetési tevékenység;
- a miniszter mentesül a napi operatív ügyektől;
- jobban megfelel a folyamatosan korszerűsödő törvényi előírásoknak.

Mit eredményez:

- lényegesen kisebb létszámot (550–600 fő);
- kevesebb vezetési elemet;
- párhuzamosságok, átfedések megszűnését;
- a feladat hatékonyabb végrehajtásához szükséges feltételek megteremtését.

A Minisztertanács 1989. november 30-án hozott határozata december 1-jével rendelte el a feladat megkezdését úgy, hogy az új szervezet a működőképességét 1990. március 31-ig érje el és az átszervezés időszakában a hadsereg vezetése folyamatosan biztosítva legyen.

A honvédelmi miniszter intézkedett a határozattal kapcsolatos feladatok megkezdésére és végrehajtására, egyben elrendelte az *Elgondolás a haderőreform végrehajtására* című okmány kidolgozását.

Az elgondolás, melyet a vezérkar alakított ki, tartalmazta a – gazdasági kényszerűségből elhatározott – haderőreform alapvető körülményeit, a 30–35%-os egyoldalú haderő- és fegyverzetcsökkentés tartalmát, valamint külön alcímként a katonai felső vezetés tagozódását. Érvrendszere teljes egészében megegyezik az előterjesztésben megismertekkel. Az elgondoláshoz az alárendelt szervezetekre vonatkozó szervezési okmányokat és ütemtervet csatoltak. Az okmányt az MNPK és a VKF írta alá, majd a honvédelmi miniszter 1989. december 13-án hagyta jóvá a további munka tervezési alapjaként.

Az ütemtervnek megfelelően 1990. március 31-re megtörtént a felső szintű vezetés átalakítása, vagyis kialakult a Honvédelmi Minisztérium (135 fő) és a Magyar Néphadsereg (1990. 03. 15-től Magyar Honvédség) Parancsnoksága (1161 fő). A létszámadatokból látható, hogy a két szervezet összlétszáma kezdetben mindössze 52 fővel lett kevesebb.

Bár a két szervezet már 1989. december 1-jétől „önálló életet” élt, a minisztériumban – növekvő létszámfeltöltöttség mellett – csak ekkor kezdődött meg a működéshez szükséges alapokmányok (SZMSZ, hatásköri jegyzék, munkaterv stb.) kidolgozása. Időközben beterjesztették az alkotmányra és az 1976. évi honvédelmi törvényre vonatkozó módosítási javaslatot melyet az Országgyűlés 1990. március 30-án fogadott el.

A HM és az MHP működése a szétválasztást követően

A szervezetek szétválasztásával egy időben nem történt meg a hatáskörök, a feladatok szétválasztása. Erre részben 1990-ben, majd részletesebben 1991-ben került sor, amikor a hatályos törvények alapján kísérlet történt a két szervezet feladatrendszerének tisztázására. Ennek során jelentősen bővült – az átvett feladatkörökkel – a Honvédelmi Minisztérium és csökkent a Magyar Honvédség Parancsnoksága kompetenciájába tartozó feladatok mennyisége.

Az ezzel együtt járó szervezeti átalakítás eredményeként bővült a minisztérium létszáma (298 főre), ugyanakkor a haderő átszervezésére kialakított 1991. évi elgondolás céljaival összhangban csökkent a parancsnokság létszáma (1161 főről 698 főre).

Úgy ítéltethető meg, hogy az 1989. évi szervezeti szétválást követően gyakorlatilag csak 1992 közepére alakult ki egy, a törvényekben előírt feladatokat átfogni képes, működésében szabályozott és összeszokott, egységes minisztériumi szervezet, amely képes a folyamatban lévő feladatok vitelére, és napjainkra felkészültté vált a lehetséges integrációból adódó feladatok végzésére is. Az ezt követő szervezeti módosítások a szétválasztás eredményeként létrejött szervezetek korrekcióját jelentették.

A két szervezet létszámának kormányzati törekvésekkel ellentétes növekedése 1994-ig kis részben az új feladatok miatt, nagyobb részben a rendezés hézagai által lehetségessé váló szervezeti kettősségek kialakítására irányuló törekvések miatt következett be. Így 1994-re, a kormányváltás időszakára a Honvédelmi Minisztérium létszáma 320 főre, a Magyar Honvédség Parancsnokságának létszáma 800 főre emelkedett.

Az 1992–1993-ban hatályba lépő törvények a minisztérium és a tárcához tartozó többi szervezet részére új feladatokat, valamint ennek megfelelően szervezeti módosítási kötelezettségeket írtak elő. E törvények és más jogszabályok valójában folyamatosan erősítették a Honvédelmi Minisztérium és Magyar Honvédség Parancsnoksága 1990-ben létrehozott struktúrájának elkülönítését úgy, hogy a minisztérium feladatrendszerét az új jogszabályok vagy módosítások hatálybalépésével párhuzamosan a parancsnokság szerveinek rováására bővítették. Ennek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményeinek köre is folyamatosan bővült. Ezt a tendenciát erősítette a közigazgatás korszerűsítésére – a köztisztviselői és a honvédségen belül a közalkalmazotti létszám csökkentésére – irányuló kormányzati intézkedések jelentős része is.

Mindezek ellenére 1994 első felében rendkívül fontos feladattá vált a *Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség Parancsnokság összevonásának gyorsított előkészítése*. Valójában még a szükséges tervek kidolgozása sem fejeződött be, amikor 1994. május első napjaiban az addig kidolgozott anyagot zárolták és az integrációra nem került sor.

A honvédség létszámának jelentős mértékű csökkentésével egy időben a Honvédelmi Minisztérium háttérintézményi létszáma jelenleg a tárca békelétszámának mintegy 13,3%-át teszi ki (~8000 fő).

A kormány 1997. június 5-én elfogadta a Magyar Honvédség felső szintű vezetésének átalakításáról készült előterjesztést. Ezzel teljesült a 88/1995. számú OGY határozat előírása. Ez a vezetési rend már a NATO interoperabilitás elveinek szel-

lemében készült, de nem vehette teljes mértékben figyelembe a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar *integrációjához szükséges feltételek* kialakításának összes követelményét, melyek az alábbiak lehetnek:

- a Honvéd Vezérkart magába foglaló honvédelmi minisztériumi struktúra kialakítása, mely mint egységes szervezet képes a NATO-országok védelmi minisztériumai színvonalán működni;
- a demokratikus kontroll megvalósításához szükséges feltételek javítása;
- a Magyar Honvédség, valamint a honvédelmi minisztériumi hivatalok, háttérintézmények, továbbá a miniszter által irányított (felügyelt) szervezetek kormányzati (miniszteri) felügyeleti rendszerének erősítése;
- a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar között, valamint jelenleg az ugyanazon szervezeten belül is meglévő szervezeti kettősségek (átfedések) megszüntetése;
- az alapvetően végrehajtó feladatokkal felruházott Magyar Honvédség szervezeteinek megtisztítása a békekihasználó, biztosító és egyéb logisztikai feladatok ellátását végző, valamint alapvetően hivatali struktúrával rendelkező szervezetektől.

Egyes NATO-országok védelmi minisztériumainak felépítése

Az európai országokban a fegyveres védelem irányítása alapvetően két fő irányzat, rendszer szerint alakult ki az elmúlt századok során.

Az *egyik rendszer* a porosz nagyvezérkar hagyományos irányítási módját tükrözi, amelyben – a hadsereg szervezeti, kiképzési és alkalmazási kérdésein túl – az ország ipari és emberi tartalékainak számbavétele is a katonai igazgatás részét képezi. Ilyen rendszerek alakultak ki az egyesített bismarcki Németországban, Ausztriában (Magyarországon is), Oroszországban, Franciaországban, mondhatjuk azt, hogy a kontinentális Európa hadviselésre képes országainak túlnyomó többségében.

A *másik* – az angolszásznak nevezhető – *rendszerben* a jóval polgárisultabb társadalmi osztályok képviselői arra törekedtek, hogy ügyeiket maguk a polgárok, illetve választott képviselőik intézzék. Ebben a rendszerben a hadsereg irányítását végző katonai szervezetek kezében csak a politika által megszabott feladatok végrehajtásával kapcsolatos jogosítványok vannak. Az ország erőtartálékainak (ipari, emberi erőtartálék stb.) felhasználása, annak az ország fegyveres védelme érdekében a hadsereg rendelkezésére bocsátása a polgári közigazgatás feladatkörébe tartozik.

Az Európában a 19. században lezajlott háborúk, valamint a két világháború következményeként és az atlanti szövetségben tapasztalható angolszász dominanciából adódóan – 1990-ig elsősorban a nyugat-európai országokban – az angolszász struktúra került átvételre, amelyben az ország védelmével kapcsolatosan a polgári kormányok jogosítványai erősödtek meg. Az ilyen demokratikus társadalmakban a *kormány a felelős végrehajtó közigazgatási hatalom* katonai és a polgári felkészülésért, háború idején az ország mindenoldalú (totális) védelmének vezetéséért. A katonai feladatok tekintetében azonban a vezetési jogkör a parancsnokok kezében van.

Az ilyen berendezkedésű társadalmakban a kormányok, a védelmi miniszterek vezetik a védelemért felelős minisztériumot, viselik a fegyveres erők tevékenységé-

ért az alkotmányos és a politikai felelősséget. A védelem kérdéseiben általában valamilyen szintű tanács vagy maga a felelős miniszter dönt.

Ezekben az országokban általában a vezérkari főnök (az egyesített vezérkar főnöke, az ország védelmének főnöke stb. címekkel) a legmagasabb rangú katona, aki békeidőben, katonai ügyekben a kormány és a védelmi miniszter fő katonai tanácsadója. A vezérkari főnök felelőssége általában a hosszú távú katonai tervezésre, a védelemmel kapcsolatos költségvetés előrejelzésére vonatkozó tervek és javaslatok kidolgozására, azok előterjesztésére terjed ki. A tervezési folyamattal kapcsolatos kötelezettsége magába foglalja – a védelmi minisztérium által kialakított védelempolitikai irányelveknek megfelelően – a pénzügyi keretek között az előírt célok költségarányos és eredményorientált megoldásainak előrejelzését. A vezérkari főnök gondoskodik a fentebb jelzett anyagi eszközök hadsereg általi felhasználásának gyakorlati ellenőrzéséről, valamint köteles elszámolni a védelmi miniszternek a védelmi tevékenység összesített értékeléséről, a haderő harci képességének, védelmi potenciáljának megőrzéséről, fejlesztéséről az aktuális védelmi koncepciónak megfelelően.

Az előzőekben vizsgált elvi kérdések érvényesülési módja néhány európai országban a következő:

HOLLANDIA: Az ország alkotmányos rendjéből következően a holland fegyveres erők főparancsnoka a királynő, ki ezen jogát a védelmi miniszteren keresztül gyakorolja. Az ország fegyveres védelmét az Általános Védelmi Tanács irányítja. Tagjai a miniszterelnök, a védelmi, a külügy-, a belügy-, a pénzügy-, valamint a gazdasággal foglalkozó miniszterek, a véderő vezérkari főnöke, a haderőnemek parancsnokai.

A Védelmi Minisztérium új szervezetének kialakítására – egy hosszú folyamat során – a hadsereg átszervezésével párhuzamosan került sor. A minisztérium struktúráját korszerű igazgatási elvek, az „integrált management modell” alapján alakították ki, jelenleg Európában példaként szolgálhat a közigazgatás korszerűsítése területén. Az átalakítás során négy alapelo érvényesülésére koncentráltak, úgymint: a politikai irányítók részvétele a döntés-előkészítés folyamatában; a haderőnemek vezetőinek bevonása a védelmi politika vonatkozó részeinek kidolgozásába; a hatáskörök alacsonyabb szintre történő leadása (a döntésképeség és a rugalmasság biztosítása érdekében); valamint a minisztérium létszámának csökkentése (jelenleg közel 3800 fő a létszám).

A Védelmi Minisztérium tevékenysége három nagy területet fog át: a védelmi politika kialakításához, formálásához és a közigazgatáshoz kötődő feladatokat; a funkcionális feladatokat (gazdasági-pénzügyi, anyagi és személyügyi területek); valamint a védelempolitika konkrét megvalósítását végző véderő vezérkari feladatait.

A minisztérium irányítását a védelmi miniszter az ország, illetve a kormány védelmi politikájával összhangban végzi, közvetlenül irányítva a haderőnemi vezérkarokat. A miniszter munkáját – a kutatás-fejlesztésért, a beszerzésért és az infrastruktúráért, valamint az egyházak fegyveres erőin belüli tevékenységének politikai aspektusaiért felelős – parlamenti államtitkár segíti. A minisztérium politikai irányítói és funkcionális szervei közötti összekötő kapocs szerepét betöltő állandó államtitkár felelőssége a védelempolitikai döntés-előkészítésre, az információs háttér biztosítására, a védelempolitika jogi aspektusaira, valamint a minisztérium feletti ellenőrzésre és a szolgáltatást ellátók irányítására terjed ki.

A funkcionális feladatokat ellátó három főigazgatóság (személyügyi, gazdasági-

pénzügyi, anyagi) felelős a védelmi politika konkrét formába öntéséért, a vezetés részéről igényelt döntés-előkészítő feladatok ellátásáért. A hosszú távú katonai tervezés végzéséért, a hadműveleti kérdésekért és a haderő alkalmazásáért felelős *Véderő Vezérkart a vezérkar főnöke, mint a miniszter legmagasabb szintű katonai-hadműveleti kérdésekben illetékes tanácsadója irányítja*. A Véderő Vezérkar főnöke a parancsnokok (a haderőnemi vezérkari főnökök) bizottságának elnöke – így felelős azok információval való ellátásáért, a hatékony védelem fenntartásáért és állandó fejlesztéséért, működésük koordinálásáért. A vezérkari főnök feladatát képezi a szövetségi szintű és nemzetközi kapcsolatok koordinálása is.

BELGIUM: Az ország alkotmányos államfője, egyben a fegyveres erők *főparancsnoka a király*. A parlament jogkörébe tartozik a katonai költségvetés jóváhagyása, valamint a hadsereg létszámának évenkénti meghatározása. A parlament munkája során folyamatos felügyeletet gyakorol a nemzetvédelem kérdéseivel foglalkozó végrehajtó testületek felett.

Az ország védelmét érintő kérdésekben a *Nemzetvédelmi Tanács* jogosult döntésre, melynek elnöke a miniszterelnök, állandó tagjai a nemzetvédelmi, a külügyés és a belügyminiszter.

Az ország mindenkori védelmi politikája irányelveinek meghatározásáért, kidolgozásáért és annak végrehajtásáért a nemzetvédelmi miniszter felelős aki két nagy egységre – a minisztérium közigazgatási igazgatója által irányított közigazgatási tevékenységet ellátó és a miniszter munkáját közvetlenül segítő szervezetekre, valamint a haderőszintű célok megvalósítását, a haderő szervezeti és létszámviszonyait meghatározó, a védelmi költségvetést kidolgozó és a haditechnikai eszközök beszerzését megvalósító *fővezérkarra – tagozódik*.

A közigazgatási terület feladata a döntés-előkészítés, azaz a védelem kérdéseihhez kapcsolódó tanulmányok kidolgozása, közvetlen kapcsolatok fenntartása a fővezérkar érintett részeivel. A döntés-előkészítéssel kapcsolatos felelősségi köre a haderő személyügyi politikájára, a haderő külföldi alkalmazására, a nemzetközi kapcsolatok fenntartására és költségvetési ügyekre terjed ki.

A védelmi miniszternek közvetlenül alárendelt fővezérkari főnök a miniszter tanácsadója, felelős a haderő felkészítéséért, vezetéséért és igazgatásáért. A *fővezérkar* részét képezik – az általános védelempolitikai, vezetési, költségvetési és informatikai feladatokat ellátó vezérkartörzsön és a főnökségeken túl – a haderőnemi vezérkarok. A haderőnemi vezérkarok főnökeinek jogköre – a pénzügyi forrásokhoz jutás, a személyügyi és alkalmazási kérdések területén – korlátozott. A *vezérkarok hadműveleti szerepe erősen korlátozott* – a szövetségi rendszerhez tartozásból eredően feladatai a mozgósítás megtervezésére, a területvédelem megszervezésére, a rendfenntartó tevékenységekre irányulnak –, és *elsősorban a logisztikai támogatásra, az ellátásra terjed ki*.

A haderőnemek csapatainak, hadműveleti eszközeinek döntő többsége a NATO hadműveleti parancsnoksága alá tartoznak.

NAGY-BRITANNIA: A Védelmi Minisztérium komplex szervezete a 16. század első felétől kezdődő hosszú történelmi fejlődés során öt minisztérium (az Admirális, a War Office – azaz hadseregért felelős hivatal –, a Légierő Minisztérium, a Légügyi Minisztérium és a Légierő Beszerzési Minisztériuma) integrációjaként alakult ki 1964–1971 között.

A Védelmi Minisztérium felelős az ország védelmi politikájának kialakításáért, formálásáért és megvalósításáért. A minisztérium a fegyveres erők központi hadműveleti és közigazgatási főparancsnoksága, valamint azok felszerelésének beszerző testülete. A minisztériumot a védelmi miniszter vezeti, aki egyben a Védelmi Tanács elnöke és a három haderőnem jog szerinti felügyelője. A hivatali apparátus munkáját a rangidős köztisztviselő állandó (helyettes) államtitkár és rangidős katonaként a védelmi törzs főnöke irányítja.

A minisztérium feladatköre három fő területre különül el, úgymint az *államminisztériumi feladatok*, a *fegyveres erők főparancsnoksága funkció* és a *haderőnemek hadfelszerelés-beszerzési tevékenységének* ellátása.

Az *államminisztériumi terület főbb feladatai* közé tartozik a védelmi miniszter munkájának támogatása a parlament felé irányuló kötelezettségeinek teljesítésében; a védelmi politika kialakítása és annak a védelmi programokban, valamint a minisztériumi tervekben történő megjelenítése; a kormányzati politika érvényre juttatása a közigazgatás eszközeivel.

A *fegyveres erők főparancsnoksági feladatai* – melyeket az Egyesített Vezérkar főnökének alárendelt Egyesített Vezérkar lát el, összefogva-koordinálva a haderőnemi vezérkarok munkáját – magát a fegyveres erők feletti parancsnoklást, a nemzeti katonai műveletek, gyakorlatok tervezését, vezetését, a kormány válságkezelési tevékenységének támogatását jelentik.

A *hadfelszerelés-beszerzési tevékenység* kiterjed mind a három haderőnemre, azzal a céllal, hogy az adófizetők pénzéért a legjobb minőségű eszközök kerüljenek a haderőnemekhez, ezen túlmenően feladatai közé tartozik a hazai hadüpar támogatása is.

A HM és a HVK az ország honvédelmében, a hatályos jogi szabályozás tükrében

A Magyar Köztársaság integritásának, szuverenitásának védelmére az alkotmány, a honvédelmi törvény, valamint más törvények és kormányrendeletek tartalmazznak szabályzó rendelkezéseket.

Az Országgyűlés, a köztársasági elnök és a kormány főbb feladatai az alkotmány szerint

Az Országgyűlés:

- dönt a hadiállapot kinyilvánításáról és a békekötés kérdéséről;
- háborús veszély esetén rendkívüli állapotot hirdet ki és Honvédelmi Tanácsot hoz létre (elnöke: a köztársasági elnök; tagjai: az Országgyűlés elnöke, a parlamenti pártok képviselőcsoportjainak vezetői, a miniszterelnök, a miniszterek, a honvédség parancsnoka, valamint vezérkari főnöke);
- dönt a fegyveres erők országon belüli vagy külföldi alkalmazásáról stb.

A köztársasági elnök:

- a fegyveres erők főparancsnoka;
- az Országgyűlés akadályoztatása esetén – annak utólagos jóváhagyásával – jogosult a hadiállapot kinyilvánítására, a rendkívüli állapot, a szükségállapot kihirdetésére, a Honvédelmi Tanács létrehozására;
- jóváhagyja az ország védelmi tervét.

A kormány:

- a jóváhagyott védelmi terv alapján intézkedni köteles az ország területét ért támadás elhárítására, illetve az ország területének légvédelmi és repülőkézsültségi erőkkel való oltalmazására;
- irányítja a fegyveres erők működését;
- miniszterei a jogszabályok rendelkezéseinek megfelelően vezetik az államigazgatás feladatkörükbe tartozó ágait, az irányításuk és felügyeletük alá rendelt szerveket és szervezeteket.

A kormány fontosabb feladatkörei a honvédelmi törvény alapján:

A honvédelmi törvény részletesen meghatározza a kormány és a honvédelmi miniszter feladatait, az országos hatáskörű szervek, valamint a helyi közigazgatás kötelezettségeit.

A törvény kimondja, hogy a honvédelem nemzeti ügy, megvalósítására elsősorban a békében és háborúban egyaránt folyamatos polgári irányítás alatt álló fegyveres erők hivatottak.

A törvény a kormány – ezen természetesen a védelemért felelős minisztériumok, azaz a honvédelmi és a belügyminiszter feladatköre is értendő – kötelezettségévé teszi az ország honvédelmét meghatározó alapelvek előterjesztését, a gazdaságmozgósítás, a védelmi célú tartalékok, a hadiipari kapacitás, valamint a közlekedés, a hírközlés honvédelmi célú felkészítésének és fejlesztésének feladatait. A kormány dönt az ország mozgósításáról, a fegyveres erők magasabb harckészültségbe helyezéséről és összehangolja a minisztériumok honvédelmi felkészítési és országmozgósítási tevékenységét.

A törvény a fegyveres erők működésének irányítása körében a kormány kompetenciájába utalja a fegyveres erők felső szintű vezetése rendjének meghatározását, a honvédség diszlokációjával, felszerelésével, felkészítésével kapcsolatos alapvető követelmények meghatározását, valamint az ország területének hadművelleti előkészítésére vonatkozó feladatokat. Ugyancsak a kormány kötelezettségei közé tartozik a fegyveres erők fenntartásának és fejlesztésének megjelenítése az éves költségvetési tervben.

A honvédelmi miniszter (a HM) fontosabb feladatkörei a honvédelmi törvény és más törvények alapján

A honvédelmi törvény 9., 10., 11., 12. §-ai a honvédelmi miniszter feladat- és hatáskörét állapítják meg. A 9. § meghatározza, hogy a honvédelmi miniszter az ország honvédelmi feladatai végrehajtásáért felelős szakminiszter. A 10. § a honvédelmi miniszternek a honvédelmi tevékenység szakmai irányítása körébe tartozó feladatokat sorolja fel.

Nem részletezzük a miniszternek a honvédelem katonai-szakmai kérdéseivel kapcsolatos, törvényben meghatározott feladatait (pl.: védelmi terv ellenjegyzése, a honvédelmi alapelvek előkészítése, a honvédség fejlesztésével, felszerelésével, felkészítésével és diszlokációjával összefüggő tervek előterjesztése, stb.), célszerű azonban áttekinteni néhány, a honvédelmi, illetve más törvényben szabályozott, kiemelten fontos feladatkört.

A honvédelmi törvény meghatározza a honvédelmi miniszter részére a honvédelmi alapelvek előkészítését. Ehhez azonban jelenleg a Honvédelmi Minisztériumban nem található az ország honvédelmének kérdéseivel, az alapelvek kidolgozásával, illetve annak rendszeres időközönkénti felülvizsgálatával, a nemzetbiztonsági- és nemzeti katonai stratégia szakirányú pontosításával foglalkozó külön szervezet.

A közigazgatás területén jelenleg a vezérkar hadkiegészítési csoportfőnöksége hatáskörébe tartozik, az *általános hadkötelezettséggel összefüggő igazgatási tevékenység* végzése (a hadkötelesek nyilvántartása, sorozás, behívás stb., valamint az ezzel kapcsolatos eljárások lebonyolítása). A hivatásos hadsereg kialakításával párhuzamosan az általános hadkötelezettség alapján sorkatonai szolgálatot teljesítők aránya folyamatosan csökkenni fog. Egy idő után ez a kategória el is tűnik a hadsereg állományából, és az esetleges mozgósításkor az állampolgárok hadseregbe behívása a tárca igényei alapján kizárólagosan a civil közigazgatás feladata lesz.

A honvédelmi törvény a honvédelmi miniszter szakmai irányításába utalja az *ország védelmi felkészítése során a tárcaszintű gazdálkodás és infrastruktúra alakításának problémáit, az együttműködést az illetékes miniszterekkel a haditechnikai fejlesztés és beszerzés területén, valamint a hadiipari kapacitások biztosításában*. A minisztérium jelenlegi szervezeti felépítésében azonban csak részben találhatók meg a területtel kapcsolatos szervezetek, illetve a kapcsolódó háttérintézmények. Az integráció kialakítása során vizsgálni szükséges, hogy a más minisztériumokkal történő együttműködés (pl.: ipari kapacitások) során milyen szerepet játszanak a vezérkar védelmi tervezési főcsoportfőnökségének szervezetei, illetve azok jogosítványa kiterjed-e az ország védelmének kérdéseivel kapcsolatos anyagi területekre (a NATO-országokban elfogadott védelmi tervezési elvek szerint a vezérkar a katonai szervezetek anyagi kérdéseivel, illetve igényei megfogalmazásával foglalkozik).

A honvédelmi törvény a miniszter részére – a kormány személyzeti politikájával összhangban – feladatot ró a *személyzeti munka elvei és a személyügyi hatáskörök kialakítására* (az irányítása alá tartozó szervezetek körében). A napi közvetlen személyzeti munkát jelenleg a Honvédelmi Minisztérium néhány fős személyügyi osztálya végzi. Ez az osztály azonban a munka terjedelménél és jellegénél fogva, képtelen a miniszteri személyzeti irányelvek vagy a tárcaszintű személyzeti politika kidolgozására. Ezen túlmenően ma már inkább a „humánerőforrás tervezéséről” és annak elveiről, szervezeteiről kell döntenie. A humánerőforrás tervezése magában foglalja a követelményeknek megfelelő személyi állomány kiválogatását, speciális képzésének megszervezését, valamint megszerzett képzettségük maximális kihasználását.

A *katonai felsőoktatás* területe szabályozottnak tűnik, több éve folyik a felsőoktatási törvénynek megfelelő oktatási rend kialakítása. A felsőoktatási törvény szerint a felsőfokú oktatási intézmények (egyetemek, főiskolák) meglehetősen nagy szakmai önállósággal bírnak. A Művelődésügyi Minisztérium a központi költségvetésen keresztül lát el finanszírozó-szabályozó szerepet. Normatívák meghatározásával, a normatívák szerinti finanszírozás biztosításával (gyakorlatilag az aktuális költségvetési törvény kidolgozása során, ennek keretei között) képes befolyásolni a (civil) felsőoktatás irányait.

Ugyanakkor a honvédelmi tárca jelenleg még az államigazgatás korábbi gya-

korlatában meghonosodott eljárások szerint, a vezérkar által meghatározott képzési követelményeket írja elő a főiskolák részére, finanszírozza a régi fazonú struktúrában megmaradt felsőoktatási szervezeteket – kísérleteket téve a normatív szabályozás megvalósítására. Szükségesnek tűnik a katonai felsőoktatás szabályozásának további, a felsőoktatási törvényhez és a civil eljárásokhoz igazítása, közelítése. Célszerűnek tűnik a szakképzés (egyetemi, főiskolai), valamint a katonai képzési igények (szaktisztek képzése) szétválasztása – a katonai képzés irányítása megvalósulhat mind a minisztérium erre szakosodott főosztálya, mind a vezérkar (haderőnemi vezérkarok) irányítása mellett.

A honvédelmi törvény 10. § (2.) f./ pontja a *nemzetközi kapcsolatok fenntartásával*, ezen belül a katonai attasék kinevezésével és megbízásával, valamint a hazánkba akkreditált katonai attasékkal való kapcsolat tartásával a honvédelmi minisztert jogosítja fel.

A Honvéd Vezérkar fontosabb feladatai a honvédelmi törvény alapján

A honvédségre vonatkozó részletes szabályokat a honvédelmi törvény IV. fejezete tartalmazza. A fejezet kitér a *honvédség szervezetére* („A honvédség haderőnemekből, ezen belül fegyvernemekből és szakcsapatokból áll. Szervezetét vezető szervek, csapatok, intézetek és katonai igazgatási szervek alkotják.”), *vezetésére* (a 40. § 1., 2., 3., 4. bekezdéseiben felsorolt területek), valamint a *honvédség személyi állománya alapvető viszonyaira és jogaira*.

A törvény 40. § (1) bekezdése a honvédség parancsnoka részére – hasonlóan a tanulmány II. fejezetében említett angolszász felfogáshoz – a honvédelmi miniszter jogainál jóval szűkebb, csak a honvédségre vonatkozó vezetési jogosítványokat biztosít, felelőssé téve a honvédség felkészítéséért, kiképzéséért, hadrafoghatóságáért, működésének mindenoldalú biztosításáért.

A vezérkari főnök részére – a 40. § (2) bekezdés – az ország katonai védelmére való felkészítés, valamint a fegyveres erők tevékenységének tervezési, szervezési feladatait határozza meg.

A 41. § a honvédség parancsnoka vezetési jogkörét határozza meg tételesen. A törvényben meghatározottakon túl a parancsnok hatásköre a honvédelmi miniszter által rendeletben átruházottakkal bővíthet. A parancsnok vezetési jogkörét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az a következő területekre terjed ki:

- *a tervezési feladatok végzésére* (a védelmi terv elkészítése, a honvédség magasabb harckészültségbe helyezésének és mozgósításának rendje, hadkiegészítés, a honvédség felkészítése és kiképzése, a híradás és a automatizálás feladatai, valamint a honvédség szervezetére, felszerelésére vonatkozó igények és tervek);
- *a gazdálkodási feladatok végzésére* (a honvédség költségvetési tervjavaslatának elkészítése, az éves költségvetési előirányzatok felhasználása, a költségvetésről szóló beszámoló jelentés elkészítése);
- *a honvédség működésének biztosítására* (anyagi-technikai, közlekedési, pénzügyi, egészségügyi. biztosítás, a személyi állomány megfelelő élet-, szolgálati és munkakörülményeinek megteremtése);
- *a személyügyi hatáskörök gyakorlására;*

- a szabályozási tevékenység végzésére (a honvédségre vonatkozó parancsok, szakutasítások, a munkavédelem és baleset-elhárítás szabályainak, valamint a honvédségben folyó tudományos munka követelményeinek kiadása);
- a külső, közreműködési feladatokra (közlekedési, hírközlési, légügyi, sugárfigyelő, jelző, riasztó rendszerek működőképességének biztosítása);
- a nemzetközi kapcsolatok ápolására (a honvédség képviselte, a nemzetközi szerződésből eredő katonai kötelezettségek teljesítése).

*A törvényekből, valamint a HM és a HVK struktúrájából
következő feladatok összehasonlítása*

A fentebb felsorolt – a honvédelmi törvény által meghatározott – tevékenységi területek és az új Honvéd Vezérkar, valamint a Logisztikai Főigazgatóság tevékenységi területeinek összehasonlítása során a feladatok bizonyos fokú fedését, ugyanazon feladatok végzésére az optimálisnál több lépcsőfok meglétét állapíthatjuk meg.

A gazdálkodás és beszerzés területét vizsgálva például rögzíthetjük, hogy jelenleg a következő szervezetek foglalkoznak ezen feladattal: a HM főosztályok (Közigazgatási és Vagyongazdálkodási, a Haditechnikai Fejlesztési és Beszerzési, az Infrastrukturális), HM háttérintézmények (Beszerzési Hivatal, Központi Pénzügyi Számviteli Hivatal, Haditechnikai Intézet), a HVK logisztikai főcsoportfőnöksége, a Logisztikai Főigazgatóság (gazdasági főnöksége és idesorolhatóak, gazdálkodási funkcióik alapján a főigazgatóság további csoportfőnökségei is, valamint az alárendeltségükbe tartozó, ellátó központok).

Valószínűleg ennél könnyebben kezelhető, jobban áttekinthető, kevésbé létszámgigényes – ebből kifolyólag operatívabb, kevésbé költségigényes, rugalmas szervezeti struktúra is elképzelhető vagy megvalósítható lenne. A nemzetközi gyakorlatban elfogadott feladatmegosztás alapján kívánatosabbnak tűnik egy, a gazdálkodási, beszerzési tevékenységért felelős minisztériumi vezető által irányított, a tárca gazdálkodását (és nem a honvédség ellátását) végző hierarchikusabb szervezet kialakítása.

A vezérkar honvédségre vonatkozó szabályozási tevékenysége (különböző szabályozók, szakutasítások és parancsok stb. kiadása) fontos része a szervezet működésének. Fontos, hogy ezt – a haderónemek vezérkarain túl – a honvédség egységes szemlélete, működése érdekében a Honvéd Vezérkar végezze.

A törvényi szabályozásban a tudományos munka követelményeinek meghatározásával és szervezésével foglalkozó vezérkari szervezeteket célszerűbb a HM ilyen témával foglalkozó főosztályához átcsoportosítani.

A honvédelmi törvény 41. § i) bekezdése a honvédség parancsnoka részére jogszabály által megállapított személyügyi hatáskörök gyakorlását határozza meg. Az új Honvéd Vezérkar struktúrájában viszont egy komplex humán erőforrás-gazdálkodási szervezet, a Humán Főcsoportfőnökség jelent meg (személyügyi, humán-szolgálati, hadkiegészítési, tanügyi csoportfőnökségekkel). A hatályos törvény által a honvédelmi miniszter részére biztosított jogkör a komplex humánszervezet helyét, annak irányítását inkább a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási szférájába helyezi, ezért a Humán Főcsoportfőnökség feladatkörét és szervezetét ide lenne célszerű integrálni.

Az integráció tervezése során tisztázásra váró kérdések

Ahhoz, hogy az integrációt mint feladatot kezelni lehessen, a részletes elemzések, a jelenlegi helyzet felmérése és vizsgálata során mindenképpen tisztázni kell néhány alapkérdést. Ezek a következők:

Mi a politika álláspontja az integrációról?

Milyen álláspontot foglalnak el a parlamenti pártok a Magyar Honvédség parancsnoka, a vezérkari főnök jogkörei egy részének a miniszterhez történő „visszacsoportosítása” kérdésében? Elfogadható-e a kormányzati hatalom bővítése ezen jogkörrel, az integráció, az új szervezet működőképességének biztosítása érdekében?

Ha csak feltételekkel fogadható el, akkor milyen biztosítékokat kell beépíteni a törvénybe a honvédség működőképessége, illetve a különböző politikai erők közötti konszenzus biztosítása érdekében?

Melyek a vezetés (irányítás) rendjének alapelvei?

Az előzőekkel összefüggésben tisztázni kell a felsőszintű vezetés rendjének alapelveit, vagyis azt, hogy ki vezeti a Magyar Honvédséget. Ennek több változata elképzelhető:

- a Magyar Honvédséget közvetlenül a miniszter vezeti, a Honvéd Vezérkar és a haderőnemi vezérkarok főnökei a honvédelmi miniszter alárendeltjei;
- a honvédséget a miniszter vezeti, de az egyes katonai szaktevékenységgel összefüggő hatáskörének gyakorlását a Honvéd Vezérkar főnökére ruházza át;
- a miniszter irányítási jogkörét gyakorolja (a Honvéd Vezérkar főnöke és más irányítási területek szakmai tanácsai alapján) a haderőnemi vezérkari főnököket illetően. A Honvéd Vezérkar főnöke meghatározott körben végrehajtási intézkedéseket adhat ki, s végzi az e téren jelentkező ellenőrzési feladatokat;
- mindezekon túl az integráció és a honvédség vezetése más változatokban is elképzelhető. Pl. egy szűk vezérkari (HVK) szervezet, valamint a személyügyi (humán), gazdasági-pénzügyi, anyagi-technikai feladatok és szervezetek átemelése a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe úgy, hogy a jelenlegi honvédvezérkARBól megmaradó parancsnoksági szervezet kizárólag a Magyar Honvédség közvetlen vezetését valósítaná meg.

Hol van a Honvéd Vezérkar főnökének (illetve a vezérkarnak) a helye, és mi a szerepe az új minisztériumi szervezeten belül?

Tisztázni kell, hogy a Honvéd Vezérkar főnöke milyen (alá-, fölé-, mellérendeltségi) viszonyba kerül a közigazgatási államtitkárral, akinek hatásköre (jelenleg egyben mint munkáltató) a közigazgatási szférára terjed ki.

Milyen ráhatása lehet a Honvéd Vezérkar főnökének a közigazgatási, a kormányzati tevékenységet végző szervek és személyek körére, azok napi és hosszabb távú tevékenységére.

A legfelső szintű (hadászati) tervező törzs (a HVK) helyének, szerepének vizsgálatakor tisztázni kell, hogy az nem a csapatok közvetlen napi vezetésére létrehozott szervezet, így jelenlegi feladatainak egy részét várhatóan alacsonyabb szintre kell helyezni. Ez pedig felveti a haderőnemi vezérkarokkal összefüggő kérdések újbóli tisztázását is.

Melyek az integrált minisztérium szervezeti felépítésének elvei?

El kell dönteni, hogy a létrehozásra kerülő minisztérium milyen elvek szerint kerüljön kialakításra. Két, egymástól teljesen elválasztott „kormányzati” és „katonai” blokkból álljon-e, melyek eddigi funkcióik megőrzésével egy szervezeten belül oldják meg feladataikat, vagy a feladatok teljes átrendezésével, elosztásával és ennek megfelelően egyes szervezeti elemek összevonásával, megszüntetésével, az erők koncentrálásával kerüljön sor az azonos funkciók gyakorlására.

Megítélésünk szerint e második változat – az egyes területek (pl.: személyügy, logisztika, beszerzés stb.) összevont, a Honvéd Vezérkar alárendeltségéből egy-egy helyettes államtitkári blokkba csoportosítva – eredményezheti az összlétszám csökkenését és az eddigieknél hatékonyabb, stabil működést.

* * *

Következtetések: vizsgálataink alapján az integráció tervezése, előkészítése során célszerűnek tartjuk figyelembe venni a következőket:

- 1.) Az előzőekben vázoltak egyértelműen azt bizonyítják, hogy az integráció a két szervezet (HM, HVK) egyszerű „összetolásával” nem valósítható meg. Ezért a tervezés időszakában újólág számba kell venni a kormányzati, az államigazgatási, valamint a Magyar Honvédség irányításával összefüggő feladatokat.
- 2.) A tervezésnek abból az alaptételből kell kiindulnia, hogy az összevonás végrehajtása időszakában az abban érintett szervezetek működőképességét biztosítani kell, s mindkét feladatcsoport végzésének képességét meg kell őrizni. Ehhez az elemző, tervező, előkészítő tevékenység időszakát olyan hosszúra kell tervezni (10–12 hónap), hogy a létrejövő szervezet működéséhez szükséges minden alapkormány kidolgozásra kerülhessen. Így mérsékelhetőek lennének az integrációt követő működési zavarok, melyek sem a kormányzati-közigazgatási tevékenység végzése, sem a hadsereg irányítása terén nem tolerálhatóak.
- 3.) Célszerűnek tűnik – még az integrációra vonatkozó elgondolás kidolgozása előtt – néhány NATO-tagállam védelmi minisztériuma szervezetének vizsgálata, azok működésének részletesebb elemzése. Ugyanakkor már most hangsúlyozni kell, hogy nem a szervezeti azonosságban vagy hasonlóságban, hanem az egyes meghatározó funkciók végzésének képességében kell a NATO-interoperabilitást biztosítani.

A NATO-országok védelmi minisztériumainak rövid áttekintéseiből látható, hogy azok felépítése különböző és a szervezeti struktúrát tekintve kevésbé, funkcionális feladataikat és a működés mechanizmusát illetően viszont sok tekintetben hasonlóak egymáshoz.

A legtöbb minisztérium minimálisan a védelempolitika kialakításával, a hadműveletek és védelem tervezésével, a humánerőforrás-gazdálkodással, az anyagi-technikai ügyekkel, valamint a gazdasági és pénzügyekkel kapcsolatos főbb területek végzésének képességével rendelkezik.

Mindezekon túl rendelkeznek a kormányzati-államigazgatási tevékenységből rájuk háruló feladatok végzéséhez szükséges feltételekkel.

A legtöbb minisztériumban nagy jelentőséget tulajdonítanak a bizottsági te-

vékenységnek, mely gyakorlatilag különböző szinteken és szakterületeken az egyeztetést, a jobb döntés-előkészítést szolgálja.

Az is megállapítható, hogy az „integrált vezérkarok” többsége a stratégiai és a hadművelleti tervezéshez szükséges képességekkel rendelkezik, az egyéb felsorolt területek a minisztérium más alárendeltségi rendszerében működnek.

A végrehajtáshoz szükséges szervezetek (a HM vagy VKF) alárendelt haderőnemi vezérkarok vagy parancsnokságok struktúrájában működnek.

- 4.) Az integráció gyakorlati végrehajtásának megkezdése előtt a kialakított tervet (programot) részletes elemzésnek, majd széles körű kontrollnak (egyeztetésnek) kell alávetni. Végig kell járni az integráció lehetséges következményeit, illetve megvalósításának módjait.

A kidolgozott tervezetek vizsgálatát végezhetik tudományos szervezetek, a minisztérium főosztályai, a HVK szervezetei vagy alkalmi munkacsoportok egyaránt. A tervezetekről alkotott vélemények elemzése és az érdemleges javaslatok beépítése után célszerű szűkített munkacsoporttal végezni az integráció mindenoldalú okmányi kidolgozását, majd az integrációra vonatkozó javaslat előterjesztését.

- 5.) A törvénymódosításra vonatkozó javaslatokat csak azt követően célszerű betervezni, amikor azokban a felszínre kerülő gyakorlati problémák is tükröztethetők lesznek.

Mivel a jogszabályok (a módosítást követően is) a honvédelmi tárca különböző szervei részére feladatokat és hatásköröket állapítanak meg, az integráció során is célszerű ezt a szemléletmódot követni, a szervezeti egységeket ezek figyelembevételével csoportosítani.

- 6.) Az integrált Honvédelmi Minisztérium feladatrendszerét a jogszabályok által meghatározott jelenlegi feladatrendszer(ek)ből kiindulva lehet meghatározni. (A korábban jelzett döntések meghozatalát követően, a vázolt elveknek megfelelően újlag csoportosításra kerülhetnek a feladatok.)

Az egységes minisztériumon belül kialakulhat két nagy felelősségi terület, a hosszú távú katonai feladatok tervezésével foglalkozó Honvéd Vezérkar felelősségi köre, valamint az ország közigazgatási rendjébe illeszkedő, az ország védelmét szervező közigazgatási blokk.

Ernek megfelelően a védelempolitikai, igazgatási, fejlesztési, beszerzési, gazdálkodási, humán-, felsőoktatási, valamint nemzetközi kérdésekkel foglalkozó területek a közigazgatási blokk hatáskörébe tartoznának, míg az ország fegyveres védelmének tervezése-szervezése a Honvéd Vezérkar feladatkörében maradna.

A Honvéd Vezérkar a hosszú távú katonai, valamint a hadászati-hadművelleti tervezés feladatain kívül a haderőfejlesztés irányainak és igényeinek meghatározását is végezné.

A honvédség igényeinek kielégítéséhez szükséges humán-, pénzügyi, gazdasági, anyagi feltételeket pedig az ugyancsak miniszteri (közvetlen vagy helyettes államtitkárok által összefogott) alárendeltségben lévő más szervek biztosítanák.

A haderőnemi vezérkarok – a haderőnemi hadművelleti tervezésen túl – a haderőnemi csapatok operatív vezetését látják el.

- 7.) A Honvédelmi Minisztérium szervezeti felépítését (egy változatban) a következő fő területek és feladatcsoportok határoznák meg:

Általános igazgatási, tervezési terület. Ezen belül:

- védelempolitikai,
- igazgatási-államigazgatási, koordinációs, honvédelmi miniszteri irányelvek kidolgozói;
- tervezési, szervezési, hadkiegészítési;
- jogi;
- felügyeleti, elemző-értékelő;
- informatikai feladatcsoportok működnének.

Humánterület:

- személy- és munkaügyi;
- oktatás és tanügyi;
- egészségügyi;
- mozgósítási;
- társadalmi kapcsolatok, kulturális, sport feladatcsoportokból állna.

Gazdasági-pénzügyi területhez tartoznának:

- közgazdasági: a költségvetés tervezésével és végrehajtásának ellenőrzésével;
- a haderőnemek gazdálkodásának tervezésével végrehajtásának ellenőrzésével;
- vagyonfelügyelettel és az
- infrastrukturális kérdésekkel kapcsolatos feladatcsoportok.

Anyagi-technikai (logisztikai) területhez tartoznának:

- a logisztikai biztosítás tervezése;
- a beszerzés és
- a haditechnikai fejlesztési, tudományos kutatási feladatcsoport.

Nemzetközi terület:

- NATO, integrációs és
- nemzetközi feladatcsoport.

A Honvéd Vezérkar keretén belül történne:

- a hadászati tervezés;
- a harckészültségi követelmények kidolgozása;
- a felderítéssel kapcsolatos kérdések meghatározása;
- a hadseregfejlesztés és -működés igényeinek meghatározása és ellenőrzése;
- a kiképzés elvi követelményeinek meghatározása;
- ide tartozna egy általános vezetési feladatcsoport (ez a vezetés rendjétől függően vagy itt vagy a miniszter irányítása alatt).

* * *

Tanulmányunk azt a célt szolgálta, hogy vázolja az integráció általunk látott előnyeit és hátrányait és megoldásra váró feladatait. Az integrációhoz kapcsolódó, hasonló jellegű véleménynyilvánítások kellő alapot adhatnak a döntéshozóknak ahhoz, hogy az előkészítő munkákat meg lehessen kezdeni. Meggyőződésünk, hogy az integráció előkészítése és végrehajtása csakis széles körű egyeztetés, politikai, szakmai egyetértés és a szükséges döntések meghozatala után kezdődhet meg.

Major László

A honvédség kommunikációs kihívásaira adható válaszok

Napjainkban a változások olyan mélységűek, gyakoriak és gyorsak – gondoljunk csak a haderőreformra, a honvédség átalakításával, az integrációval stb. kapcsolatos kérdésekre –, amelyeket a napi gondokon felülemelkedve képtelenek vagyunk áttekinteni. Ezért a döntések előkészítésében, a feladatok áttekintésében és végrehajtásában rendkívüli szerepe van az információszolgáltatás kiterjedt, gyors és pontos, adott esetben szelektált, célirányos megszervezésének. A szerző a kommunikációs kérdéskört áttekintve kezdetleges megoldásokat keres, ajánlásokat tesz az információfeldolgozás és szolgáltatás területére, feltételrendszerének megteremtésére.

A teljesség igénye nélkül vázlatosan tekintek át néhány olyan fontos területet, amelyet Madrid előtt nem illett, utána pedig majd nem lehet megkerülni. Olyan horderejű feladatok előtt állunk ugyanis, mint a vezérkar(ok) teljes át- és kialakítása, a minisztérium és a honvédség parancsnoksága egyesítésének újabb kísérlete, valamilyen szintű ütőképes haderő felállítása, mindez az euroatlanti integráció, a NATO-csatlakozás tükrében.

A téma időszerűsége és feldolgozásának célja

Magyarország biztonságpolitikai helyzetében olyan gyökeres változások történtek, amelyeket a hétköznapi ember, a katona – ellentmondások és megoldandó problémák tömegével találkozva – nehezen képes a napi gondokon felülemelkedve áttekinteni. Pedig történelmi mércével az esetleg csak múló pillanat kihasználása a magyar biztonságpolitika számára létkérdés.

Különösen igaz ez a Magyar Honvédség tekintetében. Rendkívül nehéz körülmények között kell eszmei-vezetési és technikai struktúrákat átalakítani, korszerűsíteni. Mindezt folyamatos kényszerhelyzetben, akut idő- és pénzhányban, amelyhez – ezt be kell látnunk – a sorozatban elkövetett rossz vezetői döntések is nagyban hozzájárultak. Ezeket a helytelen döntéseket – sok más egyéb mellett – a hiányos vagy sok esetben elégtelenül működő kommunikációs csatornák is elősegítették.

Több hazai és külföldi vizsgálat eredménye bizonyította, hogy a nyilvánossággal folytatott párbeszéd szervezeti, személyi és nem utolsósorban hatásköri feltételeit mind a vezérkarnál, mind a csapatoknál meg kell teremteni. A haderő ugyanis a

társadalom szerves része és a honvédelem nem csupán a honvédség, hanem a társadalom feladata is. A titokvédelem szabályai mellett a hadsereg demokratikus működését, civil kontrollját – tetszik vagy nem tetszik – biztosítani kell. Így válhat az érdekvé-nyesítésiünk egyik leghatékonyabb eszközévé is a szervezett, magas fokú kommunikáció, ami viszont a katonák számára sem jelentéktelen hozadék. Ez talán némi fájdalomdíj a múltó kényelmetlenségekért, amit a sajtó néha „értetlennek tűnő” képviselőitől kapunk helyes vagy helyesnek vélt vezetői döntéseinket követően. Természetesen a dolgok nem ilyen egyszerűek, de erről majd később.

A sajtómunka (nyilvánosság) lehetséges céljai: általában: a vezetői feladat részeként tegye lehetővé a folyamatban lévő, illetve a tervezett intézkedésekről vagy az éppen már végrehajtott döntésekről szóló tájékoztatást, a társadalommal való párbeszédet és az állampolgárok felelős részvételét az őket (is) érintő kérdésekben; aktuálisan: segítse elő a katonák alkotó energiájának szabad érvényesülését a honvédség átalakításában, ezzel segítve elő – nem csupán nyilatkozatokban, de gyakorlatban is a NATO-integrációhoz szükséges szellemi kompatibilitás megteremtését.

A fentiekből egyértelműen következik: itt voltaképp a külső és a belső kommunikációról van szó. Ezek ugyan ritkán jelentkeznek vegytisztán, de az biztos, hogy egyik sem hanyagolható el, mint annak napjainkban tanúi lehetünk. *A megfelelő arányok, módszerek helyes alkalmazása adott helyzetben és pillanatban az a varázsszavszó, amit egyetlen vezető sem nélkülözhet, ha valóban akarunk valamit.* Egy jól működő honvédséget a NATO-ban vagy éppen azon kívül létrehozni, amely szövetségi keretbe épített nemzeti érdekeinknek is megfelel.

Az információfeldolgozás és szolgáltatás területei, a sajtónyilvánosság főbb jellemzői

A vezetői döntések előkészítésében nagyon fontos szerepe van a tömegkommunikációnak. Vázlatosan tekintsük át a lehetséges feladatait!

Folyamatosan feltárni és felmutatni azok várható nyilvánossági hatását a döntéshozók számára, esetleg módosítási vagy éppen problémakezelési javaslatok előkészítése.

A Magyar Honvédség részét vagy egészét érintő, rövid, közép- és hosszú távú vezetői döntések feldolgozása a nyilvánosság, illetve a belső információáramlás részére.

Kapcsolattartás és együttműködés a HM sajtóirodájával – mint szakmai irányítóval –, a kért információk hiteles és pontos összeállítása. A minisztérium vagy a Honvédelmi Bizottság részére készített közvetlen jelentések, felterjesztések sajtózáradékának előkészítése.

Hazai, külföldi médiaiinformációk gyűjtése, a civil társadalom honvédelemmel kapcsolatos napi megnyilvánulásai és a honvédség belső történéseinek naprakész feldolgozása.

Információvédelmi és cenzori feladatokban való közreműködés.

Kapcsolattartás és együttműködés az országos, valamint a helyi írott és elektronikus média képviselőivel.

Lobbyzás (parlamentari, pénzügyi csoportok, civil szerveződések megnyerése érdekében).

Javaslat(ok) elkészítése, hosszú távú kommunikációs stratégiák és információvédelmi problémák megoldására.

A honvédség arculatának szervezett építése, a szervezeti imázs ápolása.

Médiakapcsolatok megteremtése és fenntartása, ezen belül kiemelve: a szerkesztőségi és az újságírói kapcsolatokat és a publicitást.

Gyakorlatilag minden lehetséges feladatról oldalakon lehetne írni. A cél azonban más. Csupán rá szeretnék világítani a problémakör összetett voltára, valamint arra az általam is helyesnek vélt útra, amelyen illenék már elindulni.

A változó Gutenberg-galaxis

A médiumok, ezen belül különösen az elektronikus sajtó, jelentős gazdasági-politikai hatalomra tett szert a világban. Ennek a bonyolult pénzügyi, párt- és személyi érdekek által vezérelt, ugyanakkor állandóan változó médiahalmaznak csupán a számunkra legfontosabb összetevőit vizsgáljuk meg.

Főbb hatásmechanizmusok:

- egyidejűleg közvetít értékeket és véleményt a nyilvánosságnak;
- biztosítja az alapvető politikai tájékozódást, kapcsolatot teremt a közvélemény és a kormányzat között, ez utóbbihoz sorolható a HM és az MH Vezérkara is;
- személyi státuszépítő vagy -romboló szerepe lehet;
- kiválasztja a lényeges kérdéseket, mi a fontos, mi nem. Ez ideális esetben megegyezik a társadalom értékítéletével;
- döntési helyzetet idézhet elő a belső vagy külső nyilvánosságban;
- kikényszeríthet döntéseket, állásfoglalásokat, prioritásokat, végső esetben még cselekvéseket is.

„Hannibal ante Portas”

Az a tény, hogy Hannibal a kapuk előtt van, más jelentőséggel, hírértékkel bír Rómában, mint mondjuk Budapesten. Kell tehát valaki, aki eldönti, mi kerül az újságba vagy a képernyőre. Ez a kapuőri feladat óriási felelősséget hordoz. Akár egy látszatvilágot is teremthet a valódi helyett. Természetesen ez a látszatvilág újabb híreket indukálhat.

Ettől kezdve a médium már nem kommunikációs közvetítő csatorna, hanem önálló hírforrás. De ez már a szereptévesztés birodalma, így nem lehet ennek a cikknek a része. Ennek megakadályozása érdekében szerte a világon sajtótörvények születtek, a jelenséget azonban nem árt ismerni, mert gyakran előfordul.

Inkább feladatommak tekintem, hogy a leírtak után most már aprópénzre váltsam a public relationsszel kapcsolatos legfontosabb fogalmakat, amelyek a fő cél megvilágosításához szükségesek.

Manapság a katonai vezetés részére három lényeges kommunikációs feladat adódik. Az első, hogy megismerje azokat a modelleket, amelyeket a tőlünk nyugatabbra fekvő demokráciákban, illetve azok hadseregeiben alkalmaznak.

Ezt követően a már rendelkezésre álló tapasztalatokat értékelje, a lényegét megtartva a hazai viszonyokra adaptálja. Elkezdve a tisztképzéstől egészen a döntéshozatali mechanizmus, a vezetési szemlélet gyökeres megváltoztatásáig. Elége-

dettek majd akkor lehetünk, amikor már a zászlóaljparancsnok munkaköri leírásában is helyet kap az önálló sajtónyilvánossági jog és kötelesség. Addig azonban még hosszú az út.

Végezetül egyszerre kell az átmeneti időszakra intézkedni, illetve hosszú távra tekintve egy eddig nem létező, de szinte minden fegyvernemet, szakcsapatot és szolgálati ágat érintő új PR feladatrendszert megtervezni. Ami az első feladatot – a létező modellek vizsgálatát – illeti, alapos, több országot érintő részletes elemzésre terjedelmi okok miatt nem vállalkozhatom. Tapasztalatok általánosítására azonban igen.

A nemzetközi tapasztalatok, szervezeti megoldások összevetése

Világszerte elfogadott tényként kezelik, hogy PR tevékenységen belül rohamosan nő a nonprofit terület aránya. Ez alapvetően az állam és ezen belül az adminisztráció növekedésével függ össze. Az általam vizsgált országokban, de a rendszerváltást követően hazánkban is egyre inkább szembe kell nézni bizonyos tényekkel. Így pl. azoknak az intézményeknek, amelyek eddig pusztán létükkel fogadtatták el magukat a társadalmi nyilvánossággal, tudomásul kell venniük, hogy a választópolgárok többet akarnak tudni a működésükről. Saját létezésüket, esetleg növekvő költségvetési igényeiket alá kell támasztaniuk érvekkel és tényekkel. Ehhez a folyamathoz nélkülözhetetlen a profi PR tevékenység.

Németországban a VSZ megszűnése, a fenyegetettség enyhülése miatt a Bundeswehr jelentős létszámcsökkenését határozta el. Ezen túl pedig olyan új típusú feladatokat kerestek a biztonságpolitikán belül, amelyeket a német állampolgár elfogad. Így például a német-francia-belga vegyes hadtest, vagy az ENSZ békefenntartó, béketeremtő tevékenységébe való aktívabb bekapcsolódás. A tevékenység sikerére mi sem jellemzőbb, mint a sokáig tabunak számító afrikai, de még inkább a balkáni német jelenlét elfogadtatása.

A németországi tapasztalatokból adódó következtetések:

- a tájékoztatást alkotmányos kötelezettségnek tartják a katonai vezetés minden szintjén;
- minden szinten képviseltetik a tárca érdekeit, kezdve a szövetségi sajtóhivaltól a védelmi minisztériumon át az „utolsó” önálló zászlóaljig;
- határozottan szétválasztják a napi és a hosszú távú sajtómunkát;
- minden fontos szakterület – szárazföldi csapatok, légierő stb. – mellett még a hadiipari és a jogi szakterület is önálló szóvivői feladatkört kapott;
- az egyöntetű és egybehangzó külső megjelenés miatt a biztonságpolitika egészét átfogó szóvivőrendszert alakítottak ki. A szóvivői rendszer politikai rendszerfüggő ugyan, de ezt úgy kompenzálják, hogy a tisztai állományt 3–4 évenként amúgy is cserélik a törzs- és parancsnoki beosztásokban;
- a sajtó- és információs törzs legfelső vezetés mellé rendelése is azt bizonyítja, hogy a hosszabb távú sajtó- és nyilvánossági munkát a döntés-előkészítés és a vezetés részének tekintik.

Ausztria helyzete különlegesebb. Kinyilvánított semlegessége – annak minden „áldásával” –, illetve a délszláv háború közelsége merőben új helyzetet teremtett az

osztrák védelmi politika, ezen belül a PR munka számára. Külső szemlélő számára úgy tűnik, hogy ezen kihívásnak a szövetségi védelmi minisztérium kitűnően eleget tesz. Magyarország általános katonapolitikai pozíciója az osztrák viszonyokhoz áll közelebb. Sajnos lényegesen nagyobb terhekkel és rosszabb feltételrendszerrel.

Az ausztriai tapasztalatok összegzett következtetései:

- a sajtó- és nyilvánossági munkát átfogó módon kezelik és a vezetés elengedhetetlen részeként értelmezik;
- a külső és a belső tájékoztatást a legfelső szinten szétválasztják, de a szervezésben (hdt.-szinttől lefelé) közösen hajtják végre. Mivel a két terület részben fedi egymást, naponta kompetenciakérdéseket kell tisztázniuk, ami eddig problémamentesen sikerült;
- a szükséges háttérintézmények (pl. kép-, hang- és videókészítő központ) a minisztérium – ezen belül a sajtó és információs szolgálat – irányítása alatt vannak;
- a németekkel ellentétben nem használják a szóvivő rendszert, mert azt politikafüggőnek tartják és emiatt a kurzusok váltásakor azt is cserélni kellene;
- rendkívül ügyes a sajtóelemzés szétbontása, a kora reggeli áttekintésre és a délutáni teljesre, amelyben az alárendeltjeik segítségével már a vidéki lapokat is feldolgozzák;
- a napi sajtószemléket olyan módon szerkesztik és értékelik, hogy a döntéselőkészítésben és a döntésekben jól felhasználhatók legyenek;
- az osztrák hadsereget tartományi katonai parancsnokság szintjéig átfogják a sajtó- és nyilvánossági munkával foglalkozó szervezetek vagy személyek;
- a szolgálatnál dolgozó tisztek rendszeres szakmai továbbképzést kapnak. Ez lehet belső szervezésű vagy médiaszerkesztőségeknél tartott, illetve profi ügynökségtől vásárolt továbbképzés;
- rendkívül szellemes a szerkesztőségi záráshoz alkalmazkodó napi munkamegosztás. Nálunk, Magyarországon ez az esti lapzárta miatt megoldhatatlannak tűnik;
- rendkívül fontos tanulság számunkra a szakmai irányítást képező állásfoglalások, irányelvek rendszeres elküldése az alárendeltnek;
- az alárendelték részére rendkívül fontos tapasztalat a heti két összefoglaló szerkesztése és szétküldése a vezetés észrevételeivel, megjegyzéseivel. Ez egységes álláspontot alakít ki, amellel az alárendelték is a vezetés részének tekinthetik magukat.

Az adaptációról

Az általam vizsgált változatok hazai alkalmazásával kapcsolatos tudás és tapasztalat jelenleg inkább nyugatabbról szerezhető be; A korábbi tanulmányutakról hozott tapasztalatok részben itthon is meggyökeresedtek és az elmúlt néhány évben már némi eredményt is produkáltak.

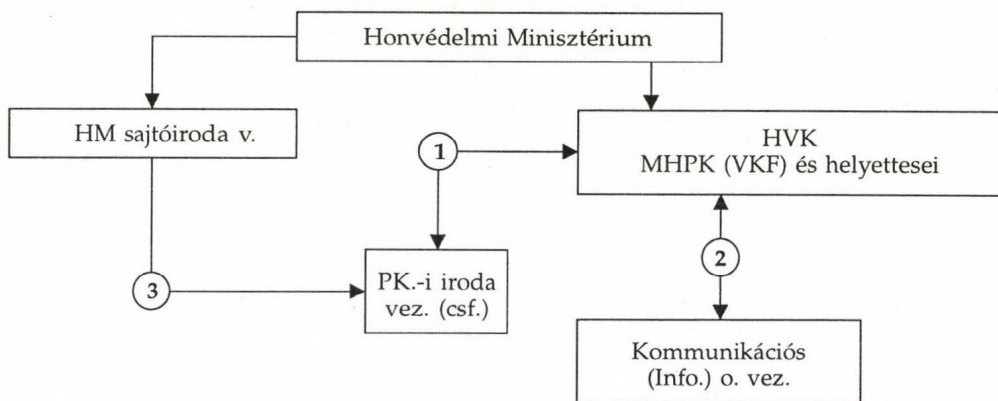
Legyen cél a semlegesség vagy a NATO-tagság, a biztonságpolitika katonai pillérét – természetesen a többit is – megbízhatóan erőssé kell tenni. Nélkülük a biztonságpolitika is hiteltelenné válik. Ennek az önvédelmi ösztönnek, a haza szellemi honvédelmének, a jó hadseregnek pedig az azonosulástudat, a cselekvő részvétel az egyik alapja.

Ezek eléréséhez a lehető legnagyobb belső és külső nyilvánosságon keresztül vezet az út. Amihez viszont felhasználhatók más tudományágak eredményei. Mégpedig nem is feltételesen, hanem direkt módon.

A szervezettervezésről néhány bevezető gondolat

A szervezettervezés már gyakorlatban is igazolt elemeiből néhány, számunkra is hasznosítható emeleket ki. Az egyik a *környezet*, amely *tágabb értelemben* többek között magában foglalja: a politikai-intézményi-jogi rendszert és a történelmi-társadalmi feltételeket. Szűkebb értelemben pedig a szervezet tagjainak (vezetők és végrehajtók) jellemzőit, a szervezet előtt álló feladatokat, a szervezet adottságait, jellemzőit.

Új kommunikációs szervezet kialakításának lehetőségeiről



Általános elvek:

- az osztály szervezetenként a parancsnoki iroda vezetőjéhez, szakmailag pedig a HM sajtóiroda vezetőjéhez van rendelve;
- a napi feladatok során önálló és közvetlen kapcsolat biztosítása szükséges az MHPK-kal a VKF-fel és helyetteseivel;

Feladatrendszerek

1. Tervezett és tervezhető feladatok:

- munkaterv szerinti közép- és hosszú távú feladatok,
- állományilletékességi feladatok.

2. Soron kívüli vagy egyéb napi feladatok, ügyek:

- válságkezelés,
- HM vagy HB által kért „ad hoc” feladatok,
- fegyelmi ügyek,
- integrációs ügyek.

3. Tárcaszintű teendők:

- folyó évi fő feladatok
- „azonnali tényközlő ügyek” tárcaszintű vonatkozásai
- egyeztetések.

Természetesen az osztály létszámának meghatározása külön feladat. Mivel ez a szervezet állandóan pengeélen fog tancolni, itt személyes kívánságok, érdekeltségek nem játszhatnak szerepet. Itt az alkalmatlanság azonnal visszaüt, de nemcsak az adott személyre, hanem az adott vezetői szintre, a képviselt szervezetre is. A szakirodalom ezt a médiumok státuszépítő vagy -romboló szerepének nevezi. Ezért ha szükséges, patikamérlegen kell a kiszabott feladatokhoz igazítani a még nem létező, de várható új szervezetet, ki lehet jelölni ún. adatszolgáltató, feldolgozó háttérrel (jogi, fegyelmi-elemző, humán stb.), a meghatározott feladatokhoz pedig felelősséggel bíró emberek, szervezetek, és technikai háttér szükséges.

Személyiségjegyek

A speciális munkaterület speciális és kiemelt követelményeket támaszt az információs osztály vezetőjével és a beosztott állománnyal szemben, amely részben egyezik, részben pedig különbözik az oda beosztott munkatársakkal szemben elvártaktól. A követelményeket két fő csoportra osztom, *dőlt betűvel írva* a vezetőre kötelezőket.

Szakmai

- ZMKA öfn.-i szak
(vagy a ZMNE ennek megfelelője)
- ZMKA, ill. ZMNE végzettség
- egy nyugati és egy kelet-közép-európai nyelv ismerete
- egy nyelv kommunikációképes ismerete
- sajtó-kommunikációs (PR) végzettség és gyakorlat
- jó sajtó, közigazgatási és kormányzati (parlamenti) kapcsolatok
- legalább egy év 23-as vagy magasabb beosztásban szerzett korábbi vezetői gyakorlat
- PC alkalmazói ismeretek
- a szárazföldi haderőnem vagy a légierő meghatározó fegyvernemeinél szerzett parancsnoki gyakorlat

Általános emberi

- nyitottság
- kreativitás
- kommunikációs készség
- közszereplésre alkalmasság
- önállóság, ugyanakkor csapatmunkára való alkalmasság
- megfelelő íráskészség
- szellemi és fizikai munkabírás
- káros szenvedélyektől való mentesség
- lényeglátás
- gyors értékelő, elemző- és integrálóképesség
- jó felfogás és memória
- együttműködési készség
- empátia

Felmerülhet a kérdés, van-e ilyen tökéletes személy vagy katona? Bizonyára akad olyan, aki ezt megközelíti. Egy tény. Munkához szokott, világos fejű és gondolkodású katonákat kell ilyen jellegű feladatokra választani, olyanokat, akik képesek megérteni a kérdést, a kérdező oldalt, ugyanakkor tudják ezt konvertálni a szakmának. Végül, de nem utolsósorban: akkor is mernek őszinte és önálló véleményt adni az adott szintű parancsnok kérésére – éppen a honvédség érdekében –, amikor ez egzisztenciálisan esetleg nem látszik kifizetődőnek.

A szükséges új képzési tematikák az átmeneti időszakra és hosszabb távra

Végezetül arról szölok, hogy miként lehetne olyan új – eddig még nem publikált – kiegészítő képzési tematikát kialakítani, amely egyszerre szolgálná az átmeneti időszak, valamint a jövő tiszti generációjának felkészítését. Itt fontos még figyelembe venni azon szociológiai kutatások eredményeit, amelyek éppen az előbb említett új tiszti generációk utánpótlási bázisát vizsgálják.

Persze ötletei mindenkinek lehetnek, de úgy gondolom, a hadsereg olyan organizmus, amelyet ha megfelelő irányú, állandó, összehangolt és tervszerű behatásoknak teszünk ki, akkor a kimeneten előbb-utóbb a kívánt eredmény jelenik meg.

Mi a megfelelő irány?

Természetesen az, hogy a társadalommal kommunikálni kell, mivel a honvédség nem önmagáért létező szervezet. Meg kell jegyezni, hogy ez a párbeszéd nem csak az újságírókon, a médiumokon keresztül folyik, hanem az évente sorkatonaként szolgáló állampolgárok ezrein keresztül is. Nyugatabbra ugyanis úgy tartják: az állampolgárnak – legyen az „civil” vagy „egyenruhás” – joga van tudni, mire költik az adóbefizetéseit, joga van tudni arról a szervezetről, amelyet fenntart, vagy amiben hosszabb-rövidebb ideig szolgálatot teljesít. Végezetül joga megtudni azt is, miként befolyásolhatja ő maga a szervezetet, vagy mit kap ettől. Itt időszakos, de manapság keveset emlegetett megjegyzés az a honvédelmi törvényben is rögzített tény, miszerint a „katonának joga van a kiképzéshez”.¹

Mi lehet az állandó behatás?

Az egyik az, hogy a tisztjelölt a felkészítése és a csapatgyakorlatai során példaként látja maga előtt parancsnokainak hétköznapi kommunikációs kapcsolatát az írott és elektronikus sajtó képviselőivel. Ma ezt talán még nehezen tudja elképzelni az a kolléga, aki a sokszor szubjektív előjárói megítélés, valamint az állandósult át- és leszerzés miatti egzisztenciális függés következtében inkább érzi magát egy kézi vezérelt rendszer fogaskerekének, mint önállóan gondolkodó, felelős egységszemélyi vezetőnek. Ez egyébként a honvédség belső kommunikációs munkáját is minősíti.

A másik behatás a képzés során kapott public relations² alapismeretek. Az állandóság azonban azt is feltételezi, hogy a téma oktatási kérdései megjelenjenek majd a különböző fegyvernemi és szaktanfolyamokon, a zászlóaljparancsnoki felkészítésen is. Ezt követően a különböző akadémiai képzési formák magasabb szinten integrálják a megszerzett ismereteket és tapasztalatokat, kimerítik e speciális munkaterület szakmai törzsanyagát.

A vezérkari tanfolyamra kerülő hallgató már csak kiegészítő ismereteket kapjon ebből a témából.³ Itt már az akadémiai képzés során elkezdett helyzetgyakorlatok, szituációanalízisek vannak soron. Új elemként jelentkezne viszont a kommunikációs stratégia tervezése, amely alkalmassá tenné a magasabbparancsnokot arra, hogy a béke- és háborús vezetés során ne csak ismerje és gyakorolja, de szakemberei segítségével megtervezze és irányítsa ezen fontos szakterületek feladatait is.

Első fokozatnak a katonai főiskola, illetve a nemzetvédelmi egyetem főiskolai kara tekinthető:

50%	40%	10%
PR alapismeretek	Az ifjúsági munka és a belső kommunikáció alapjai	A külső kommunikáció gyakorlati alapjai

Második fokozatként a fegyvernemi és szaktanfolyamok, a zpk.-i felkészítés szerepelne:

40%	30%	30%
PR ismeretek	Belső kommunikáció és ifjúsági munka	A kommunikáció gyakorlata

Harmadik fokozatot az egy- és kétéves akadémiai képzés jelentené az alábbi szakmai tartalommal:

10%	30%	60%
PR ismeretek	Belső kommunikáció és az ifjúsági munka irányítása	A kommunikáció gyakorlata és a kommunikáció stratégiai tervezés alapjai

Összesen: 100%

100%

100%

Negyedik, kiegészítő szakasz a vezérkari képzés:

60%	40%	Összesen
Szituációs helyzetgyakorlatok	Kommunikáció stratégiai tervezése	100%

Az átmeneti időszak – 8–10 év – alatt az akadémiai, illetve a vezérkari képzésbe ideiglenes tematikát kell beállítani (lásd az alábbi táblázatot) addig, amíg az első két táblázat szerint kiképzett tisztek megfelelő gyakorlattal tömegesen jelentkeznek az adott képzési formára.

15%	25%	30%	30%
PR alapismeretek	Belső kommunikáció	Kommunikáció gyakorlata	Szituációs helyzetgyakorlatok

Összesen: 100%

Az összehangoltságról és tervszerűségről

Miután körvonalazódik a honvédség teljes feladatköre, az ehhez szükséges szervezeti rend – és nem utolsósorban a szükséges anyagi-technikai feltételrendszer –, ezzel párhuzamosan meg kell(ene) kezdeni a hadsereg külső és belső kommunikációs stratégiájának kidolgozását.

(A feltételes mód használata azért indokolt, mert a kézirat leadásakor a szerzőnek még nincs tudomása arról, hogy ez a fontos feladatkör helyet kapott volna annak a csoportnak a munkájában, amely többek között éppen ezt az átalakulást hivatott szakmailag kidolgozni.) Itt ugyanis kettős feladatról van szó. Úgy kell az átalakulás új külső és belső PR stratégiát kidolgozni és megvalósítani, hogy az összhangban legyen a jövő tisztképzésével, továbbá szolgáljon gyakorlati példaként az új parancsnoki generáció mindennapi munkájához.

A teljesség igénye nélkül vizsgáljuk meg, hogyan lehet a PR ismereteket tervszerűen, egymásra épülve az új rendszerű képzés részévé tenni annak érdekében, hogy ezen a téren is európai szintű ismeretekkel és képességekkel bíró – úgynevezett NATO-kompatibilis – magyar honvédtiszt-ideált alakítsunk ki.

„A katonáknak le kell vetkőzniük hagyományos ódzkodásukat a nyilvánosságtól, s tevékenyen igyekezniük kell megnyerni a közvéleményt minden úton-módon és tömegkommunikációs eszköz révén...”⁴ Ezt a célt 1922-ben, azaz már 75 évvel ezelőtt kinyilvánították az Egyesült Államokban, rájöttek ugyanis: egy elszigetelt hadsereg „viszonylag hasznavethetetlen”.⁵

IRODALOM

1. A Magyar PR Szövetség gárdonyi (II.) nyilatkozata; PR Tájékoztató, 1992. II. évf. 4. szám H 1013 Bp.
2. Dr. Sándor I.–dr. Német Márta: Public Relations; kísérleti kézikönyv, Bp., 1993.
3. Szemerei László: Sajtó és nyilvánossági munka a Bundeswehrben; Új Honvédségi Szemle, Bp., 1992.
4. Scharek Ferenc: Az információ hatalom; Bolyai Hírek 1993. II/6. sz.
5. A HM sajtómunkája és társadalmi kapcsolatai Új honvédségi Szemle, Bp., 1993/12. szám.
6. Az 1986. évi II. törvény (módosítva az 1990. évi XI. törvénnyel) a sajtóról
7. A katonatiszti pályára való jelentkezés motivációs és kommunikációs problémái; Szociológiai kutatás. CEY-Bert Intézet. Bp., 1993/12.
8. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény
9. A honvédelmi miniszter 44/1995. (HK 26.) HM utasítása a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség társadalmi kapcsolatai és sajtónyilvánossága egyes kérdéseiről; Honvédelmi Közöny 1995. 26. sz.
9. NATO-kézikönyv; Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Bp., 1993.

JEGYZETEK

1. A honvédelemről szóló 1993. évi CX. törvény 56. §. 1/c bekezdés
2. A PR irányítási funkció, amelynek célja az egyének, a szervezetek s a környezetük közötti kölcsönös előnyökön alapuló kommunikációs kapcsolat kialakítása (Magyar PR Szöv. gárdonyi nyilatkozata 1991. 09. 01.)
3. Ez alól kivétel az első 8–10 év, hiszen addig biztosan nem kerül vezérkari tanfolyamra olyan tiszt állomány, amely a fent vázolt rendszerben már kapott PR képzést. Itt természetesen átmeneti tanrendet kell kialakítani.
4. S. P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi–Atlanti, 1994. 276. old.
5. Uo.

Turák János

A védelmi* tervezés reformjának lehetőségei

A védelmi tervezés teljes rendszerének korszerűsítését több tényező teszi aktuálissá. Csak felsorolásszerűen: a több évre kiterjedő haditechnikai fejlesztési programok elfogadása, a civil kontroll igényelte áttekinthetőség és a feladatorientált tervezés bevezetése, a költség-eredmény elemzés lehetőségének megteremtése, az államháztartási tervezési reformhoz és – talán a legaktuálisabban – a NATO tervezési rendszeréhez történő illeszkedés igénye. Az ezen követelményeket figyelembe vevő új védelmi tervezési rendszer korszerűsítése a kidolgozás, illetve részben a realizálás stádiumában van. A szerző jelen cikkében foglaltakkal – kapcsolódva a Hadtudomány 1997. évi 1. számában megjelent, A védelmi tervezés reformjának szükségességéről és lehetőségeiről című tanulmányhoz – e folyamat sikeréhez kíván hozzájárulni.

A korszerű védelmi tervezés elvei

A védelmi tervezés korszerűsítésénél annak valamennyi szintjén tudatosítani kell azon elvek gyakorlati érvényesítését, amelyek a tervezéssel szembeni igények maradéktalan kielégítéséhez szükségesek. Az új védelmi tervezésben érvényesülniük kell tehát a következő elveknek:

Feladatorientáltság-költségérzékenység

A bázisszemléletű költségvetésekkel szemben, a korszerű tervezési módszerek (programköltségvetés, zéróbázisú tervezés, szinttartó-szintnövelő kiadások megkülönböztetése stb.) a költségvetési igényeket nem kiadáscsoportonként előirányzott keretlimitekhez, hanem konkrét feladatokhoz kötik. A feladathoz kötött tervezés egyrésztől megköveteli az adott szervezetben folyó munkavégzés felosztását olyan részfeladatok (ún. „feladatmutatók”) képzésére, amelyek lehetőséget adnak az

* A védelem biztonságpolitikai értelmezésében a hon- és rendvédelem egészére kiterjedő fogalom. A honvédelem – mint ismert – magában foglalja részben a katonai (vagy ennek szinonímájaként: honvédelmi) szervezetek, részben pedig más fegyveres testületek és polgári szervezetek honvédelmi tevékenységét. Cikkünk tárgyát illetően a „katonai” vagy „hadügyi” tervezés szóhasználatot kellene valójában alkalmaznom, az újabban használatos kifejezések (védelmi erő, védelmi erőforrás-tervezés és általában az angol defence = védelem szó katonai, hadügyi szűkítéssel bíró alkalmazása) alapján azonban elfogadhatónak tartom a védelem szó e vonatkozású szerepeltetését.

adott feladat objektív mennyiségi és minőségi mutatóival indokolható költségvonzatainak elkülönült tervezésére, másrésztől szükségessé teszi olyan gazdasági információs (számveteli) rendszer kialakítását és működtetését, amely alkalmas az adott feladatvégzés adott időszaki tényleges ráfordításainak, azaz költségeinek összesítésére a nemzetgazdaság egészére egységesen alkalmazott módszerekkel.

Ezen költségelszámolás főbb tételei: közvetlen munkaidő, bér- és anyagfelhasználás, az állóeszközök értékcsökkenésének, üzemben tartásának, valamint az adott szervezetnél jelentkező, de részfeladatonként ki nem bontható „általános” költségeknek (pl.: a parancsnokság illetmény- és bérjellegű kiadásának, a telefon és más, költséghelyenként nem részletezhető közüzemi díjaknak) az adott feladatra – általában a közvetlen költségek arányában – felosztott és ráterhelt része. [Ezzel szemben a „kiadás” az adott időszakban teljesített kifizetési kötelezettséget jelenti, amiből biztosított javak (munkaerő, anyag, eszköz, szolgáltatás) felhasználása azonban az egyes részfeladatokat illetően időben eltérhet a kiadás teljesítésének időszakától. Így a kiadáscentrikus tervezés és elszámolás – azaz a jelenlegi gyakorlatunk – elfedi és összemosza a feladatok tényleges költségvonzatait.]

A feladatorientált tervezés minden döntési szinten biztosítja a megfelelő *költségérzékenységet*, amely az elrendelt és elvégzett feladat mennyiségi és minőségi paramétereireihez köthető módon mutatja a feladat-végrehajtás költségigényeit. E módon a feladat elrendelésekor látható, hogy annak megkívánt színvonalú végrehajtása milyen költségvonzatokkal jár, illetve biztosítva van annak beláthatósága, hogy az adott feladat reális költségigényeinek csökkentése (v. növelése) mennyiben rontja, gátolja, vagy esetleg növelheti a feladatvégzés színvonalát. Ez a módszer elkerülhetetlenné teszi a feladat elrendelőjének felelősségvállalását a költségvetési kihatások számbavételében, a feladatok költségvonzatainak az előjárók és alárendeltek általi ismeretét is feltételezve. Másrésztől a feladatok szerinti költségelszámolás jó visszajelzést ad a következő időszaki tervezés feladatnormáinak pontosításához, illetve alkalmat ad a feladatvégzők gazdálkodási tevékenységének objektív elemzésére, értékelésére és ellenőrzésére.

A feladatorientált tervezés – az állami és katonai titoktartás korlátai mellett – valamennyi szinten átláthatóvá teszi az objektíven értékelhető feladatokhoz kötött költségvetési gazdálkodást, módot ad a civil kontrollt gyakorló politikai irányításra, illetve az adott részletességű társadalmi bemutatásra és elszámolásra.

Komplexitás

A védelmi tervezés komplexitását a mindenirányú kiterjedtség és egyeztetettség biztosítja. A többirányú egyeztetés főbb feladatai következők:

□ A katonai feladatok meghatározásának, a hadsereg szervezeti és haditechnikai-anyagi fejlesztésének, a honvédség állománya ellátásának, eszközei és készletei fenntartásának a biztonságpolitikai követelmények kielégítésére kell irányulnia. Ezért a katonai tervezés kiindulóalapját az adott időszakra meghatározott, az esetleges szövetségekkel egyeztetett *biztonságpolitikai követelmények* képezik. Ezeknek a katonai tervezéshez szükséges részletezését, a védelmi teljesítményekre irányuló igényeket a HB javaslata szerint határoznák meg a törvényhozók. Ez kizárná a katonai tervezés öncélúságát. A katonai tervezésre vonatkozó törvényhozói és kor-

mányzati döntéseknek biztosítaniuk kell, hogy azokban a biztonságpolitika minden eleme (kül-, bel-, katonai, gazdasági, szociális) *kellő egyeztetés* alapján érvényesüljön. Ez garantálja a *követelménytámasztás komplexitását*.

□ Biztosítani szükséges a katonai tervezés többszintű folyamatainak logikus egymásra épülését. Kiindulás az adott időszakra meghatározott védelmi követelmények igényeinek további katonai-technikai követelménytervekre történő lebontása (haderőtervezés). Ennek során:

- ki kell dolgozni a lehetséges – különböző intenzitású – agresszió elhárításához szükséges hadművelleti feladatok szövetségesekkel egyeztetett változatait (hadászati tervezés);
- a potenciális katonai fenyegetés elemzése alapján meg kell határozni a saját haderő szervezeti és haditechnikai-anyagi fejlesztésének igényeit (hadseregfejlesztés tervezése);
- meg kell határozni a háborús működés személyi (hadkiegészítési és mozgósítási), valamint anyagi-technikai, egészségügyi és egyéb infrastrukturális igényeit és azok biztosításának rendjét (béke- és háborús állománytáblák kidolgozását, továbbá az eszköz- és készletigények hadseregen belüli, illetve nemzetgazdaságból történő biztosítási rendjét, igénybevétele és ezekből következően a gazdaságmozgósítás igénytervét);
- ki kell dolgozni a békeidőszak működésének követelményterveit, ezen belül:
 - = hadsereg állományi arányait,
 - = a kiképzés rendjét,
 - = a személyi ellátás színvonal-követelményeit,
 - = a technikai biztosítás rendjét (katonai, illetve nemzetgazdasági szervezetek igénybevétele),
 - = a készletezési, a tartalékképzési rendszert és
 - = az előző követelmények alapján össze kell állítani az adott időszakra vonatkozó anyagi-technikai és pénzügyi terveket (költségvetési tervezés).

□ A katonai feladatok, a hadseregfejlesztés és a gazdaságmozgósítási igények meghatározásához elengedhetetlen anyagi-pénzügyi feltételek folyamatos számbavétele. A feladat- és igénytervezés csak akkor lehet reális, ha számol azok pénzügyi kihatásaival, tudomásul véve a gazdasági teherbíró-képesség, valamint az esetleges szövetségi együttműködés lehetőségeit és a haditechnikai beszerzések valós feltételeit és korlátait. Ezért szükséges olyan *iteratív (visszacsatoló)* tervezési metodika kialakítása, amely lehetővé teszi az induló elgondolások, követelmények, tervek újbóli pontosítását a reális feltételeknek megfelelő igények végső megfogalmazásakor. Ennek során minden szinten biztosítani kell, hogy feladatmeghatározás (követelménytámasztás) csak az ahhoz szükséges feltételrendszer (különös tekintettel az anyagi-pénzügyi feltételekre) ellenőrzött rendelkezésére állása esetén történhessen meg.

□ A katonai tervezés a nemzetgazdasági tervezés része. Ennek megfelelően biztosítani kell a *metodológiai összhangot a nemzetgazdasági tervezéssel*: folyamatos egyeztető tevékenységet kell fenntartani a katonai tervezésben érintett törvényhozói és kormányzati szervekkel, nemzetközi szervezetekkel, hazai és külföldi gazdasági, valamint egyéb társadalmi szervezetekkel.

Előrettekintés

A katonai tervezésnek különféle időtávokat kell átfognia, így jön létre a különféle időtávú tervek egymásra épülő, egységes tervrendszere.

Hosszú távú tervet (7–10 év) igényel: az egyes fegyverrendszerek és haditechnikai eszközök kifejlesztése, rendszerbe állítása, illetve leváltása; a jelentősebb katonai infrastrukturális beruházások (pl.: repülőtér, raktárbázisok stb.) megtervezése és realizálása; a gazdaságmozgósítási igények feltételrendszerének biztosítása (energia, úthálózat, híradás, nemzetgazdasági tartalékolás, hazai hadiipari termelés megszervezése stb.).

Középtávú tervezést (3–5 évet) igényel a hosszú távú tervezés lebontása alapján: a hadsereg létszám- és szervezeti módosítása; az egyes haditechnikai beszerzések és építőipari beruházások konkrét előkészítése; a kiképzési, a hadkiegészítési, a szociális ellátási stb. rendszer átszervezése, módosítása (egészségügy, üdültetés, gyermekintézmények, nyugdíj stb.); az egyes kiképzési rendszerek, módszerek bevezetése (hazai repülőtisztképzés, bázisrendszerű kiképzés, katonai kollégiumi rendszer stb.); új haditechnikai eszköztípus rendszerbe állítása (beszerzés, kapcsolódó infrastruktúrális beruházások, szakképzés kidolgozása stb.).

Mindezekhez szükséges költségvonzatokat a programköltségvetési tervezés folyamatosan számba veszi.

□ *Rövid távú* (1–2 éves) tervezést igényel (többek között) az éves költségvetési tervezés (az éves, valamint a közép- és hosszú távú feladatok egy évre vonatkozó részeinek számbavétele alapján).

A közép- és hosszú távú feladatok tervezésének elrendelése, megkezdése csak az adott feladatok teljes előkészítési és végrehajtási időszakának áttekintése, feltételeinek teljes körű számbavétele alapján lehet reális. Ezen áttekintés szerint ütemezhető a többéves feladatok egy-egy évre eső fázisa, amely részét képezi a középtávú, illetve a mindenkori éves költségvetési tervezésnek. A tervidőszakok célszerű egymásra épülését jól biztosítja az egyes feladatok projekteken alapuló programköltségvetési tervezési módszere (PPBS), amely számba veszi a többéves fejlesztési feladat várható összes és évenként lebontott kihatásait, így alkalmat ad a reális beépíthetőségre a különféle időtávú tervekbe.

A katonai és az állami tervezés összehangoltságot követel, amit a többéves feladatok esetében csak az államháztartás közép- és hosszú távú tervezési rendszerének működése garantálhat. Ennek hiányában a katonai tervezés hosszabb és rövidebb távú elemei közötti összefüggések – a rövid távú nemzetgazdasági tervek függvényében – csak feltételesen biztosíthatók.

Rugalmasság

A közép- és hosszú távú tervek realizálása folyamán változások állhatnak be a tervezett feladatok realizálási ütemében és feltételrendjében. Ez a lehetőség önmagában is szükségessé teszi a tervek „karbantartását”, a már teljesített időszakok eredményeinek számbavételét és az esetleg változó feltételek megfelelő pontosítását, a folyamatban lévő középtávú és a következő éves terv feladatainak e szerinti meghatározását.

Az egyes tervezési időszakok egymásra épülő folyamatos karbantartása lehetőséget ad a közép- és a hosszabb távú kitekintés soron következő feladatainak reá-

lis és részletesebb meghatározására, a tervezés „görgetésére” (rulirozására). Ezen módszer magába foglalja a tervezés kiterjesztését újabb és újabb naptári évekre, ami biztosítja, hogy minden évben rendelkezhetünk egy újabb évvel kibővített áttekinthető biztosító közép-, illetve hosszú távú tervvel.

Ez a *gördülő tervezés* rugalmas lehetőséget biztosít a rövid távú feladatok reális számbavételére és a közép-, illetve hosszú távú tervek folyamatos, a valóságnak megfelelő pontosítására, kiegészítésére. Alkalmazása így előnyöket nyújt a tervező katonai vezetés részére, illetve megfelelő információkat ad az állami tervezés feladataihoz is. A módszer oldja a meghatározott tervidőszak szerinti cselekvés kötöttségét, teret ad a realitások mindenkori számbavételére, illetve az időközben hozott új biztonságpolitikai, gazdasági, katonai követelmények érvényesítésére. (A módszer az esetben szintén előnyös a katonai vezetésen felüli döntéshozó szerveknek is, ha az államháztartás tervezési rendje annak alkalmazását nem teszi kötelezővé!)

Áttekinthetőség

A katonai tervezés elemei (hadászati tervezés, haderőfejlesztés, anyagi-pénzügyi, költségvetési tervezés) a politika által megfogalmazott védelmi követelmények konkrétabb kifejtését nyújtják. Objektív mértékmutatókon alapulva irányt szabnak azon cselekvéseknek, amelyek a védelmi követelmények realizálására irányulnak.

Természetesnek kell tartani a politikai szervezeteknek (törvényhozás, kormányzat, pártok, egyéb civil szervezetek) azon igényét, ami az általuk meghatározott, elfogadott védelmi követelményeknek a katonai tervezés egyes elemeiben történő realizálásának áttekintésére irányul. Ennek megfelelően biztosítani kell a katonai tervezés produktumainak *nyílt bemutatását* (prezentálását) a tervek elfogadása és támogatásának megszerzése céljából.

A prezentálásnál fel kell készülni: a követelmények tervekbe foglalásának áttekinthető bemutatására; a kellő összhang biztosítása mellett a részindokolások csatolására, az indokolások közérthető megfogalmazására, az elkerülhetetlen katonai kategóriák magyarázatára. A prezentáció részletessége differenciált legyen, a katonai és államtitkok védelmére vonatkozó előírásoknak megfelelően.

Az eredményes prezentációk elősegíthetik a tervek elfogadtatását, a civil kontroll érvényesülését, a katonai tervek realizálásához szükséges döntéshozási és társadalmi támogatás elnyerését.

A katonai tervek prezentációja feleljen meg az állami tervezés által meghatározottaknak, az előzetes döntéseknek; biztosítson összehasonlítási lehetőséget a felvállalt nemzetközi egyeztetésekhez; az idősoros összevetésekhez, elemzésekhez egységesen értelmezett adattartalmak biztosítása útján következetes tervezési metodika szükséges.

A komplex védelmi tervezés folyamata

A *komplex védelmi tervezés lényege* a reális, az esetleges szövetségesekkel egyeztetett, politikai követelménytámasztásból való kiindulás, az arra alapuló hadsereg-fejlesztési, hadművelleti, kiképzési és mozgósítási katonai igénytervezés, valamint a mindezekkel összehangolt költségvetési tervezés, továbbá a tervezés egymásra épülő

időtávjainak figyelembevétele és a különféle időtávú tervek meghatározott ciklusonkénti komplex felülvizsgálata és újratervezése (rulirozás).

A komplex katonai tervezés fázisai

□ A védelmi tervezés mindenkor feladata az ország fegyveres védelmének biztosítása oly módon és mértékben, amelyet a politikai összérdekek függvényében az arra hivatott törvényhozási és kormányzati szervek adott időszakra előírnak. Ezen előírások konkrét *védelmi teljesítményigényként* (védelmi követelményként) megfogalmazva – az elvi követelményekből kiindulva részletesebb kifejtés útján – képezhetik az adott időszakra vonatkozó katonai tervezés alapját.

A meghatározott védelmi követelmények a katonapolitikai helyzet módosulása esetén változtatásokra szorulnak, melyek számbavételéhez folyamatos (periodikus) biztonságpolitikai elemzés szükséges. Ennek során elemezni kell: a világhatalmi tényezők alakulását; az esetleges szövetségesek védelmi elgondolásait; a regionális biztonságpolitikai helyzetet; a várható politikai-társadalmi feszültségcököket; az esetleges katonai fenyegetettség lehetőségeit; a feszültség, illetve, fenyegetettség elhárítása érdekében biztosítandó kül- és belpolitikai, honvédelmi és gazdasági követelményeket; az esetleges szövetségesek által nyújtható katonai segítséget; és sürgősség esetén a minősített időszakok bevezetésével kapcsolatos intézkedéseket.

Az előzők alapján a védelmi tervezés komplex biztonságpolitikai követelményeit a törvényhozás (HB) és a kormányzati szervek határozzák meg. A törvényhozói és a kormányzati döntési körből várható – és az esetleges szövetségi rendszerben egyeztetett – védelmi követelmények tartalmát a következő részletességgel célszerű meghatározni:

- a Magyar Honvédség alkalmazását igénylő potenciális fenyegetettségek jellege, mérete (időben és térben);
- a szövetségi támogatás igénybevételének lehetőségei;
- a hadsereg jellege szerinti (állandó, reguláris, területvédelmi alakulatok) feladatai, arányai, felszereltsége;
- a hadsereg béke- és háborús létszáma;
- a kiképzés időtartama, rendje;
- a hadsereg főbb állományarányai (profi, sor, milic stb., illetve ti., tts., pa.);
- a honvédelemre fordítható erőforrások mértéke;
- a hazai hadiipari tevékenység profiljai, fejlesztése, a gazdaság mozgósítása;
- a haditechnikai külkereskedelem fő relációi.

Az előbbiek szerint kibontott védelmi követelmények alapján mód nyílik azon katonai teljesítményigények meghatározására, amelyek alapján felvázolható a követelményeknek megfelelő hadsereg szervezete és felszereltsége, valamint az annak kialakításához szükséges pénzügyi és anyagi igények.

A védelmi követelmények alapján kidolgozhatók a további *katonai teljesítményigények*, így a: főbb haderőnemi, csapatnemi arányok; a fegyverzeti rendszer fő mutatói (kiemelt fegyverrendszerek, a haditechnikai eszközök mennyiségi, minőségi, korszerűségi mutatói, főbb beszerzési irányok); a személyi állomány ellátásának főbb mutatói (illetmény- és béraarányok, a szociális ellátás főbb elmei, lakás, üdültetés, egészségügy stb.); gazdaságmozgósítás főbb lehetőségei (pl. a hírközlés, az

egészségügyi, a közlekedési, az infrastruktúra, valamint az állami tartalékok, a vállalati és a lakossági javak számbavehetősége) és mindezek pénzügyi-anyagi igényei.

Az előző igények kidolgozása csak a katonai vezetés bevonásával vezethet reális és szakszerű eredményre. Ennek érdekében a munkát összefogó (az OGY HB v. a kormány mellett dolgozó, döntés-előkészítést végző) szervezet munkájába be kell vonni a honvédség szakembereit és más (pénzügyi, ipari, kereskedelmi, belügyi) szakértőket is.

A védelmi követelmények és a katonai teljesítmények előzőekben vázolt részletességű kidolgozását azért szükséges elvégezni már a kormányzati, illetve törvényhozói követelménytámasztás során, hogy az anyagi-pénzügyi igények mind pontosabban körvonalazhatók legyenek és a követelményeket már ezen a szinten és ezen fázisban is a pénzügyi lehetőségekkel harmonizáltan határozzák meg. Ezért a követelménytervezés menetét iteratív módon kell megszervezni, a védelmi célok és a gazdasági lehetőségek összhangjának visszacsatolásos módon történő kidolgozása érdekében.

□ A komplex katonai tervezés – mint a védelmi tervezés katonai szervezetek által végett szakmai feladata – a törvényhozás és a kormányzat által kidolgozott követelmények és teljesítményigények alapján indul meg. Főbb feladatai:

A hadműveleti tervezés során: a hadműveleti alkalmazási tervek és azok szervezeti, valamint anyagi-technikai szükségleteinek meghatározása; a harckészültségi követelmények meghatározása; a kiképzés követelményeinek és rendszerének meghatározása; a gazdaságmozgósítási igények összeállítása.

A szervezési feladatok során: a szervezeti rendszer fejlesztésére (módosítására) vonatkozó szervezési tervek kidolgozása; a részletes létszámtervezés; a kiemelt haditechnikai eszközök, valamint a készletnormák mennyiségének és elosztásának meghatározása; a mozgósítás és a hadkiegészítés követelménynek és rendjének kidolgozása.

A gazdasági (anyagi-technikai) tervezés során: a fejlesztés tervezésén belül fejlesztési projektek (programok) kidolgozása; haditechnikai kutatási és fejlesztési feladatok tervezése; beruházások (beszerzések és építési beruházások tervezése).

A fenntartás tervezése: ezen belül illetmények, bérek, szociális ellátmányok tervezése; egyéb személyi ellátás tervezése (ruházat, élelem, egyéni felszerelések); technikai biztosítás (üzemeltetés, üzemben tartás, javítás) tervezése; egészségügyi ellátás tervezése; szállítások-közlekedés tervezése; elhelyezés és ingatlanüzemeltetés tervezése.

A gazdaságmozgósítási igények részletes tervezése keretében (a regionális biztosítás elve alapján) készülnek el a termékválaszték mélységű tervek.

A költségvetési tervezés során: az előbbi feladatok és anyagi-technikai biztosítási igénytervek költségvetési igényeinek az állami költségvetési előírások szerinti összesítése, felterjesztése, megtárgyalása és visszaigazolása.

Az előbb leírt tervezési rendben – a jelenlegi gyakorlattól lényegi eltérésben – a költségvetési tervezés, utolsó összesítő munkaként szerepel, feltételezve, hogy az előző tervezési fázisok követelménytervei a pénzügyi lehetőségekkel összhangban készülnek. Ennek biztosítása érdekében minden tervezési fázis végén egyeztetni

kell a pénzügyi lehetőségekkel. Ezzel a módszerrel elkerülhető az a jelenlegi helytelen gyakorlat, mely szerint a védelmi követelmények, valamint a hadművelleti és más katonai tervek csak a legvégső stádiumban – az éves költségvetés tervezésekor – szembesülnek a pénzügyi lehetőségekkel és a költségvetés megtárgyalásának zsúfolt időszakában kellene az igények és lehetőségek összhangját biztosítani. Ez az időszak nem elégséges az igénytervek alapos újbóli, valamennyi szinten egyeztetett kidolgozására, így a katonai igénytámasztás és a költségvetési lehetőségek ellentmondása általában a végrehajtás időszakában, a végrehajtás során válik nyilvánvalóvá és feszültségforrássá.

A védelmi tervezés főbb forrásai

Az előző metodikán nyugvó tervezés elvi menete a következőkben foglalható össze:

- a biztonságpolitikában érdekelt tárcák (kül-, bel-, honvédelmi és gazdasági minisztériumok, főhatóságok) helyzetelemzése és javaslatainak kidolgozása;
- a kormány összesített biztonságpolitikai helyzetelemzése és javaslatai;
- az Országgyűlés és illetékes bizottságainak döntései, a döntések komplex védelmi követelménykénti megfogalmazása (egy arra hivatott parlamenti vagy kormányzati apparátus kidolgozásában – vezérkari közreműködéssel) és elfogadása;
- a védelmi követelmények alapján a katonai részletes igénytervezés (hadsegregszervezeti és haditechnikai-anyagi fejlesztési tervek, hadművelleti alkalmazás és annak anyagi-pénzügyi igényei, a kiképzés és a mozgósítás rendszere, gazdaságmozgósítási igénytervezés, illetve mindezek alapján a fejlesztési projektek, programok kidolgozása) és a fenntartás színvonalnövelésre irányuló követelményei;
- az előbbivel időben párhuzamosan a katonai tervezésből fakadó költségvetési (anyagi-technikai és pénzügyi) igények számbavétele, a költségvetési lehetőségek visszacsatolása az igénytervezésre;
- a reális (a lehetőségekkel egyeztetett) katonai igénytervek alapján a katonai költségvetés összeállítása, felterjesztése, végül
- a katonai költségvetés egyeztetése és jóváhagyása az állam költségvetési tervezés rendszerében.

Természetesen az adott évi költségvetési tervek megtárgyalásakor az előzetesen meghatározott pénzügyi előirányzatok módosulhatnak mind az állami költségvetési kondíciók változása, mind a védelmi követelmények módosítása, mind a katonai – beleértve a szövetséges – többletigények esetleges méltánylása következtében. Így az éves tervek tárgyalása visszahathat valamennyi közbeeső tervezési fázisra, a védelmi követelmények módosításáig visszamenően.

A védelmi tervezés időtávjai

Az előzőekben a tervezés fázisait a tervezési időtávoktól elvonatkoztatva tárgyaltuk. A védelmi és azon belül a katonai tervezés komplexitásának kritériuma ugyanakkor a különböző időtávú tervezések egymásra épülő rendszere is. Ennek érvényesítése megköveteli, hogy az előző pontban vázolt tervezési fázisokon belül egyidejűleg különböző időtávú (rövid, közép- és hosszú távú) terveket folyamatosan

dolgozzanak ki, illetve rulirozzanak. Ez az igény tulajdonképpen folyamatos tervezőmunkát jelent a korábbi – ötéves tervidőszakhoz vagy szervezési időszakokhoz kötődő – szakaszos tervezési rendszerrel szemben.

A *folyamatos (gördülő) tervező munka* kétségtelenül többletfeladattal jár, ugyanakkor a tervező és döntéshozó szervek és személyek részére állandó előrelátást biztosít és garanciát ad arra, hogy a több évre vonatkozó tervek (konceptciók, programok) a tárgyévi valóságokkal pontosított tartalommal éljenek tovább.

A folyamatos katonai tervezés realizását a nemzetgazdaságban működő hasonló tervezési rendszerrel való teljes metodológiai összhang biztosítaná. A folyamatos katonai tervezés azonban abban az esetben is hozzásegít az előzőekben leírt eredményekhez, ha a nemzetgazdaságban még nem alakulna ki az adekvát tervezési rend, mivel a hadseregfejlesztés mindenképpen folyamatos, a bekövetkező tényeknek megfelelő, időbeni korrigált előrelátást igényel, minek birtokában a nemzetgazdasági tervezés során jó felkészültséggel, megalapozott felősséggel és konkrét érvanyaggal lehet fellépni.

A különféle időtávú tervek részletességben és jogi érvényességben eltérő jellegűek.

A *hosszú távú terveket* az illetékes tárcák egyeztetését kifejező kormányzati prognózisokként célszerű kezelni, törvényhozói döntéssel nem célszerű „ridegíteni” ezt a még sok feltételezésre építhető tervet.

A *középtávú komplex katonai terv* – mint orientációs anyag – azonban már kötelező jellegű figyelembevételt igényel a tárcák rövid és középtávú tevékenységének tervezésében és szervezésében.

A *rövid távú tervek* törvény jelleggel épülnek be az államháztartás éves tervezésébe. A rövid távú tervek célszerűen több évet (1–2–3 évet) is átfoghatnak. Ebből az első év törvényileg rögzített, a következő év(ek) orientációs jellegű, rugalmasan kezelhető előtervnek minősül. Ez elősegíti a tervezés folyamatosságát, a tárcák orientáltságát, ezen keresztül együttműködésük hatékonyságát.

A komplex katonai tervek időtávját – csatlakozás esetén a NATO gyakorlatához alkalmazkodva – rövid távon 1–3 évre, középtávon 5 évre, hosszú távon 10 évre kellene egyeztetni a nemzetgazdaság ma még kidolgozatlan tervezési rendjével.

Az így összeállított katonai tervek képezik alapját a gazdasági-költségvetési tervezésnek.

A katonai gazdasági-költségvetési tervezés módszerei

A katonai-gazdasági tervezés célja a haderő-fejlesztési és hadászati tervek realizálásához, valamint a békeidőszaki személyi állomány előírt szintű ellátásához, az eszközök és a készletek fenntartásához, üzemeltetéséhez, továbbá a kiképzési, a harckészültségi és a mozgósítási feladatok végrehajtásához szükséges anyagi-pénzügyi szükségletek felmérése, azoknak összehangolása a lehetőségekkel és a teljesítés feltételeinek biztosítása.

Mindebből következően a katonai gazdasági tervezés nem öncélú, realizását a katonai tervezés más elemeivel kialakított összehangoltság, valamint a nemzetgazdaságtól számba vehető erőforrások messzesemenő figyelembevétele biztosítja.

A katonai-gazdasági tervezés fő elemei:

- különféle időtávú fejlesztési projektek (programok);

- különféle időtávú anyagi-pénzügyi (költségvetési) tervek,
- gazdaságmozgósítási igénytervek.

A fejlesztési programok egy-egy újonnan elrendelt, a hadsereg képességeit növelő hadsereg-fejlesztési feladatok realizálási terveit foglalják magukban. Az új haditechnikai eszközök kifejlesztésén, rendszerbe állításán és alkalmazásán túl, tartalom szerinti különböző feladatokra (objektumokra) is irányulhatnak. Ilyenek pl.: új kiképzési rendre történő áttérés, új tartalékképzési-tárolási rend bevezetése, építési feladatok, a főiskolai képzés módosítása, az egészségügyi v. szociális ellátás módosítása stb. A beszerzési, rendszerbe állítási költségeken felül átfogják az adott objektum fennállása alatti működési, fenntartási költségeit is.

A programokat egy éven túlnyúló feladatokra dolgozzák ki. Tartalmazzák az elérendő célt, az annak érdekében végzendő feladatok éves ütemezését és az ehhez szükséges anyagi-pénzügyi igények összesített és éves bontását. A programok adott időszakra összegzett igényei képezik az adott időtávú költségvetési tervek fejlesztési célú kiadásait.

A költségvetési tervek összegzik az adott időszakra számba vett kiadásokat és tervezhető bevételeket. A kiadások fejlesztési hányadát a programok adott időszakra összegzett igényei képezik. A kiadások fenntartási (működési) hányadát többségében normához kötik, melyek részben normatívákra alapuló ellátási szükségletekre (illetmény, bér, élelmezés, ruházat, fűtés, világítás, épületfenntartás, üzemanyag, javítási igény stb.), részben pedig nem normázható egyéb fenntartási tevékenységekre irányulnak.

A gazdaságmozgósítási igénytervek tartalmazzák azon honvédelmi igényeket, amelyeket a nemzetgazdasági szervezeteknek kell biztosítaniuk az adott időszakra, a honvédelem érdekében minősített időszakokban teljesítendő feladatként.

A költségvetés tervezésének metodikája annak időfajtájától függően célszerűen különböző lehet:

A rövid távú tervezés célszerű módszere a zéróbázisú feladattervezés, amely a nem normázható egyéb fenntartási kiadások kivételével, valamennyi kiadási előirányzatot a tervév során ellátandó feladatokból kiindulva állapít meg. Ez a fejlesztés esetében a tervévre lebontott, előzetesen jóváhagyott projektekből nagyrészt adott, másrészt – az éven belül realizálható fejlesztési feladatok esetében – egyedi döntések alapján kerül elbírálásra.

A fenntartási feladatok költségeinek kiszámítása döntő részében objektív feladatmutatókon (létszám, eszköz, készlet nagyság, épület légköbméter stb.), az ezekhez jóváhagyott ellátási normákra alapul (pl.: rendfokozati illetmény, élelmezési norma, eszköz-típusonkénti üzemanyagnorma stb.). Ez a módszer felértékeli a normaképzés és a normakarbantartás jelentőségét, amely során az ellátási színvonal emelését vagy a takarékosabb gazdálkodás követelményét a normamódosítások biztosíthatják. A nem normázható fenntartási kiadások a hagyományos báziselemzés alapján nyert tapasztalati mutatók szerint tervezhetők.

A közép- és hosszú távú tervezésnél felerősödik az átfogó báziselemzés szükségessége. Ez kiterjed:

- a környezeti feltételek elemzésére (világgazdasági, nemzetgazdasági folyamatok, szabályozó rendszer, társadalmi és szövetségi elvárások stb.);

- a korábbi tervidőszakok teljesítésére vonatkozó elemzésre (módosulások, elmaradások, a tervidőszak kezdetére kialakult helyet);
- a számba vehető állami támogatás és egyéb erőforrás-felhasználás lehetőségének előrejelzésére.

Mindezen elemzéseket – az erre irányuló állami útmutatás mellett – a katonai és a gazdasági tényezőknek a saját igényeik szerint kell végrehajtaniuk. Ezen időszakokra a programtervezési módszereket célszerű alkalmazni.

A komplex védelmi és katonai tervezés bevezetésének feltételei

Az előzőekben vázolt tervezési rendszer alkalmazásba vételének ma még számos feltétele kialakításra vár. Az ennek érdekében végzendő feladatok a következőkben foglalhatók össze:

A törvényhozás szintjén:

- rögzíteni szükséges a különféle időszakokra kiterjedő biztonságpolitikai értékelés és követelményszabás metodikáját, különös tekintettel a bel-, a kül-, a gazdasági és védelmi politikai – beleértve a szövetséges igényekre kiterjedő – elemzések összehangolására;
- meg kell határozni a törvényhozó szerveknek a döntést megelőző értékelésekhez szükséges információs igényeit, ezen belül:
 - = a fegyveres erők és rendvédelmi szervezetek helyzetelemzéséhez szükséges mutatószámok (állapot-paraméterek) rendszerét,
 - = a törvényhozó szervekhez eljuttatandó rendszeres, a katonai szervezetekre vonatkozó információk rendjét, valamint a költségvetési tervek számítási anyagainak és az összefoglaló értékelések állandó mutatóit,
 - = ki kell dolgozni a törvényhozás kompetenciájába tartozó fejlesztési projektek (programok) kritériumait és a felterjesztés metodikáját,
 - = a katonai szakértők bevonásával össze kell állítani a törvényhozás felelősségi körében meghatározandó katonai teljesítményigények szerkezetét (összlétszám, állományarányok, kiemelt haditechnikai eszközök száma, anyagi készletek mértéke, a személyi ellátás főbb mutatói stb.),
 - = elő kell írni az előbbi feladatokhoz az OGY HB és a kormány együttműködési rendjét,
 - = meg kell határozni a törvényhozás érintett tagjainak biztonságpolitikai és honvédelmi ismeretekkel történő felkészítésének rendjét (az elméleti felkészítés anyagai, az aktuális katonapolitikai, a védelemgazdasági, a katonai-jogi stb. ismeretek elsajátításához szükséges rövid tanfolyamok, konzultációk rendje stb.).

Kormány szinten:

- biztosítani szükséges a törvényhozás előzőekben vázolt védelmi információs és döntési feladataiban igényelt együttműködés feltételeit;
- ki kell alakítani a nemzetgazdaság rövid (1–3 éves), közép- (5–7 éves) és hosszú (10–15 éves) távú tervezési (prognosztizálási) rendszerét (a javasolt

- időnormák biztosítanak a kormányzati ciklusokon átnyúló döntéshozatalt), valamint a tervezésbe illesztett program-költségvetési tervezési rendszert;
- létre kell hozni a biztonságpolitikai (benne védelmi) döntések előkészítésére hivatott védelmi kabinetet (célszerűen a kül- és a belügyminiszter, a pénzügy- és a honvédelmi miniszter, valamint a biztonsági szerveket felügyelő tárcanélküli miniszter bevonásával) és meg kell szervezni a kabinet munkáját elősegítő, alapvetően koordinációs, döntés-előkészítő feladattal megbízott apparátust (célszerűen a Miniszterelnöki Hivatal apparátusán belül, megfelelő jogállású vezetővel).

A honvédelmi tárcán belül:

- biztosítani kell a törvényhozó és a kormányzati szervek előbbiekben vázolt információszolgáltatási, tervezési és együttműködési igényeinek kielégítését, különös tekintettel a védelmi erőforrás-tervezés és a programköltségvetés új követelményeire;
- ki kell alakítani a komplex katonai tervezésnek a komplex védelmi tervezéshez illeszkedő részletes metodikáját (az elemzés, a tervezés, az értékelés és a beszámolás területein az egyes vezetési szintek, a központi és csapattervező szervek feladataira kiterjedő részletességgel);
- biztosítani kell – szervezési és módszertani feltételekkel – a katonai feladat-tervezés és az anyagi-pénzügyi tervezés folyamatos összhangját.

Ennek érdekében:

- felül kell vizsgálni és egyértelművé kell tenni a HM és HVK, valamint alárendeltjeik felelősségi és tervezési feladatrendjét, valamint az ez irányú együttműködés rendjét;
- a HVK-t erre felkészült apparátus megszervezése útján alkalmassá kell tenni a katonai és a gazdasági feladatok együttes áttekintésére és értékelésére;
- le kell zárni az MH anyagi-technikai és pénzügyi (összevontan: logisztikai) vezetésének elhúzódó szervezését, megteremtve a logisztikai vezetésnek a katonai vezetés minden szintjén egységesen funkcionáló rendszerét; ki kell dolgozni és be kell vezetni a feladatok anyagi-pénzügyi kihatásainak mérésére alkalmas költségelszámolás rendjét, a katonai igények közgazdaságilag kezelhető prezentációja, elemzése és tervezése érdekében.

* * *

Összefoglalásként megállapítható, hogy a komplex védelmi tervezés, ezen belül a komplex katonai tervezés kialakítása már napjainkban is sürgető szükségként jelentkezik. A tervezési rendszer továbbfejlesztése ugyanakkor nemcsak metodológiai kérdés, hanem a biztonságpolitikai vezetés (beleértve az átfogó védelmi és a konkrétabb katonai vezetést), illetve mindehhez kapcsolódóan a gazdasági irányítás új szemléletű átalakítását igényli. Az új követelmények lényege a komplex biztonságpolitikai (védelmi) érdek átgondolt és rendszeres értékelésének és érvényesítésének gyakorlati megvalósítását szolgáló feltételek megteremtése, az ehhez szükséges szervezési (együttműködési), információszolgáltatási, szervezeti és hatásköri intézkedések, valamint metodikai feltételek előkészítése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Magyar Köztársaság honvédelmi alapelvei; országgyűlési határozat (1993. április 3.)
2. 1992. évi XXXVIII. törvény az államháztartásról (1992. június 18.)
3. Az 1992. CV. törvény (1995. december 28.)
4. A védelmi erőforrás-tervezés modellje (Defence Resources Management Model- DRMM) HM védelmi erőforrás-tervező munkacsoport (kézirat), Budapest, 1995
5. A honvédelmi miniszter 12/1996. számú utasítása a védelmi tervező rendszer fejlesztésére (1996. március 6.)
6. HM 13/1996. Utasítás a védelmi tervezés 1996. évi feladatainak végrehajtásáról (1996. március 6.)
7. A Magyar Honvédség vezérkari főnökének 29/1996. intézkedése a védelmi tervező rendszer fejlesztéséről (1996. május 22.)
8. A honvédelem gazdasági és jogi kérdései (külön tekintettel a haderőreformra) OKTK 451/1995. sz. tanulmány a BHKK kiadványa, Budapest, 1995
9. A nemzetközi kapcsolatok gazdasági összefüggései, BKE védelemgazdasági tanszék tanulmánya (kézirat), Budapest, 1995
10. A NATO-tagországok katonai költségvetése BKE védelemgazdasági tanszék (kézirat), Budapest, 1995
11. Bajó József: Újabb kihívás – a védelmi tervezés korszerűsítése; Új Honvédelmi Szemle, Budapest, 1993. 2. sz.
12. Dr. Turák János: A katonai gazdálkodás néhány aktuális kérdése; Hadtudomány, 1993. 3. sz.
13. Dr. Várhelyi István: A hadseregreform gazdasági kérdései; Hadtudományi Tájékoztató, 1994/1. I. rész a HVK tudományos munkaszervezési osztály kiadványa; Budapest, 1994.
14. Dr. Nógrádi György: Az NSZK védelmi költségvetése; Új Honvédelmi Szemle, 1993. 6. sz.
15. A gazdaság és a védelem kapcsolata, a Magyar Hadtudományi Társaság 1995. május 15-i nyilvános fórumának teljes anyaga; a Hadtudomány melléklete, Budapest, 1995
16. Kunos Bálint: A honvédelem fejlesztését biztosító programköltségvetések elkészítésének alapjai; egyetemi doktori értekezés, ZMKA, 1992
17. Dr. Soós Éva: A védelmi kiadások tervezése és finanszírozása; BKE védelemgazdasági tanszék, tanácskönyv; kézirat, Budapest, 1995
18. Dr. Simon Sándor: A hadászati tervezés egy lehetséges modelljéről; Hadtudomány, 1996. 4. sz.
19. Dr. Turák János: A védelmi tervezés reformjának szükségességéről; Hadtudomány, 1997. 1. sz.
20. Dr. Matus János: Partnerségtől a szövetségig; Új Honvédségi Szemle, 1997. 7. sz.

Oroszi Antal

Adalékok a vezérkari tisztképzésről (1868–1918)

A múlt év decemberében figyelemre méltó konferencia megrendezésére került sor a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. A tanácskozás résztvevői áttekintették A felsőfokú katonai (vezérkari) vezetőképzés hazai és nemzetközi tapasztalatai, vezérkari képzésiünk továbbfejlesztésének feladatai című téma legidősebb kérdéseit. A hazai tapasztalatok egyik előzménye, hogy a vezérkari tisztképzés történelmi gyökerei a dualizmus korszakába nyúlnak vissza, amikor is a magyar származású tisztek szervezett felsőfokú képzése Bécsben vette kezdetét. E téma kutatása alapján a szerző a vezérkari képzés néhány sajátosságát mutatja be a kiegyezéstől az 1918-as összeomlásig.

A magyar tisztképzés története az utóbbi évtizedben fontos szerepet tölt be a fiatal nemzedék képzésében-nevelésében. Tapasztalatainak közreadásában az illetékes szervek folyamatos munkát végeznek. Ennek egyik jelentős fórumát képezte a millicentenáriumi alkalmából rendezett elmúlt évi tudományos konferencia, valamint anyagának kiadása, *A magyar katonai vezető- és tisztképzés története* című tanulmánygyűjtemény. A benne foglalt dolgozatok széles körű áttekintést adnak elsősorban az alpfokú tisztképzés történetéről, amely hozzájárult a felsőfokú tisztképzés gyökereinek megerősödéséhez.

Az 1867-es kiegyezést követően a közös hadsereg mellett felállították a magyar királyi honvédséget is. Mivel a honvédség csak „kiegészítő szervezete” volt a közös hadseregnek, így a m. kir. honvédség nem rendelkezett vezérkarral. Vezérkara csak a közös hadseregnek volt, bécsi székhellyel.

A honvédség létrehozása egyide-

jűleg megkövetelte a tisztikar megszervezését. A tisztikar felkészítésében kezdetől fogva súlyt helyeztek a tehetséges tisztek kiválogatására és vezérkari képzésük biztosítására. A kiegyezéstől a századfordulóig a hadiiskolát végzett tisztek nem vezérkariak voltak (ezt a szót nem is volt szabad használni), hanem vezérkari szolgálatot és tevékenységet végző segéd tisztek, meghatározott követelményekkel.

A honvédség megszervezésekor a vezérkari szolgálatot ellátó segéd tiszteket a cs. és kir. vezérkarban szolgáló magyar tisztek kikérésével és áthelyezésével biztosították. A vezérkar, a vezérkari fogalmakat a magyar hadseregben csak 1900 után használták, a századfordulót megelőző években azonban már vezérkari minősítésű tisztekről van szó.

Kezdetben a segéd tiszteket – a századfordulótól vezérkari testületi, illetve vezérkari próbaszolgálatra beosztott – minden honvéd kerületi parancsnokságnál kerületi parancsnoksági segéd tiszttel

men rendszeresítették őrnagyi vagy alezredesi rendfokozattal. A honvéd főparancsnokságnál I., illetve II. segéd-tisztként funkcionáltak a századforduló-ig, majd az I. segédtsízt ezredesi rendfo-ko-zattal lett vezérkari főnök, egyben a katonai osztály vezetője, a II. segédtsízt pedig alezredesi vagy őrnagyi rendfo-ko-zatban a vezérkari főnök helyettese. Mindezek mellett még a honvéd lovas-sági felügyelőnél egy lovas főhadnagy vagy százados töltötte be a segédtsízt funkció-t. A későbbi átszervezések során minden honvéd gyalog- és lovasdandár-parancsnokságnál 1-1 alantas (beosz-tott) tsízt, mint dandársegédtsízt szere-pelt, minden gyalog- és huszárezred-parancsnokságnál mint ezredsegédtsízt te-vékenykedett 1 alantas tsízt, végül a Lu-dovika Akadémia igazgatóságán műkö-dött segédtsíztként 1 főtiszt.

E téren fordulat tehát 1900 után kö-vetkezett be. A katonai vezető szervek-nél, magasabbparancsnokságoknál a ka-tonai osztályokat vezérkari osztályokká szervezték át, az osztályvezető vezérkari főnök címet viselt, az osztályok tagjai között megjelentek a minősített hadiis-kolát végzett vezérkari tsízt is.

A magyar katonai vezetés a hadiis-kolára való felkészítés mellett fontosnak tartotta a segédtsízt szolgálattal kapcsola-tos követelmények meghatározását, mert ezek alapján válogatták ki azokat a fiatal tsíztet, akik pályázhattak maga-sabb képesítésre. A követelményeket uta-sítástervezetben rögzítették, amely sze-rint a segédtsízt köteleességszerű teendői a következőkre terjednek ki:

- a kül- és belszolgálat vezetésére és felügyeletére;
 - a zászlóalj vezetésében segédkezésre;
 - a szolgálati levelezésre;
 - a nyilvántartás körüli összes teendőre.
- E kötelmek ellátásához mintegy húsz

okmányt sorol fel az utasítástervezet. Emellett a szabályozó okmány kiemeli, „...ahhoz, hogy a segédtsízt hivatásának tökéletesen megfeleljen, a következő személyes tulajdonságokkal és ismere-tekkel kell bírnia:

1. A szabályzatoknak és rendeleteknek teljes és részletes ismerete.
2. Szolgálati tapasztalat és tapintat mind főnöke, mind tsíztársai irányá-ban.
3. Gyors és olvasható írás.
4. Rendszeret, pontosság, megbízha-tóság és kitűnő emlékezőtehetség.
5. Igazi köteleességerzet, nyílt, határo-zott jellem, kifogástalan magatartás.
6. Kitűnő, minden testi fáradalmaknak megfelelő egészség, tsízt felfogás és gyors tájékozottság.
7. Kifogástalan magyarság mellett írás-ban és beszédben a német nyelv tu-dása.
8. Jó és gyakorlott lovaglás.”¹

E követelmények alapján minden csa-patszinten szolgáló tsízt felmérhette to-vábbi előrejutása lehetőségét. Kétsége-len, hogy akik e követelmények szelle-mében végezték feladataikat, könnyeb-ben jutottak előre a hierarchiában. De csakis a különböző képzési rend-szereken lehetett előrejutni.

A bécsi hadiiskolán történő képzés érdekében 1873 elején a bécsi hadügymi-nisztériummal lezajlott tárgyalások ered-ményre vezettek. Kezdeményezték a *ve-zérkari tsízt előkészítő tanfolyam* azonnali létrehozását, amely az 1872-ben beindí-tott Ludovika Akadémia *felsőbb törzstízt-ti tanfolyama* címen kezdte meg működé-sét a Kriegsschule követelményeinek fi-gyelembevételével.² Ide azok a fiatal tsízt-ek kerülhettek, akik már elvégezték va-lamelyik közös hadseregbeli hadap-ródiskolát, majd a későbbiekben a Ludo-vika Akadémiát, már kellő csapattapasz-

talattal rendelkeztek és alkalmasak voltak magasabb katonai, pl. vezérkari képzettség megszerzésére.

A Ludovika Akadémián működő *felsőbb tiszti tanfolyam* működésének tartalmi követelményeit a bécsi hadiiskola szervi határozványai, tananyagai és módszerei alapján határozták meg. Rendeltetése az volt, hogy kiváló tehetségű, a csapatszolgálatban jártas és jellemzilárd hivatásos tiszteket, a hadtudományban megfelelő mérvben való oktatás által, egyrészt a cs. és kir. hadiiskolába való belépéshez, másrészt különleges alkalmazásokra (segéd-tiszti szolgálatra, tanári alkalmazásokra stb) előkészíteni.³

A tanfolyamra általában 30 fő pályázhatott, s felvételi vizsgát kellett tennie mindenkinek a következő tárgyakból: földrajz, mennyiségtan, fegyvertan, módszertan és általános történelem 1648-tól a jelenkorig.⁴ A tanfolyam október 15-től július 30-ig tartott téli és nyári tanidőszakkal. A *tanfolyam tantárgyai*: hadseregszervezet, hadtörténelem, tereptan, terepábrázolás és földmértan, fegyvertan, erődítés-tan és várharc, német nyelv és katonai iránytan, francia nyelv, terep(helyszín)rajz, vívás és lovaglás. A nyári gyakorlati időszak lögyakorlatokat, műszaki csapatok gyakorlatainak, ipartelepeknek stb. megtekintését, valamint harcászati tanulmányutazásokat foglalt magába.⁵

Július végén a honvédelmi miniszter által kijelölt bizottság előtt záróvizsgára került sor, s ennek alapján döntöttek el, ki kerülhet a cs. és kir. hadiiskolára, tanári vagy segéd-tiszti alkalmazásra. Szeptember hónapban a honvéd főparancsnokság a vizsgabizottság jegyzőkönyvei alapján kiválasztotta a legjobb eredményt elérő és a legkiválóbb jellemtulajdonságokat felmutató jelölteket, és döntésre kész javaslatot terjesztett fel a honvédelmi miniszternek a hadiiskolára

küldendő, illetve a különböző beosztásokra alkalmas tisztekről. Ezután a miniszteri útba indítási parancs új, minőségi pályára irányította a kiválasztott tiszteket.

A hadiiskolán a képzés-oktatás a mai körülményekhez viszonyítva rendkívül megerőltető, szinte emberfeletti volt. Egy korabeli katonai tréfamester egy magas hegygel hasonlította össze, amelynek meredek és sikamlós oldalát a tisztikarból évente kiválasztott mintafiúknak versenyszerűen meg kellett mászniuk, hogy a csúcsra érve megszerezhessék a győzelmi díjat, a vezérkarhoz beosztott tiszt jelvényét, az arany vállpántot. Ebből a mondasból annyi kétségtelen igaz, hogy az egész világ egyetlen hasonló iskolájában sem követelték meg annyi kemény munkát, önmegtagadást és áldozatkészséget a tanítványoktól, mint ebben a joggal félelmetes hírű intézményben.⁶

A tanfolyam két évig tartott, 1907 után a hároméves képzésre tértek át.

A *hadiiskolát* legalább jó minősítéssel *végzett tisztek* egyévi gyakorlati kiképzésre a közös hadsereg egyik magyarországi hadtestparancsnokságára kerültek. A jeles vagy igen jól végzőket a bécsi vezérkari irodákba vezényelték egy további évre és csak ezután osztották be őket a honvédség egyik rendszeresített vezérkari helyére. Az ide beosztott tisztek nagy része a cs. és kir. hadsereg vezérkarának tagja volt.

A századforduló küszöbéig összesen 73 vezérkari minősültségű magyar királyi honvédtiszt végezte el a bécsi hadiiskolát.

Ez időben a Monarchia vezérkari főnöke Beck Frigyes tábornagy a Monarchia összes fegyveres erőinek vezérkari főnöke címet viselte, munkássága a vezérkar megreformálásában, a vezérkari testület létrehozásában, a vezérkari kép-

zés hatékonyságának növelésében nyilvánult meg. Ennek megfelelően a m. kir. honvédségnél kialakították a vezérkari tiszti beosztások *kettős csoportosítását*, úgymint: I. feltétlenül rendelkezésre álló vezérkari minősültségű honvédtisztek és II. feltételesen rendelkezésre álló vezérkari minősültségű honvédtisztek. Az első csoportba tartoztak a m. kir. Honvédelmi Minisztériumban, a m. kir. honvéd főparancsnokságnál, a m. kir. honvéd kerületi és gyalogdandár-parancsnokságok törzsénél, a m. kir. honvédlóvassági felügyelőnél és a lovasdandár-parancsnokságok törzsénél, tanári alkalmazásban, valamint csapatszolgálatra alkalmazott vezérkari tisztek. Konkrétan: a Honvédelmi Minisztériumban 10 vezérkari minősültségű tiszt szolgált. A honvéd főparancsnokságon az I. és a II. segédtiszt hadiiskolát végzett. A kerületi parancsnokságok és gyalogdandárok törzseiben kerületi segédtiszt helyettes és minden kerületben egy beosztott tiszt vezérkari volt. A gyalog- és lovasdandároknál, valamint a lovassági felügyelőknél ugyanezek a beosztások voltak. Tanári alkalmazásokban a Ludovika Akadémián 4, a törzstiszti tanfolyamon 3, a központi lovasiskolában 1 vezérkari tiszt szolgált. A csapatoknál 10 vezérkari minősültségű tiszt dolgozott.⁷

A második csoportba azok a tisztek tartoztak, akik a közös hadsereg intézeteiben, parancsnokságain szolgáltak, illetve a hadiiskolán tanultak. Konkrétan: 1 magyar vezérkari tisztet vezényeltek a cs. és kir. vezérkarhoz, 8–10 fő volt beosztva a cs. és kir. hadtestparancsnokságokhoz, a hadiiskolán a két évfolyamban 8–8 magyar honvédtiszt tanult.⁸

A századforduló után több módosulás történt a kettős csoportosítás vonatkozásában. 1905 után kezdett meghonosodni a

vezérkari testületi és a vezérkarhoz beosztott tisztek kategóriája. Erre az időre *fegyveres erő vezérkarában* összesen 641 vezérkari helyet rendszeresítettek, ebből a m. kir. honvédségnél 86-ot (a vezérkarhoz beosztott tiszti helyekkel együtt).

1907-ben az Osztrák–Magyar Monarchia összes hadseregeinek tiszti létszáma 28 394 fő volt. Ebből a magyar királyi honvédségben 3484 tiszt szolgált.⁹ A vezérkari minősültségű tisztek száma összesen 96 fő volt.¹⁰ Az első világháború küszöbén 114 magyar származású cs. és kir. tiszt került ki a hadiiskoláról. Valamennyien döntő szerepet tölthettek be az első világháborúban, majd a Monarchia összeomlása után a magyar királyi honvédség megszervezésében, az önálló magyar képzés beindításában, az új tisztikar kiképzésében és nevelésében.

A vezérkari tisztek jogi helyzetét az 1907-ben kiadott, Ideiglenes szervezeti határozványok a vezérkar számára című rendelkezés rögzítette. Az okmány tisztázta a vezérkar kötelmeinek szintjét, úgymint:

1. a vezérkar irodáiban való szolgálat-tétel;
2. a központi vezetőségeknél és a magasabbparancsnokságoknál való szolgálat-tétel;
3. különös katonai tudományos alkalmazások;
4. külföldi küldetések.

Meghatározta a vezérkar összetételét, amelybe beletartoztak:

1. a vezérkari testület;
2. a vezérkarhoz beosztott tisztek;
3. a vezényelt tisztek;
4. a számvitel és az irattár számára szükséges tisztviselők.

Rögzítette a vezérkari tisztek helyét, szerepét a különböző vezetési szinteken, parancsnokságokon; a vezérkari szolgálat vezetésével megbízott tisztek a vezérkari

főnök címet viselik, a vezérkari osztályokba beosztott tisztek vezérkari tisztek voltak.¹¹

Békeviszonyok között a honvédség vezérkari osztályai és a közös hadsereg vezérkari osztályai között nem volt szolgálati viszony. Ugyanakkor háború esetén, amennyiben valamely honvéd magasabbegység (egység) a közös hadsereg hadrendjeibe került, a szolgálati függőség azonnal érvénybe lépett és fordítva.

A tisztek kiválasztása a vezérkarhoz, valamint a vezérkari testületbe való áthelyezése a vezérkari főnök személyes belátása szerint történt. Alapfeltétel a hadiiskola jeles vagy igen jó elvégzése volt. Ugyanakkor a csapattisztek is kérhették áthelyezésüket a testületbe. Ennek feltételei voltak: legalább századosi rendfokozat (a későbbiekben főhadnagy), valamint a vezérkari törzstisztek számára előírt vizsgák letétele. Ez alól a vizsga alól a hadiiskolát végzetek sem mentesültek. Ugyanis a századosi rendfokozatban levő tiszteknek a következő rendfokozatba történő előléptetés előtt vezérkari törzstiszti vizsgát kellett tenniük. Ezzel is biztosítani akarták a vezérkari testület magas színvonalú szakmai és egzisztenciális kiemelkedését a tisztikarból. A törzstiszti vizsgán megjelenő vezérkari századosokat vizsgaeredményeik alapján három csoportra osztották: kiválóan megfelelt, megfelelt és nem felelt meg. Az utóbbi csoportba tartozó tiszteket visszaküldték a csapatokhoz, s kötelezték őket újabb vizsgára való felkészülésre.

A vezérkarban őrnaggyá való előléptetésre csak a kiválóan megfelelt századosok jöhettek számításba. Akik a törzstiszti vizsgán megfelelő eredményt értek el, előléptetésük érdekében Budapesten, majd Bécsben egy írásbeli feladat megoldására voltak berendelve. Sajátosan

megszerkesztett feladat volt: magába foglalt hadműveleti-harcászati és várvi vással kapcsolatos írásbeli átfogó tételket, amelyeket a vezérkari főnök által kiválasztott hadtörténelmi példák alapján kellett írásban kidolgozni, majd szóban megvédeni. A kidolgozás alapján az elbírálás tárgyát képezte a helyzetmegítélés, az elhatározás és parancsadás, a vezérkari technikai szakismeretek és gyakorlottság.¹²

A vezérkari testületbe került tiszteknek évente több *csapatgyakorlaton* kellett különböző parancsnoki beosztásokban gyakorolniuk, illetve vezérkari pályafutásuk alatt több alkalommal 1–2 évi csapatszolgálatot ellátniuk. Ezzel biztosították, hogy minden vezérkari tiszt egyúttal kitűnő csapattiszt is legyen.¹³ Meghatározták, hogy minden vezérkari tiszt évente kb. négynapos távlovaglást végezzen, 60–80 km-es napi teljesítménnyel, téli időszakban is legalább két napos, 50–60 km-es lovaglásokat végezzen, elsősorban saját lovon. Ezenkívül rendszeresek voltak a vezérkari tisztek részére a sítanfolyamok, valamint az évente többször végrehajtott lögyakorlatok a hadsereg Bruck melletti királyi-hadi központi lövésziskoláján.

A hadvezetés mindenkor nagy gondot fordított a hadsereg vezetőinek és a vezérkari tiszteknek a szervezett *hadtudományi és nyelvi továbbképzésére*. Ennek szerepe nemcsak a vezérkari szakismeretek elméleti és gyakorlati készségében jelentkezett, hanem a vezérkari tiszt pályafutásában is döntő tényezőként érvényesült. Ugyanis a vezérkari tisztek tanulmányai a hadiiskola elvégzésével nem fejeződtek be, hanem a következő rendfokozatba történő előléptetésig csapatszolgálatot kellett teljesíteniük, a továbbképzés különböző formáiban részt venniük és nyelvvizsgával egybekötött

nyelvtanfolyamot elvégezniük, nem utolsósorban vezérkari törzstiszti vizsgát letenniük. A hadiiskolát elvégzett tiszteknek ezredesi rendfokozat eléréséig ezeken a vizsgákon mindenkor eredményesen helyt kellett állniuk. Aki nem bírta ezt a küzdelmet, lemaradt és kiesett abból a körből, amelybe a bejutás minden fiatal tiszt vágya volt, mivel ezek voltak a minőségi karrier lépcsőfokai. Aki elérte a tábornoki rendfokozatot, már nem kellett vizsgáznia, de a továbbképzés vele szemben is követelmény volt, ami elsősorban a több alkalommal szervezett nagy és kis vezérkari, valamint a tábornoki utazásokon, tavaszi, illetve őszi nagygyakorlatokon (fegyvergyakorlatokon) és vezérkari hadijátékon való részvételt jelentette.

A századfordulót követő években nagy hangsúlyt kapott minden egyéb feltétel mellette a soron vagy *soron kívül való előléptetés vagy magasabb beosztásba történő jelölés* esetén, hogy *hány idegen nyelven és milyen fokon beszélt az illető tiszt*. A vezérkari előléptetési beadványon jelölték, hogy tökéletesen, jól, a szükségletnek megfelelően vagy elégségesen beszéli a tisztt a nyelvet (nyelveket). Pl.: Stromfeld Aurél II. osztályú századosból I. osztályú századossá történő előléptetésekor németül tökéletesen, ruténul a szükségletnek megfelelően, franciául jól beszélt.¹⁴

Ez időben a magyar katonai vezetés a képzés tapasztalatai alapján a vezérkari tiszttel szemben *minőségi elvárásokat* is megkövetelt, miszerint: „Minden egyes vezérkari tisztről alezredesig bezárólag évente, a minősítvényi táblázatok lezárása után, külön »Egyéni leírás« szerkesztésével, (amelyben) jellemző és találó képét nyújtják a szellemi képességeikről, a testi és erkölcsi tulajdonságokról... a különleges szolgálattétel iránti előszeretettel, hajlam

és képesség állapotáról...”¹⁵ „...a vezérkari testületbe való átvétel feltételeit minden egyéb különbeni (szellemi, testi, erkölcsi) alkalmasság mellett, a vezérkari szolgálatra való különös alkalmasság és a hadiiskola eredményes elvégzése képezi...”¹⁶ Az „1906/7. tanévtől a m. kir. honvéd szakképző, valamint nevelő- és képző tanintézetekhez tanárnak vezérkari végzettségű tiszteket kell helyezni.”¹⁷

A vezérkari tisztekkel és *képzésükkel mindenkor kiemelten foglalkoztak*. Egy különleges, privilégiumokkal és jogkörökkel felruházott, nagy befolyással rendelkező, viszonylag szűk, kis létszámú, de magasan képzett tiszti csoport, tiszti típus formálása, képzése és működése vonul végig a katonai vezetés különböző szintjein, a tisztikaron belül, illetve a felett, amely hatással van a tisztikarra, a hadseregre, valamint a társadalom különböző rétegeire. A vezérkari tiszttel szembeni szakmai, erkölcsi, fizikai követelmények, a csak erre a rétegre vonatkozó szabályzó okmányok, a speciális képzési-továbbképzési rendszer hozzájárult a vezérkari tiszt különleges státusához, amely az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában alakult ki, s hagyományai többé-kevésbé hatottak a 20. század közepéig – a korszak sajátosságainak figyelembevételével.

A vezérkari tiszt különleges helyzete, a vezérkari testülethez tartozás, a különállás, a *külsőségekben* is megnyilvánult. A vezérkari tiszt megkülönböztettségét erősítette, hogy tiszti szolgálattal, hátsó lóval és lóápolóval rendelkezett, sőt különleges helyzete révén részese lehetett az uralkodó által rendezett udvari báloknak és egyéb előkelő rendezvényeknek. Rangsorban előnye volt korábbi évfolyamtársánál. Nem meglepő, hogy a vezérkariakat lelkes csodálat övezte, ugyanakkor irigység, gyanakvás és megvetés tárgyai is voltak.¹⁸

Szinte minden vezérkari főnök újabb és újabb követelményeket állított a vezérkari tisztekkel szemben. Így például Franz Conrad von Hötzendorf altábornagy, majd tábornagy a különböző reformok bevezetése kapcsán a vezérkari tisztektől – mára is érvényes – valódi katonai erények kultuszát igényelte, vagyis: egyszerűséget, az alakiság mellőzésével a lényeg kidomborítását, alapos, intenzív napi munkát, tervszerű önművelést, a tudományos szakirodalomban való teljes tájékozottságot, a testgyakorlatokat, vadász- és távlovaglásokat, turisztáskodást, egyszóval minél több mozgást a szabad időben.¹⁹ A Hötzendorf-féle követelményrendszer megalapozta a századforduló vezérkari tisztjének értékrendjét, amely követendő normaként határozta meg az elvárt magatartást. Hötzendorf megkövetelte, hogy a vezérkari tiszt legyen világos fejű, gyors felfogású és következetesen határozott, szorgalmas szellemű és önállóan gondolkodó, legyen képes a legkülönbözőbb körülmények között célszerűen ítélni, tehát ne legyen metodikus, aki a szabályos, normális esetekhez ragaszkodik, legyen nyílt, egyenes, becsületes, jellemes, kinek szíve a helyén dobog, kibeen van bátorság, hogy saját véleményével rendelkezzen, minden helyzetben. Csúszómászó, szemkitörő, számító opportunistákat, hízelgő, tányérnyaló egyéneket meg kell vessen.

A vezérkari tiszt törekvésének kizárólag arra kell összpontosulnia, hogy a lehető legjobb teljesítményt nyújtsa, függetlenül elismerésektől, kitüntetésektől, előléptetésektől stb. Ez a törekvés érvényesüljön magatartásában. Olyan egyének, akik cselekményeiket, teljesítményeiket csak a jutalom, a borra való érdekében végzik, nem lehetnek a vezérkar tagjai. Állásvadászok, stréberek, a látogatás és a külsőségek emberei, akik irigy-

léssel figyelik bajtársaik útját, használatatlanok. Előkelő gondolkodásmód, lovagias fellépés, tapintat a magánérinkezésben, a válogatott társaságot jellemző szokások ismerete magától értetődő követelmények.²⁰

A 90 évvel ezelőtt leírt magas szintű követelményrendszer hosszú időre meghatározta a vezérkari tisztek értékrendjét, amelynek főbb elemei ma is figyelemre méltóak. A vezérkari főnök a követelményeket önmagára nézve is kötelezőnek tartotta. A korabeli katonasajtó a következőképpen jellemezte őt: „Éles esztét, meglepően természetes, egészséges és szabadelvű gondolkodásmódját, rendkívüli katonai és filozófiai műveltségét, hivatásának és különösen a csapatélet, a csapatkiképzés iránt érzett meleg szeretetét, páratlan írói képességét nemcsak hadseregünk ismeri, mert tudományos munkáival nevét Európa minden hadseregében ismertté és tiszteltté tette.”²¹ S hasonló követelményeket támasztottak a vezérkari tisztekkel szemben a későbbi időkben is.

Hötzendorf tábornok, aki 1888–1892 között harcászatot tanított a Kriegsschulén, vezérkari tisztjeinek a magánéletét is szabályozta. Az 1907-ben megjelent Nőszülési Szabályzat előírta, hogy: „Ezredesek és alezredesek óvadék nélkül nőszülhetnek, csak a vezérkariaknak kell óvadék. Az őrnagy 30 000, a százados 40 000 korona óvadékot tesz. A közös hadseregnél ezentúl az állomány negyedrésze helyett a fele nőszülhet. A vezérkarhoz beosztott főhadnagyok a jövőben ezen rendfokozatukban megnőszülhetnek... A hadnagyok óvadéka, úgy mint a vezérkari tiszteké, legalább 60 000 korona.”²²

Ugyanakkor új alapokra helyezte a vezérkari tisztek kiegészítését, valamint a hadiiskola képzési rendjét. Az új felté-

telek: 4 év tiszti szolgálat a csapatnál, 28 éven aluli kor. A tanulmányi idő 3 év. Egy-egy évfolyamon legfeljebb 60 tiszt lehet, a hallgatók minden évben idegen fegyvernemnél csapatszolgálatot, vagy a magasabb parancsnokságoknál vezérkari szolgálatot teljesítenek. A vezérkarba való beosztáshoz nemcsak a tanulmányi eredményt, hanem az egyéni alkalmasságot is figyelembe kell venni. A hadiiskolát végzett tisztok többévi beosztás után közvetlenül csapatszolgálat nélkül, vezérkari századosokká lépjenek elő.²³

A vezérkari minőségi képzés érdekében 1912-ben újra szabályozták a hadiiskola felvételi vizsgájának feltételeit: vizsgaanyag lett a történelem és hadtörténelem, valamint az idegen nyelv és a gyorsírás.²⁴ Ugyanakkor a vezérkar és a hadiiskola számára új szervei határozványokat adtak ki. E fontos szabályzó követelményein dolgozva jutottak el az első világháborúba. A vezérkar, a háborús irányítás szervének, a Hadsereg-főparancsnokságnak képezte gerincét, a hadiiskola 1915 elején megszűnt, a háború alatt a vezérkari tisztok pótlására és képzésére az 1916/17-ben felállított laibachi és belgrádi rövidített vezérkari tanfolyamok szolgáltak. A Monarchia összeomlásáig e két tanfolyamon mintegy 196 tábornok és tiszt szerezte meg háborús tapasztalatait figyelembevételével a vezérkari végzettséget. A 63 évig hatékonyan működő vezérkari szakiskola hosszú időre megalapozta a magyar katonai felső vezetés helyzetét, a vezérkari tisztok képzésének és továbbképzésének rend-

jét. Ez volt az a vezető réteg, amely vezérkari tapasztalatait a későbbi évtizedekben az új magyar hadsereg szervezésében, építésében hasznosítani tudta.

JEGYZETEK

1. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban HL) I.75.Hfp. 1149/el. 1873. 10. doboz
2. HL. I. 75. HM 1189/elv. – 1873. 6. doboz
3. Utasítás a m. kir. honvéd felsőbb tiszti tanfolyam számára; Év nélküli kiadás Bp. 2. old.
4. Uo. 4. old.
5. Uo. 6–7. old.
6. Koltai Jenő: Egy m. kir. honvéd tiszt visszaemlékezései; A szerző saját kiadása; Calgary, Alberta, Kanada, 1984. 159. old.
7. HL I. 75. HM 489/elv. – 1897.
8. Uo.
9. A Hadsereg, 1907/3. szám. 63. old.
10. Rendeleti Közlöny 1907/27. szám Áttekintő táblázat
11. HL HM 10335/elv. – 1907, Rendeleti Közlöny 1907/27. szám 3. old.
12. A Hadsereg, 1907/5. szám. 101–102. old.
13. A Hadsereg, 1907/10. szám 196. old.
14. HL I. 75. Hfp. 610/elv. – 1907, 489. doboz
15. HL I. 75. HM 1440/elv. – 1907, 488. doboz
16. HL I. 75. HM 2229/elv. – 1907, 489. doboz
17. HL I. 75. HM 6112/elv. – 1907, 490. doboz
18. Deák István: Volt egyszer egy tisztikar; Gondolat, Bp., 1993. 144. old.
19. A Hadsereg, 1907/1. szám 11. old.
20. Kéri Kálmán: A magyar vezérkari tisztok képzése és továbbképzése 1920–1944 közötti időszakban; MNVK. Tud. o. 1982. 2. sz. mell.
21. A Hadsereg, 1907/1. szám 11. old.
22. Magyar Katonai Közlöny, 1908. 204. old.
23. Uo. 192. old.
24. Magyar Katonai Közlöny, 1913. 155. old.

Molnár Károly

A katonai öngyilkosságokról

Az öngyilkosság problémakörével – amely nemzeti sorskérdéseink egyike – a napilapok különösen a rendszerváltás óta rendszeresen foglalkoznak. A katonai öngyilkosságokról – adat- és tényszerűen – csak a 90-es évek elejétől lehet nyilvánosan írni és beszélni. Voltak olyan évek, pl. 1993-ban, amikor a lapok több tényről közöltek a katonai és határőr-öngyilkosságokról, mint a többiről összesen. A nyilvános közlemények mennyiségével kapcsolatosan tehát nemigen lehet kifogást tenni, a minőséggel szemben azonban – a számszerűséget, valamint az oki-magyarázati tényeket tekintve – egyaránt adódhatnak hiányérzeteink és ellenvetéseink. A szerző az elmúlt évek írásaiban tallózva mondja el véleményét általában az öngyilkosságokról.

A tapasztalatok azt mutatják hogy hazánkban az öngyilkosságok, különösen megelőzésük tekintetében érdemi kutatómunkát nemigen végeznek. Pedig már mentálhigiénés kormánybiztost is kineveztek nemrégiben. Képtelenség, de az öngyilkosságot közös nevezőre hozták a dohányzás ártalmaival. Úgy tűnik, a helyzet javulására nehezebb magyarázatokat találni, mint romlására. A rögtönzések, a csípőből odanyilatkozások helyett – bármennyire fárasztó – mégis csak megbízható tájékozódásra volna szükség.

A reális megítéléshez legalább háromféle – történeti, nemzetközi, civil és katonai – viszonyításra kellene támaszkodni.

Ezen túlmenően az azonos korúakat, neműeket, foglalkozásukat stb. csak az azonos csoportokkal szabad lenne összehasonlítani és az abszolút számokkal együtt az arányszámot (a száz-

ezer főre számított gyakoriságot) is közölni kellene. Ez utóbbi mutató ugyanis sokat mond. Pl. akkor, ha az elkövető sorkatonák száma csökkent, de létszámuk még nagyobb mértékben lesz kisebb, a tendencia romlik, gyakorisági mutatójuk pedig nagyobb lesz. A téves vélekedések ma már azért is nehezen fogadhatók el, mert az adatok, a számok és az arányok a katonákra vonatkozóan is hozzáférhetőek. Az 1993-ban megjelent könyvemben („... és inkább végzek magammal” Öngyilkosságok a hadseregben; Nótárius Kiadó) a századfordulóig visszamenőleg – hazai civil és nemzetközi katonai összehasonlításra törekedve – közzétettem a magyar katonai adatokat, a 60-as évektől évi részletes bontásban. Bizonyos, hogy manapság az érdeklődő kutató és állampolgár kis hazánkban a katonai öngyilkosságokról

A közelmúltban elhunyt Molnár Károly nyá. ezredes, a hadtudomány és a katonai szakirodalom kiváló és közismert művelőjének utolsó tanulmányát közöljük. Írásba foglalt hagyatékát, gondolatait továbbvisszük és éltezzük. Emlékét kegyelettel megőrizzük!

tudhat meg a legtöbbet. Más nagy szervezetek, foglalkozási ágak ugyanis egyelőre adósak adataik nyilvánosságra hozatalával. Annyit előjáróban rögzíthetünk: az öngyilkosságok tendenciájára – romlására vagy javulására, az arányok növekedésére vagy csökkenésére – vonatkozóan elmondhatjuk, hogy azok mindmáig függetlenek voltak a tudatos, szervezett beavatkozásoktól. Többé-kevésbé tudatos és hozzáértő megelőző munkáról a 60-as évektől csak a hadseregben, majd később és most is a Határőrségnél lehet beszélni.

Nyilván részint ennek is betudhatóan az évszázadunkban a katonai öngyilkosságok aránya változott, javult a legnagyobb mértékben. A javulás, a mérséklődés valamilyen mértékben minden civilizált állam hadseregében kimutatható a második világháborút követő évtizedekben. A teljesség kedvéért említjük, hogy a századfordulót követő évtizedben, a 20-as és a 30-as években az öngyilkosságok aránya rendkívül magas volt a Magyar Honvédségben: rendszerint a 100 százzezrelék fölé emelkedett, ez pedig 4–5-szörösen meghaladta a polgári lakosság gyakorisági mutatóját, ami ugyancsak nem volt alacsony, hiszen már a századforduló éveiben azon 4–5 ország közé soroltunk, amelyek a legmagasabb arányokat produkálták. Mai gondolkodásunkkal felfoghatatlan és érthetetlen, hogy mindezek ellenére *sem a szak-, sem a napilapokban nemigen találkozhatunk a katonai problematikával a megelőző 9 évtizedben*. Valószínűleg azért nem, mert a paraszttakák sorsa senkit nem érdekelt, a hivatásosok rendkívül magas arányát pedig természetesnek, a foglalkozás, a hivatás velejárójának tartották, minthogy őket a testi becsület védelme, valamely becsületsértésnek ítélt viselkedés (váltóhamisítás, kártyaadósság stb.) öngyilkosságra

kötelezte. Ez volt a „kisebb rossz”, a kisebb szégyenérzetet kiváltó magatartás, amit a szakzsargon kötelező altruista öngyilkosságnak nevezett.

A második világháborút követően a tömeghadseregek szellemiségének, életformájának fokozatos visszaszorulása folytán bekövetkezett fordulat – némi késéssel – nálunk is érzékelhetővé vált. A civil lakosság aránya például az 50-es évek végétől a 80-as évek közepéig kétszeresére nőtt (amikor is a világon egyedülálló öngyilkossági járvány söpört végig az országon – ami 1983–84-ben tetőzött), 4911 öngyilkossággal 46,0 százzezrelékes arányú volt, amivel szemben a katonák aránya valamennyi állománycsoportban és összességében is felére csökkent a 70-es évek végére: az 1976–80-as évek átlaga mindössze 23,8 százzezrelék volt. Ez csupán negyede-ötöde a századforduló első évtizedében és a későbbi évtizedekben regisztrált arányoknak és csak fele a teljes lakosság körében mért említett magas arálynak. Az egyes állománycsoportok (tiszt, tiszthelyettes, sorkatona) mutatói is értelemszerűen jobbák, alacsonyabbak lettek, mint az összehasonlításban szóba jöhető civil csoportoké.

A hadsereg fokozási együtthatóját a megóvási együttható váltotta fel. Ezzel korántsem akarjuk azt állítani, hogy e tekintetben nincs összefüggés egy-egy országban a civilek és a katonák arányainak alakulása között. Pusztán azt mondjuk, hogy ez nem mechanikus. Elemzésemben kimutattam, hogy a sorkatonák arányai a 70-es, 80-as években behívásuk előtti állandó lakóhelyük lakosságának arányaihoz hasonlultak, csak éppen alacsonyabbak voltak amazoknál. A katonai arányok ilyen javulása, változásai egy dolgot minden kétséget kizáróan bizonyítanak: nem kivédhetetlen nemzeti

sorscsapással állunk szemben! Nem szónoki a kérdés: ami a társadalom egyik szférájában elérhető, miért nem valósítható meg a többiben. Többet kellene tenni, mindenekelőtt eligazodni egy-egy terület, pl. az oktatásügy, az egészségügy, a vidék és a városok stb. sajátos problémáiban. Enélkül felesleges mentálhigiénés programot hirdetni. Az általános elvont elméletieskedések, bölcselekedések sehová sem vezetnek. Pl. a leggyakoribb nyilatkozók a pszichiáterek, a klinikai pszichológusok, miközben általánosságokat mondanak, arról nem szólnak, hogy körükben az öngyilkosságok gyakorisága az átlagosnál is nagyobb. Az önismeret, az öngyógyítás javíthatná hitelességüket. Nem tudni, hogyan akarnak másokon segíteni, noha saját magukkal sem tudnak mit kezdeni.

Valóban, a régi gondolkodási klisék, elméleti ismeretek nem segítenek eligazodni; amennyiben belőlük indulunk ki, akkor értelmezhetetlen az öngyilkosságok csökkenése, lett légyen szó akár katonákról, akár civilekről. Az életkörülmények, valamint a mentális és a szomatikus egészségügyi mutatók romlásáról szóló információk alapján a logikus az volna, ha az öngyilkosságok száma és aránya ez idő szerint is folyamatosan emelkedne. Anélkül, hogy túlértékelnénk a mutatók javulását, azt, hogy a teljes civil lakosság aránya 1995-ben 32,9, a katonáké 16,0, ezen belül a sorkatonáké 8,3 százalékre mérséklődött, nem volna felesleges tudni, miként lehetséges ez a megannyi rossz és ártó körülmény ellenére. A teljesebb tudás birtokában lehetne mire támaszkodni a megelőzésben, számba lehetne venni: mit kell erősíteni és mit korlátozni a hajlamosító, a befolyásoló tényezők közül. Úgy általában is és rétegenként, meggyéenként, vidékenként is. Ráadásul ab-

ban sem lehetünk bizonyosak, hogy nemzetközi összehasonlításban mit érnek mutatóink. Nem hozsannázhatunk azért, mert már nem vagyunk világelőőrök, mert egy Dániához tartozó kis szigetet megelőzött bennünket. Nem vigasztalhat és az eligazodást sem segíti az a hír sem, hogy Franciaországban már 1991 óta növekszik az öngyilkosságok száma és 1994-ben a gyakoriság 24,0 százalékre emelkedett. Indoklása sztereotip: a tragédiákat főként a szociális nehézségekkel magyarázzák. Ha ez önmagában kielégítő magyarázat volna, hol kellene nekünk magyaroknak tartani szociális nehézségeink alapján?

A katonák adatainak nemzetközi összehasonlítása sem egyszerű feladat. A hadseregek nagy többsége rendszeresen továbbra sem közöl adatokat, vagy csak néhány kiragadott számot hoznak nyilvánosságra. Általában romló, kedvezőtlen tendenciákról adnak számot.

Az orosz hadsereget pl. a magyar sajtó mint az „éhezők és öngyilkosok” hadseregét aposztrofálja. Adatot pedig csak annyit közöl, hogy 1994-ben 432 katona vetett véget életének önkéntesül. Arányt azonban nem említ. És mi sem tudjuk kiszámolni, mert nem ismerjük a hadsereg létszámát. Egy másik hír szerint az öngyilkosság volt az *izraeli hadsereg* fő ellensége 1994-ben: 43 katona vetett véget életének saját kezével, 6-szor többen, mint ahányan az arab fegyveresekkel folytatott harcban életüket veszítették. A *Bundeswehrben* 1993-ban 52 katona vetett véget önkéntesül életének, 8-cal több mint az előző évben. Az öngyilkossági kísérletek száma is emelkedett. A román védelmi miniszter nyilatkozata szerint 1993–94-ben 75 sorkatonára vetett véget önkéntesül életének, közülük 7 volt magyar nemzetiségű.

Arányokat azonban az említettek egyi-

ke sem közöl, így nem tudunk viszonyítani, nem tudjuk: mi a sok, mi a kevés. Ez azonban nem zavarja a katonai pszichiátert, aki egyik nyilatkozatában (a Vasárnapi Hírek 1996 elején megjelent egyik számában) kijelenti, hogy: „... a sorállományban sokkal több a dohányos, a rendszeres kávéfogyasztó és alkoholizáló, mint a NATO-tagállamokban és gyakoribb az öngyilkosság és a kísérlet is.” Honnan tudja, honnan veszi mindezt, és miért nem közöl összehasonlító adatokat? Másfelől hogy lehet ennyire különböző dolgokat közös nevezőre hozni? Csak nem azért, hogy bizonyítsa alsóbbrendűségünket? Megeshet, hogy legközelebb azt fogja kimutatni, hogy a kábítószer-fogyasztásban is megelőztük a NATO-hadseregek katonáit, ami azért mégiscsak képtelenség volna. Miért is ne tenné: „ha lúd, legyen kövér”.

A következőkben vegyük röviden szemügyre a legdurvább tévedéseket és túlzásokat, okaik mélyeb elemzésére azonban ebben a szűk keretben nem vállalkozhatunk. Az első csoportba a számszerűségei torzítását sorolom. Gyakran előfordul, hogy továbbra is 40–50 százalékos arányt 4–5 ezer öngyilkosságot emlegetnek, noha évtizedünkben az elkövetők száma csak egy esetben érte el a 4000-et. A katonáknál – ha lehet – még durvábbak a torzítások. A mentálhigiénés katonai szakorvos pl. egyik alkalommal azt állította, hogy (1992-ben) az országban 4500 öngyilkosságot és 45 ezer kísérletet követtek el, a hadseregben pedig 540 kísérletet, és 25–30 fiú halt meg ily módon. Egy év múltán egy mások forrás lemásolta ezt, és azt közölte, hogy évente 25–30 sorkatona lesz öngyilkos Magyarországon. És mi a valóság?

1.) Évtizedünkben évenként 9 sorkatona követett el öngyilkosságot, ezenkívül 4 tiszthelyettes és 3 tiszt.

2.) Az öngyilkossági kísérleteket a polgári életben már két évtizede nem összegzi a KSH. Állítása amúgy is képtelen. Nem igaz, hogy 100 kísérlet jutna egy öngyilkosságra. Ilyesmi esetleg a tinédzserek csoportjában adódhat.

3.) A hadseregben a szóban forgó évben az MH szervek 116 kísérletet regisztráltak. Igaz, „kettős könyvelés” az előző évtizedekben is előfordult, tekintve, hogy a kórházak az öngyilkosságra utaló gesztusokat is kísérletnek minősítik, valószínű azért, hogy több betegük legyen.

Egyébként az öngyilkossági kísérlet tipikusan sorkatonai viselkedésforma. A tisztek és tiszthelyettesek között az élettel való „játszadozás” nagyon ritkán fordul elő. Pl. az elmúlt tíz évben egyetlen katonai főiskolai hallgató sem követett el sem öngyilkosságot, sem kísérletet. Mellesleg szólva a hadsereg hivatalos értékrendszere és a közvélemény az öngyilkosságot és annak kísérletét, mint a problémák megoldásának eszközét elutasítja. Menekülésnek, gyáva megfutamodásnak tartja.

1996 augusztusában (Magyar Nemzet 08. 22.) emberünk némileg korrigálta magát, mondván: „Korábban 20–25-en végeztek magukkal, míg a 90-es években évente 10–15-en vetettek véget életüknek.” Majd azt állítja: „Az 1980-as években az áldozatok mintegy kétharmada volt sorállományú, egyharmada pedig hivatásos, mára ez az arány kiegyenlítődött.” Szó sincs kiegyenlítődésről! A gyakorisági arányok lényegében azonos mértékben csökkentek és „távolságaik” sem módosultak sok évtized átlagához mérten. Abszurd, ám érdekesnek szánt kijelentése szerint „1989-ben a rendszerváltozás évében egyetlen öngyilkosság sem történt a hadseregben.”

Honnan veszi ezt? Ténylegesen ez az év produkálta az évtized egyik legmagasabb arányát (33,1 százezrelék) és a legmagasabb számát (34 fő, közülük 7 tiszt, 6 zászlós és tiszthelyettes, 21 sorkatonára vetett véget önkezűleg életének ebben az évben).

Nem csodálkozhatunk ezek után, ha ezt olvashatjuk az egyik újságban: „Az édesanyák félve engedik el gyermekeiket sorkatonának, mert embertelen bánásmódról, öngyilkosságokról olvashatnak.” Hasonló, aggódó hangvételű olvasói levelekkel többször is találkozhattunk az utóbbi években. Természetesen aligha kétséges, hogy a sajtó hitettségének is ártanak a megfontolatlan nyilatkozatok, és felvetik a szerkesztők, az újságírók felelősségét is.

A második csoportban azok a vélemények említendők, amelyek a pszichiátriai, pszichológiai betegségek terjedését hangoztatják, aminek bizonyítására ultima ratióként az öngyilkossági cselekmények szaporodását, de legalábbis magas arányát hozzák fel. A vetélkedőket az sem zavarja, vagy nem vesznek róla tudomást, hogy az utóbbiak most már évek óta csökkennek. Kiinduló axiómájuk a magyar pesszimizmus és az olyan általánosítások, hogy „A magyar népességre a hangulati étellel kapcsolatos betegségek köre a jellemző, a depresszió, az öngyilkosság...” Egyesek azt állítják, hogy a felnőtt lakosság 10 százaléka depressziós, mások, hogy minden ötödik ember az (ez már 20%). Ismét más 300 ezer pánikbetegről beszél, kollégája pedig azt hangoztatja, hogy a lakosság 40%-ának kartonja van az idegrendszerekben. Olyat is mondanak, hogy az öngyilkosok 50–60 százaléka a depressziósok közül kerül ki, csak azt nem tudni, honnan veszik értesítéseiket, hiszen – mint mondják – a depressziósok 65%-a nem fordul orvoshoz, az öngyil-

kosokkal pedig a pszichiáterek nem „találkoznak”, hacsaknem a kórházban történt az eset. Azzal is bővítik az öngyilkossági forrásokat, amikor 600–800 ezer nagyivót, alkoholistát és 60–80 ezer drogot emlegetnek. Túlbecslések ezek a javából! Újabban döntő érvként használják fel, hogy a fiatalok 30–35%-a alkalmatlan katonai szolgálatra, nagyobb és növekvő hányaduk mentális rendellenességek miatt. Olyasmivel akarnak bizonyítani, ami önmagában sincs tisztázva megnyugtatóan. A fővárosban és környékén az alkalmatlanok aránya ugyanis eléri az 50%-ot, addig vidéken, több megyében ez az arány csak 10%-os. Érdekes, mégis *vidéken, a falvakban és községekben magasabb az öngyilkosságok aránya.*

De a katonai adatok sem igazolják a feltételezést, a városiak aránya itt is kisebb. Pl. az 1976–80-as években a fővárosból bevonult sorkatonák öngyilkosságainak aránya az átlagosnál alacsonyabb volt (19, 3 százezrelék), a kísérletezőké viszont közel háromszorosan volt magasabb az átlagosnál (47,2 százezrelék). Ezzel szemben a Bács-Kiskun megyeiekénél ugyanezen mutatók a következők voltak: 37,9 illetve 28,5 százezrelék. A fővárosiaknál tehát a manipulációs szándékkal összefüggésbe hozható kísérletek aránya volt mindig nagyon magas.

Megállapíthatjuk, hogy a bárhol és bármely alkalommal regisztrált mentális zavarok és az öngyilkosságok arányai között nincs egyenes irányú összefüggés. Fordított annál inkább! Az öngyilkosság-kutató és empirikus adatokra támaszkodó pszichiáter is cáfolja kollégái állításait nemrégiben megjelent könyvében (Zonda Tamás: Öngyilkos nép-e a magyar? Végeken Alapítvány, 1995), amikor azt állítja: „A Magyarországon észlelhető öngyilkossági különbségekért

a depresszió-morbiditás regionális eltérése nem tehető felelőssé. Nem bizonyítható, hogy a 130 éve észlelt öngyilkossági gyakoriságeltérést a depresszió területi morbiditási különbségeivel magyarázni lehessen." Az alkoholizmus befolyásoló szerepének eltúlzását is kétségbe vonja, hiszen Európában az egy főre eső, abszolút alkoholban mért alkoholfogyasztásban előttünk több ország áll, ami máris megkérdőjelezi azt, hogy a magyarság iszákossága és öngyilkossága egybeesne. Majd arra a következtetésre jut, hogy az öngyilkosság területi eltéréseinek nem lehet oka az alkoholizmus elterjedtségének regionális különbözősége. E kizárásos megközelítésnek legalább annyi haszna lehet, hogy a kutatók, a szakemberek figyelmét új utak, tudálékosan szólva: paradigmák keresésére irányítja. Nem lebecsülhető a veszély, hogy az öngyilkosságok okait mentális rendellenességekre redukálják. Félő az is, hogy belebeszéljük a lakosságba a betegségtudatot. Azt, hogy beteg lelkületű nép vagyunk.

A harmadik csoportba a sommásan általánosító, a sajtószerűségeket elkenő megítélések tartoznak. A publicisták, nyilatkozó politikusok és szakemberek azt gondolják, akkor mondanak nagyot és érdekeset, ha minden lehetséges feszültséget, konfliktust és problémát együtt emlegetnek, és négyzetre emelnek. Közvetett összefüggés persze van a munkanélküliség, az elszegényedés, a morális válság, a romló közbiztonság stb. és az öngyilkosságok között, közvetlen azonban nincs. Összemosásuk csak nehezíti az eligazodást és a megoldás konkrét eszközeinek kiválasztását.

Végül csupán a vázlatosság igényével és hipotetikusán nézzük, hogy annyi súlyos társadalmi probléma, feszültség és konfliktus ellenére *miért csökken az ön-*

gyilkosságok aránya már több mint egy évtizede.

- 1.) A magyarok – úgy tűnik – inkább realisták, mint pesszimisták, hiszen a közvetlen jövőre vonatkozó negatív várakozásaik időről időre „teljesülnek”. Következésképp nem csalódnak, nem éri őket váratlanul, meglepetésként az újabb hátrányok bekövetkezése. Hozzászórtak a rosszhoz.
- 2.) A mindennapi életet sok szempontból érintő súlyos fenyegetések hasonlóak a háborús időszakok fenyegetéseihez. Az pedig köztudott, hogy háború idején az élet fenyegetettsége erősíti az életösztönt, az élni akarást, és eltereli az egyén figyelmét személyes gondjairól, javítja az összetartozás és a szolidaritás érzését. Fokozódik a dac, a csak azért is beállítottság.
- 3.) Manapság a szegénység, a lesüllyedés egyre kevésbé szégyellnivaló. Márpedig a szegénység, a megsemmisülés meghatározó szerepet játszik mint indíték az öngyilkosságokban, legalábbis nálunk. A válság, a szegényülés folyamata immáron két évtizede állandósult. Az elszegényedés ma már alig okoz frusztrációt, mert mindinkább független a szorgalomtól és a tehetségtől. Ez az attitűd főként a fővárosban és a nagyvárosokban érezteti hatását, a hagyományos normák szerint élő vidéken kevésbé. Ebből is adódik, hogy szemben a korábbi időszakokkal és a nyugaton tapasztaltakkal, az öngyilkossági arányok a falvakban és községekben nőttek nagyobb mértékben a járvány idején és a mérséklődés is itt, valamint a kisvárosokban a kisebb mértékű.
- 4.) A liberális törvények és az erkölcs elbizonytalanodása, a szabados viselkedés terjedése folytán, továbbá amikor lazul a közrend és hiányoznak a

szükséges sorompók és korlátok, az agresszivitás – úgy látszik – mindinkább kifelé, mások ellen irányul, mintsem befelé, az egyén ellen.

Megnyugvásra természetesen nincs semmi okunk. Ha a kutató- és a megelőző munkában nem lesznek változások, akkor a jelenleg kedvező tendencia könnyen és hamarosan visszajára fordulhat.

A hadseregben sem egyszerűbb és nem is kedvezőbb a helyzet, mint a társadalomban általában. A néhány éve megalakult tábori lelkészlet és a humán-szolgálat ez irányú munkája eredményességének megítéléséhez hosszabb időszakra van szükség. Tény: minded-

dig vajmi keveset tettek. Még az utóbbi öt év történetének elemzésével is adósak. Az is kérdéses, hogy a honvédség átalakításával járó zavarok és rendellenességek közepette a korábbi évtizedben kialakult preventív megelőző munka eszközei és módszerei (a veszélyeztetettek, a deviánsok felderítése és kiszűrése, a bánásmód, az emberi kapcsolatok humanizálása, a beilleszkedés segítése, a löfegyverekhez való hozzájutás, különösen pedig az őrszolgálatlalt kapcsolatos veszélyek korlátozása, a rendszeres elemzések és vizsgálódások stb.) átmenthetőek-e és alkalmazhatóak-e eme sajátos időszak körülményei közepette.

Öngyilkosságok (százezer főre számított arányok)

Év/állománycsoport	1901 1908	1908 1912	1925 1926	1931 1932	1961 1965	1966 1970	1971 1975	1976 1980	1981 1985	1986 1990	1991 1995
Tiszt	189,2	231,0	–	–	46,3	49,5	31,0	26,8	20,3	39,3	24,4
Zászlós, tiszth.	193,0	220,0	–	–	99,8	82,4	75,5	40,9	48,2	50,4	34,9
Hallgató	–	–	–	–	–	36,4	20,3	26,2	13,9	–	–
Sorkatona	91,1	100,0	–	–	40,9	37,7	31,4	21,2	25,1	26,6	18,6
Katonák összesen	116,1	131,0	132,6	156,4	46,3	43,5	36,0	23,8	25,8	29,4	20,2

A polgári lakosság főbb gyakorisági mutatói

Teljes lakosság	24,2	26,7	28,0	35,0	27,2	32,4	37,8	42,7	45,0	42,1	36,3
20–24 éves férfi	51,1	–	–	58,1	43,2	40,6	36,6	33,5	34,6	29,8	26,4

Megjegyzések

- 1.) A teljes polgári lakosságra vonatkozó adatokat a KSH a Trianont megelőző időszakokra az ország mai területére átszámítva közli. Másrésztől az 1901–1908-as rubrikában közölt polgári adatok csak 1 évre, 1902-re; hasonlóan a következő rubrikában közölt adatok szintén egy évre, 1910-re korlátozódnak. Ugyanakkor az 1925–26-os éveket mutató gyakoriság hosszabb időszak, az 1921–25-ös évek átlagát tartalmazza.
- 2.) Az 1931–32. évekre az egyik forrás 180, a másik 208 katona öngyilkosságát említi anélkül, hogy rétegek szerint differenciálna. Az általam feltüntetett gyakoriságú mutató az utóbbi adatot veszi alapul, a másik verzió szerint ez az arány kisebb: 135,5 százezrelék. A hadsereg létszáma a 30-as évek elején 66 500 volt. (A Magyar Királyi Honvédség; Zrínyi Katonai Kiadó. 1987. 98. old.)
- 3.) Az elvontnak tűnő arányszámok érzékelte végett ismertetjük néhány időszak konkrét számadatait, jelezve, hogy az adott években hány katona hunyt el öngyilkosság következtében:
 1901–1908: 1153 fő (121 tiszt, 343 tiszthelyettes, 689 sorkatona),
 1909–1912: 644 fő (74 tiszt, 203 tiszthelyettes, 367 sorkatona),
 1961–1990: 1050 fő (2 tábornok, 164 tiszt, 178 zászlós és tiszthelyettes, 19 hallgató, 687 sorkatona),
 1991–1995: 82 fő (16 tiszt, 19 zászlós és tiszthelyettes, 1 tts. hallgató, 46 sorkatona).

A katonák öngyilkosságainak és kísérleteinek alakulása a 90-es évek első felében

Megnevezés	Öngyilkosság								Öngyilkossági kísérlet							
	tiszt		zls. tts.		sorkat.		átl. ill. össz.		tiszt		zls. tts.		sorkat.		átl. ill. össz.	
	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.
1991	4	30,5	6	54,4	7	14,4	17	21,0	1	7,6	3	27,3	106	190,0	110	135,7
1992	1	7,6	5	45,9	12	24,8	19	23,4	2	15,3	2	18,3	112	189,0	116	143,1
1993	2	15,3	1	9,7	11	22,7	14	17,3	1	7,6	–	–	122	244,0	124	152,9
1994	5	38,2	2	18,4	12	22,7	19	23,4	–	–	6	55,3	97	215,5	104	128,3
1995	4	30,5	5	46,4	4	8,3	13	16,0	1	7,7	2	18,4	95	226,2	98	120,9
Össz., ill. átlag	16	24,4	19	34,9	46	18,6	82	20,2	5	7,6	13	23,8	532	216,8	552	136,2

Megjegyzések

1. Az sz. rovat az elkövetők abszolút számát, a gy. rovat a 100 ezer főre számított arányt, azaz a gyakorisági mutatót jelzi.
2. Az elkövetők kis száma miatt a hallgatókat külön nem tüntetjük fel, de az összes rovatban szerepelnek. Egyébként öngyilkosságot egy tts. hallgató követett el, kísérletet pedig kettő.
3. A zászlósok és tiszthelyettesek rovatban a továbbszolgáló tiszthelyettesek és tisztesek adatai is szerepelnek. Kis számuk miatt nem volt érdemes külön feltüntetni őket.

A polgári lakosság néhány főbb mutatója a 90-es években csak az öngyilkosságokra vonatkozóan

Megnevezés	Teljes lakosság		20–24 éves férfiak		30–34 éves férfiak	
	sz.	gy.	sz.	gy.	sz.	gy.
1991	3993	38,6	99	27,2	179	52,3
1992	4000	38,7	116	31,5	208	63,7
1993	3694	35,9	94	25,2	183	57,9
1994	3625	35,3	103	27,0	170	54,3
1995	3369	32,9	83	21,2	143	46,2
Átlag	–	36,3	–	26,4	–	54,9

Gergely Attila

A hírszerzés és az elhárítás 1945 utáni történetéből

A szerző egy hosszabb tanulmányban dolgozza fel a titkosszolgálat, a felderítés, a kémkedés és az elhárítás történetét. A tanulmányból – a legutóbbi negyven évre visszatekintve – a hírszerzés és az elhárítás nem igazán elhíresült, 1945 utáni magyarországi történetét ismerteti. A felderítés, a kémkedés és az elhárítás a legrégebb szakmák egyike. Mindig volt, mindig lesz szükség rá, de nem mindegy, hogy melyek a céljai, eszközei és módszerei. A szerző az utóbbi utalásra szinte válaszként fogalmazza meg a cikk záróbekezdésében tanulmányként is elfogadható és vállalható gondolatait.

A második világháború után a világ politikai, ideológiai, katonai és gazdasági megosztottsága miatt egyre fokozódott a nemzetközi bizalmatlanság, tért hódított a szakadék szélén táncolás doktrínája. A helyi konfliktusok növelték a feszültséget (pl. a görög polgárháború, a koreai háború, majd a gyarmatbirodalmak széthullása során az egyes új országok feletti befolyásért indult küzdelmek). Az események sodra és kiszámíthatatlansága arra készítette a hatalmakat, hogy növeljék információbázisukat, pontos, naprakész és ellenőrzött képük legyen a helyzetről, és helyes következtetésre jussanak a várható fejlemények megítélésében. Ez a konkrét igény jelentősen felértékelte a titkosszolgálatokat. A válságokkal teli világpolitikai helyzet váltotta ki a nyugati és a keleti szövetségi rendszerek titkosszolgálati párharcának addig még nem látott aktivitását.

Ebben a kíméletlen, világméretű küzdelemben hazánknak geopolitikai helyzete és a nagy létszámú magyar

emigráció miatt, ha nem is döntő, de fontos szerep jutott. Magyarország határos volt a kapitalista Ausztriával, az el-táncoló Jugoszláviával, lassanként nagyon jelentős lett az idegenforgalma (pl. az NDK-polgárok itt találkozhattak NSZK-beli kapcsolataikkal), és sok szálal gazdaságilag is igyekezett a világ más részeihez is kötődni.

1945-ben a kommunista párt elgondolása azt volt, hogy nem a hadsereget kell megnyerni, kézben tartani és fejleszteni, hanem a hatalom érdekében a biztonsági és a titkosszolgálatokat. A koalíciós években a rendőrség vezető állományában a képviselőket a koalíciós arányokat mutatta. Nem így a politikai osztályokon! Itt csak kommunisták nyertek beosztást. Ebben a Szövetséges Ellenőrző Bizottság is aktívan közreműködött.

A specális szolgálatok szervezése két vonalon kezdődött el. A HM keretei között létrejött a Katonapolitikai Osztály, amely felderítő- és nyomozati tevékenységet folytatott a később kivégzett

Pálffy György altábornagy vezetése alatt. Az osztály tulajdonképpen a katonai kémelhárítás és a katonai biztonsági szolgálat szerepét töltötte be. Szervezetében 1945–1949 között szerepelt az elhárító-, a hírszerző- és a határügyi szervezet. Ezenkívül szűrőtáborokat tartott fent a Nyugatról és a hadifogolytáborokból hazatértek ellenőrzésére. A politikai osztályok helyett 1950 elején politikai nyomozó, majd másik elnevezéssel államvédelmi osztályok (innen az ÁVO elnevezés) alakultak meg a rendőrkapitányságokon, de a rendőrkapitányoknak szakmailag nem voltak alárendelve. Az országos parancsnok első naptól kezdve Péter Gábor volt. A vidéki államvédelmi osztályok tevékenységében a területi (megyei, járási, városi) kommunista párttitkárok feladatmeghatározó szerepet töltek be.

A fegyverszüneti egyezmény tiltotta ugyan a külföldi hírszerzést, de már 1945 nyarától kibontakozott a külföldi felderítés Ausztria és Dél-Németország felé az elhurcolt magyar javak felkutatására, a szerveződő emigrációs szervezetek megismerésére, és a Nyugatról bedobott, elfogott és „visszafordított” kémügynökök irányítására.

Az ÁVO nagyon hamar a politikai élet küzdőterén találta magát, mert pártmegbízatásokat teljesített. A koncepciók perek nem a nagy, országos jelentőségű ügyekkel kezdődtek, hanem lent azzal, hogy a kisvárosi parasztpárti polgármesterét vagy a szociáldemokrata iskolaigazgatót egy mondvacsinált ürüggyel félreállították.

1949-ben a kommunista párt elérkezettnek látta az időt, hogy a Cseka mintájára létrehozza a saját államvédelmi mamutszervét. 1950. január 1-jei hatállyal Péter Gábor vezetése alatt létrehozták az Államvédelmi Hatóságot, for-

mailag a Minisztertanács mellé rendelt országos főhatóságként. A katonapolitikai osztály egy részéből jött létre: a hírszerzés, a kémelhárítás, a belső elhárítás, a katonai elhárítás; a másik részből a HM-ben maradt katonai hírszerzés alakult meg.

Az ÁVH-hoz került a hadosztály-méretű belső karhatalom (1962-ig létezett), a határőrség (ezt nevezték zöld ávónak), amelynek külön felderítőszervei voltak és a kormányőrség. Illetékeségébe kerültek a politikai elítéltek börtönei és az internálótáborok.

Az ÁVO tevékenységét 1948–1953 között a forradalmi éberség, a forradalmi törvényesség (a vezetők szóbeli parancsa) és a pártfegyelem szabályozta. Ezek a zavaros meghatározások, amelyek követelményként fogalmazódtak meg, biztosították, hogy az egyszerű beosztottak higgyenek abban, amit csinálnak, ne legyenek lelkiismereti konfliktusai és a hatalmon lévő klikk érdekeit szolgálják. Ezért verte a zsidó ávós a zsidó nagykereskedőt (függetlenül attól, hogy együtt voltak koncentrációs táborban), ezért verték agyon a központi épületben Szűcs ezredest, Péter Gábor egyik helyettesét, ezért csikartak ki aláírásokat a jegyzőkönyvekre azoktól, akik a kitált bűnöket nem ismerték el, de a hatalom meg akart tőlük szabadulni. Külön verőbrigád szakosodott az általuk várt vallomást konokul megtagadók megtörésére. A hatalom pedig a lakosság nagy részét ellenségnek tekintette: többek között a régi Magyarország mindegyik tisztségviselőjét, az egyházakat, az egyesületeket és a társadalmi szervezetek tagjait, az értelmiséget, a többi politikai pártot, a külföldieket, a vagyoniilag tehetősebbeket és a nézeteiket hangosan megvédőket.

A diktatúra e látható külső jegyei

mellett azonban a legnyomasztóbb, hogy a nép lelkét, becsületét és erkölcsi tartását is sikerült megtörni. A szovjet modell szerinti tömeghálózat megteremtésére törekedtek, hogy a társadalom minden sejtjében legyen legalább egy besúgó, aki rokonait és barátját is feljeleníti. Ezért kényszerrel, fenyegetéssel vagy filléres előnyök biztosításával több százezer embert szerveztek be. A hálózattartó ávos nyomozók képtelenek voltak mindegyik ügynökükkel rendszeresen találkozni, ezért azokat vagy rezidentúrákba szervezték, vagy valamilyen primitív kapcsolattartási módot találtak ki. A fejlesztés alatt álló néphadseregben vezetői elvárás volt, hogy minden harcoksiszemélyzet és minden raj állományában legyen egy informátor.

Az osztályharc elkötelezett harcosainak az erkölcsével is bajok voltak. Az emberek elhurcolása, kitelepítése stb. során soha nem készült pontos vagyonelemlár. Így például Mindszenty bíboros személyes holmijai is eltűntek. Arad óta az első eset volt, hogy egy perben hét magyar tábornokot végeztek ki, köztük Sólyom László altábornagyot, a vezérkar főnökét. Lakását, Dürer-lenyomatait, tízezer kötetes könyvtárát, felesége hozományát elvtársi jutalomként széthordták. Így volt ez sok ezer esetben.

Ebben az időben fordult elő első ízben a magyar történelemben, hogy elítélés és kivégzés céljából idegen hatalomnak magyar katonát szolgáltatottak ki. Ez történt Szombathelyi Ferenc vezérezredessel, volt vezérkari főnökkel, akit a jugoszlávok végeztek ki.

Azt a rengeteg ocsmány szemetet, amit ez a tömeghálózat összehordott, 1962-ben felülvizsgálták, az értéktelen munkát végző hálózati személyeikkel megszakították a titkos kapcsolatot és az ellenőrizhetetlen, elavult, értéktelen

anyagokat tartalmazó dossziékat megsemmisítették.

A Nagy Imre által 1953-ban elkezdett reformintézkedéseknek egyik, vissza nem fordított lépése volt az ÁVH önállóságának megszüntetése és a BM-be történő integrálása (ez a szervezeti forma megmaradt a rendszerváltásig). Megszűntek az internálótáborok. Az ÁVH, illetve az állambiztonsági szolgálat azonban egészen a rendszerváltásig megtartotta jogkörét útleveleügyekben és az idegenrendészetben (KEOKH).

A kommunista párt ekkor sem adta fel a BM államvédelmi szolgálatának irányítását, és azt a Németh Miklós vezette kormány hivatalba lépéséig megtartotta.

A törvénysértések feltárása megállt a kommunista és a munkásmozgalmi káderek ügyeinél. Őket rehabilitálták és kártérítést kaptak. Pl. Aczél György 132 000 Ft-ot, Donát Ferenc 135 000 Ft-ot, Kállai Gyula 176 000 Ft-ot, Mód Péter 142 000 Ft-ot stb. A meghurcolt ezekkel azonban senki nem törődött. Ez olyan sebet hagyott nyitva, amely elfekélyesedett.

A BM ÁVH-nak végül is a Nagy Imre kormány adta meg a kegyelemdőfést, amikor kormányrendelettel 1956 utolsó napjaiban feloszlatta a „proletárdiktatúra öklét”. Személyi állománya részben illegálisba vonult, részben szovjet laktanyákban talált menedéket, kisebb részük elmenekült a Szovjetunióba és Csehszlovákiába. Néhány megyében a rendőrség védőőrizetbe vett ávosokat, hogy megóvják őket az atrocitásoktól. A tömeg ugyanis ekkor kezdte keresni a sárga cipőt, vagy a vadonatúj rendőregyenruhát viselőket. Néhány ávos a tömegharag, lincselés áldozata lett Budapesten, Miskolcon és másutt.

A forradalom leverése után Münich Ferenc, a fegyveres erők minisztere (hozzá tartozott a HM és a BM) utasítá-

sára legelőször a szétvert államvédelmi beosztottakat gyűjtötték össze a sebtében megszervezett BM Politikai Nyomozó Főosztály és a megyei szervei állományába. A főosztályt Tömpe András, volt spanyolos és szovjet hírszerző vezette. A megyei osztályok állományát öszecserélték a megyék között, mert ismertségük folytán kompromittálódtak.

1957 tavaszán valamennyi beosztott egy formális igazolóeljárásen esett át, de nem távolították el a korábbi bűnök elkövetőit. Csak 1963-ban szerelték le azokat, akik személyesen részt vettek a kommunista káderek elleni ügyekben és az operatív vagy a vizsgálati okmányokon aláírásaik szerepeltek. Ezeket a személyeket az állami és a gazdasági élet középvezetői posztjaira állították. A Kádár-kormány mellett ekkoriban működött egy odavezényelt ávosokból álló bizottság, amely az akkori idők vezetőinek 1956-os magatartását megvizsgálta és erről egy fedhetetlenségi igazolást adott ki. Az ilyen igazolással rendelkező vezető alkalmatlanság miatt nem bukhatott meg, élete végéig vezető maradt, legfeljebb áthelyezték másik területre, amelyhez szintén nem értett.

A bosszú rettenetes méreteket öltött. A forradalom itthon maradt résztvevői ellen hajtóvadászat folyt és ebbe a rendőrség bünygi szolgálatát is bevonták. A forradalomban bármilyen szerepet játszókat utáni kutatás annyira alapos volt, hogy még az 1945 óta illegalitásban élő Francia Kiss Mihály is fennakadt a hálón, akit 1919-es különítményes múltja miatt köröztek és ezért felakasztották.

Több mint tízezer büntetőbírószági eljárás indult ellenforradalmi bűncselekményekért több száz embert végeztek ki. Csak az arányok miatt érdemes összehasonlítani, hogy az 1953-as berlini lázadás után három kivégzés történt,

1968-ban Csehszlovákiában és 1981 után Lengyelországban egy sem. Ez a véres bosszúhadjárat olyan arányú volt, hogy pl. Pest megyében három lincselés történt és utána a Kádár-rezsimben húsz halálos ítéletet hajtottak végre.

Az államvédelem – most már új elnevezéssel a Belügyminisztérium állambiztonsági szolgálata – tovább erősítette pozícióit. A belügyben, amelyet joggal neveztek rendőr-minisztériumnak, mert mindenkinek katonai rendfokozata volt, minden parancsnoki szinten állambiztonsági helyettest neveztek ki. Így a miniszternek is volt állambiztonsági helyettese, de a megyei (budapesti) rendőrfőkapitányoknak is.

Megjegyzendő, hogy rögtön megkezdődött a történelemhamisítás is. A lezajlott események ellenforradalmi jellegének bizonyításához áldozatokat kellett igazolni. Így lettek az „ellenforradalmárokkal” vívott tűzharcban elesettnek és ezzel hősnak minősítve sokan.

A szovjetek is vitték válogatás nélkül az utcán elfogott „ellenforradalmárokat”.

A ÁVH hírszerzése majdnem intakt maradt. Amikor kétszázezer ember a „lábával” szavazott, számos ügynök tudott menekültként Nyugatra települni, akik aztán a SZER-hez és emigrációs szervezetekbe épültek be. Közülük többen, amikor biztonsági helyzetük már megingott, hazatértek és sajtóértekezleten vagy propagandahatású brosúrában számoltak be tapasztalataikról a vezetés által elvárt hangszerelésben.

A forradalom és szabadságharc résztvevőinek felkutatása 1959–60-ig teljes erővel folyt. Miután az ügyek elfogytak és a bizonyítási lehetőségek kimerültek, egyre inkább a politikai terhelő nyilvántartás kapott szerepet. Ebben külön kategóriát képeztek a korabeli termino-

lógia szerint az 1956-ban kompromittálódott személyek és az 1956–57-es disszidensek.

A nemzetközi nyomás hatására csak 1962-ben kezdett engedni a szigor. Ekkor korlátozott amnesztiát hirdettek s a lassanként meginduló idegenforgalom miatt is új feladatok jelentkeztek. Az 1956-ban szerepet játszókat utánnnyomozása helyett az állambiztonsági szolgálat különböző ellenőrző-felderítő rendszereket kezdett kialakítani. Ilyenek voltak: a hazatérők (mindegyik visszatérőt kimerítően kihallgatták, jegyzőkönyvezték és így lassanként fel lettek térképezve a menekülttáborok, személyzetük, az emigrációval foglalkozó szervek, munkatársaik stb.), a beutazó kapitalista állampolgárok (különös tekintettel politikusok, katonák, rendőrök, idegenforgalmi szakemberek stb.), a szovjet és a magyar katonai objektumok környezete (a környéket és az otthlakókat a megyei állambiztonsági szerv szorosan ellenőrizte), a rokonlátogatásra kiutazók, különösen a német nemzetiségűek (közülük a BND számos olyan embert beszervezett, akik katonai objektum mellett laktak, vagy ott dolgoztak). Miután több lebukás történt, mert ezek képzetlen, egyszerű emberek voltak és havi 200 DM díjazásban részesültek, végül is a Bundestagban interpelláltak a BND eljárása miatt, hogy ne kompromittálja a szocialista országokban élő német nemzetiséget.

A politika az 1960-as évek közepén propagandaérdekeiért feláldozta az állambiztonsági szolgálat elhárítási pozícióit. Az volt ugyanis a helyzet, hogy a magyar kémelhárítás számos, az amerikai és a nyugatnémet hírszerzés javára tevékenykedő kémügynököt leplezett le és ennek során megismerte hírigényüket, beszervezőiket, kapcsolattartóikat, összeköttetési csatornáikat stb. Ezen is-

meretek birtokában sikeres ellenintézkedések megtétele vált lehetővé. A politikai vezetés azonban úgy döntött, hogy nemzetközi sajtótájékoztatót rendez és ott ország-világ előtt kitalálták mindazt, amit a kémelhárítás addig megtudott. Az eredmény előre látható volt. Bécsből vidékre települtek a hírszerző rezidenturák és teljesen megszüntették az addig követett tömeghálózatos gyakorlatot. Ettől kezdve csak kvalifikált személyeket szerveztek be, ezeket alaposan kiképezték, mély fedésben foglalkoztatták és olyan csúcstechnikai eszközökkel látták el őket, amelyeket biztonságosan tudtak kezelni. Pl. gyorsadó, amely 4-5 másodperc alatt leadja a rádióüzenetet, tehát nem maradt idő iránymérésre, majd később olyan rádióadó, amely az üzenetet automatikusan műholdra sugározza. Ezzel elvesztek a korábbi pozíciók, amelyeket soha többé nem tudott visszaszerezni a kémelhárítás.

A hírszerzéstől a tudományos-technikai és a gazdasági hírigény kielégítését követelte a vezetés. Ennek jó oka volt. Egyrészt az embargó és a COCOM-lista miatt nem lehetett a csúcstechnikát képviselő berendezésekhez hozzájutni, másrészt a kutatás, kísérletezés kihagyásával rengeteg pénzt lehetett megtakarítani egy-egy gyártási eljárás titkos megszerzésével. Tartozunk az igazságnak annak megemlítésével, hogy a Gorbacsov-éra idején ebben a témakörben a magyar hírszerzés már magyar nemzeti érdekeket szolgált és ilyen vonatkozású eredményeit nem osztotta meg a nagy testvérrel.

A katonai hírszerzés a Varsói Szerződés keretei között szovjet vezetéssel fejtette ki aktivitását. Információcseréje a szovjetekkel egyirányú utca volt. 1967-ben azonban „üzemi baleset” fordult elő, mert az olasz kémelhárítás az éles

anyag átvétele során tetten érte B. I. hadnagyot, akit tárgyi bizonyítékok alapján a bíróság öt év börtönbüntetésre ítélt. Ezek után az olaszok egyik beszervezett magyar ügynöke több embernek elmesélte beszervezésének körülményeit. Ez azzal a céllal történt, hogy az információ jusson el a magyar elhárításhoz, szervezzék be és aztán ügynöki játszma alakuljon ki a magyar kémelhárítás ellen. Mivel ezt elmondta Budapesten egy olasz külképviseleti beosztottnak is, akire a magyar törvények vonatkoztak, mindkettőjüket őrizetbe vették. Bár a cselekmény súlya közel sem volt azonos, de a magyar bíróság is ötéves börtönbüntetést szabott ki az olaszra, inkább csak viszonyossági alapon. A többi már a diplomácia dolga volt, hat hónap alatt lebonyolódott a csere, mindegyik elítélt hazatérhetett. Mint hab a tortán, az már a vezetők hozzá nem értését mutatta, hogy amíg az ügy folyt végig tagadták B. I. katonai hírszerző kilétét, hiszen kereskedő fedésben volt, amikor le tartóztatták. Néhány évvel később maga az MTI leplezte le, amikor hírül adta, hogy B. I.-t kinevezték katonai attasénak az egyik szocialista országba.

A hírszerzésben történeti ritkaság és egyben politikai és erkölcsi méltóságot bizonyított, amikor 1989-ben a magyar katonai hírszerzés beszervezte az NSZK-ban állomásozó amerikai katonai erők egyik őrmesterét, a Németh-kormány is elhatárolta magát az ilyen jellegű akciók szükségességétől.

A hidegháború utolsó évtizedeiben a két szövetségi rendszer titkosszolgálatainak harcában két új, egyre inkább általánossá váló fejleményt figyelhettünk meg:

A diplomáciában alkalmazott viszonyosság elvét kölcsönösen elfogadott norma szerint kezdték a felek alkalmazni. Ha a szovjetek kiutasították Moszk-

vából az amerikai katonai vagy a sajtóattasét, biztosak lehettek benne, hogy napokon belül Washingtonból ki fogják utasítani az ottani szovjet katonai vagy Brüsszelből a sajtóattasét. Később már a kiutasítások nemcsak egy-két hírszerzésen rajtacsípett, vagy túlbuzgó, kellemtelenkedő külképviseleti beosztottat érintettek, hanem 3–8 fős csoportokat minősítettek persona non gratának. A csúcslétszámot az angolok érték el, amikor árulás következtében 1971-ben 105 szovjet külképviseleti beosztottat utasítottak ki Angliából a diplomáciai tevékenységgel össze nem férhető tevékenység miatt. Ezeknek a kölcsönös kiutasításoknak a következményeként aztán volt is az adott két ország viszonyában egy rövid ideig tartó lehülés.

A kiutasításoknak volt egy belső és egy külföldi fogyasztásra szánt propaganda-melléköngéje, amivel az érintett személyek „barátságtalan magatartásának” néhány elemét feltupírozták a sajtóban. A követségi, külképviseleti fedés alatt működő hírszerző-rezidenturák tevékenységében azonban a kiutasítások csak átmeneti zavarokat okoztak, mert vagy egy másik munkatárs vette át a feladati feladatokat, vagy egy új beosztott érkezett, akinek előbb a helyi viszonyokkal kellett megismerkedni.

A hadifoglyok és túsok cseréje velejárója volt a hadtörténet majdnem mindegyik küzdelmének. A lebukott, elítélt hírszerzők és kémügynökök cseréjének valóságos üzletága alakult ki első sorban a szuperhatalmak között.

Sztálin életében a kémkedésnek még a megalapozatlan gyanúja is elég volt ahhoz, hogy valakit kivégezzenek bírói ítélettel vagy éppen anélkül. Hruscsov regnálása alatt jöttek rá a szovjetek, hogy az elfogott idegen állampolgárságú hírszerző vagy titkos ügynök értéket

képvisel, de csak addig, amíg él. Ki lehet cserélni őket az ellenséges országban lebukott és börtönbe zárt szovjet ügynökökért. Az egész cserekereskedelemnek az infrastruktúráját az NDK-ban építették ki, ahol Vogel ügyvéd (utólag derült ki, hogy a Stasi ügynöke volt) közvetítésével a Berlin melletti gleinicki hídnál történtek a már begyakorolt rituálé szerint a cserék. A cserealapok is színesedtek. Kicserélték Felfét, az NSZK állampolgárságú szovjet kémügynököt, az amerikaiak pedig kémügynököt adtak Scsaranszkij szovjet ellenzéki kiszabadulásáért, aki Izraelbe távozhatott. Saját állampolgáraikat azonban a szovjetek kémkedésért a régi bevált szokás szerint kivégezték.

Az informátor feláldozása szakmai etikába ütközik, ha ezt valamelyik szerv figyelmen kívül hagyja, mindenkorra lemond arról, hogy komoly és tisztességes emberek szóba álljanak vele. Közismert, hogy a második világháború során sok náci hírszerző és magyar politikai nyomozó is fogságba esett. Arra azonban nem került sor, hogy élő informátor nevét valaki is felfedte volna, még kényszerhelyzetben sem. Esetleg csak a holtakét. Gehlenéket is azért állították szolgálatukba az amerikaiak, mert olyan ismereteik voltak a kommunista világról, amit nem osztottak meg a győztesekkel.

Az információs ellátottság igényén kívül a hatalmon levő politika igénye, hogy az érdekszféráiban levő területeken kedvező események következzenek be, vagy megakadályozzák, hogy hátrányos változások történjenek. Ehhez pedig rejtett beavatkozás, konkrét akció szükséges. Mivel a rejtett cselekvéshez szükséges titkos eszközök és módszerek a titkosszolgálatok birtokában vannak, kézenfekvő, hogy ilyen feladatokkal őket bízzák meg. Ha az akció megbukik, vagy a bekövetkezett eredmény komp-

romittáló, az adott kormány letagadja vagy egyszerűen csak hallgat (pl. Olaszországban a kommunisták kizárása a kormányból, a Castro elleni merénylettervek, terroristák támogatása a volt NDK-ban, a Szadat házaspárról kompromittáló könyv megjelentetése és terjesztése az arab világban stb.).

A hidegháború éveitől vált hatékony, gyors reagálású és csapásmérésre is képes titkosszolgálat egy kis ország szervezete, Izraelé. A Moszadot és a Sin Bethet, a hírszerzés és az elhárítás ezen szervezeteit nemcsak az ellenséges arab környezetbeni önvédelem miatt fejlesztették ilyen színvonalra, hanem többek között a még bújkáló náci tömeggyilkosok felkutatására, saját becsvágyó atomfegyverprogramjuk védelmére és a zsidó diaszpórák biztonságának ellenőrzésére. Az izraeli felderítés a müncheni olimpián részt vevő sportolói elleni merényletért felelősnek tartott arab terroristákat végigkövette fél Európán át, többeket közülük sikerült likvidálnia. (Viszont Svédországban egy vétlen palesztin pincért öltek meg). Felkutatták és illegálisan Izraelbe szállították A. Eichmann náci tömeggyilkost. 1986. szeptember 30-án Londonból Rómába csalták, ott csapdába ejtették és illegálisan hazaszállították M. Vanunut, a dimonai nukleáris kísérleti központ egykori technikusát, aki 57 fotóval külföldön leleplezte, hogy Izrael atomfegyvert állít elő.

A hatalmak olykor kísértésbe esnek és titkosszolgálatukat emberrablással, gyilkossággal bízták meg. A politikai ellenfelek kiiktatásának ez a legradikálisabb módja, amely ha bizonyíthatóan nem is, de minden esetben következtetésekre ad lehetőséget a világ közvéleményének szemében az adott kormány terrorista hajlamára.

A titkosszolgálati akciók segítése

végezt és saját anyagi-pénzügyi ellátottságuk javítása érdekében a szocialista titkosszolgálatoknál fedővállalatokat, cégeket hoztak létre és működtettek. Ez utóbbi célból a magyar elhárítás egy időben kisebb tételben csempésztevékenységet is folytatott anyagi haszon-szerzésért és a jól dolgozó ügynökei jutalmazására.

A fejlődés követelményei 1971-ben érték el az állambiztonsági szolgálatot, amikor a bebizonyosodott, hogy az érettségi nem elég az eredményes felderítő- és elhárítótevékenységhez. Ekkor előírták, hogy egyetemet, főiskolát vagy legalábbis a Rendőrtiszti Főiskolát végezze el az állomány. Az új, már iskolázottabb nemzedék – hiszen a régi ávosok már lassan nyugdíjaskorba kerültek – pedig már racionálisan kezdett gondolkodni. A kapott parancsra nem azt mondta gépiesen, hogy értettem, hanem hangosan vagy magában feltette a kérdést: miért? Ugyanakkor a kontraszelekció is érvényesült, mert a párt- és állami vezetők családtagjai igen nagy számban kerültek be az állambiztonsági szolgálat divatos beosztásaiba.

Évtizedünk az információrobbanás korszaka. Az aktuális információk jellegűktől függően politikai, gazdasági, katonai, tudományos-technikai vagy titkosszolgálati értékeket hordoznak. A titkos információ kizárólagos birtoklása veszélyes fegyver a hatalom kezében. Ezért mindegyik érdekcsoport arra törekszik, hogy idejekorán megismerje az ellenérdekű szervezetek, csoportok terveit, szándékait, titkait és ennek birtokában idejében megtervezhesse és végrehajthassa ellenintézkedéseit. A várható ellenintézkedéseket viszont a másik érdekcsoport szeretné idejében kifürkészni. Így a titkok megszerzésére irányuló törekvés egymásra épülő spirális szaka-

szok láncolatának folyamatává válik. A hatalom vagy az egyes érdekcsoportok (párt, lobby stb.) információéhsége folyamatos kielégítést igényel. Ez tulajdonképpen a felderítés, a hírszerzés munkaadója. A hírszerzés tehát a támadás, az aktív kezdeményezés szerve.

A titkos információkat folyamatosan igénylő munkaadó (hatalom, szervezet stb.) ugyanakkor maga is ki van téve az ellenérdekű, az őt támadó érdekcsoport információszerzésének. Ez a felismerés és igény hozta létre az elhárítást. Az elhárítás tehát a védelem szerve. Ezért általában lépéshátrányban van a hírszerzéssel szemben. Az elhárítás akkor hatékony, ha képes az ellenfelet félrevezetni, megtéveszteni, mert ezzel időszakos védelmet nyújt a titkoknak és felesleges irányba köti le az ellenfél erejét, tevékenységét. A kezdeményezést azonban az elhárítás nem tudja tartósan átvenni, mert a hírszerzés ellenőrző intézkedései folytán rájön, hogy félrevezették. És így minden újakezdődik.

Ilyen a hírszerzés és az elhárítás klasszikus funkciója egy jogállamban, ahol törvények határozzák meg feladataikat, működésüket és folyamatos az ellenőrzési rendszer. Látni kell, hogy nem a hatalom erejét, hanem gyengeségét jelezte, hogy félt az ifjúságtól, félt március 15-től, félt a filozófusoktól, a szociológusoktól és félt a párton belüli előre látó és a valósággal szembe néző emberektől. Ez vezetett oda, hogy a magyar titkosszolgálatoknak az emigrációval, az egyházakkal, az ifjúsággal, a környezetvédőkkel, a karitatív társulásokkal (pl. SZETA) stb. kellett foglalkozniuk. Ez a félelem fogalmazta meg azt is, amit az állambiztonsági szolgálat 1971-ben kiadott nyilvántartási szabályzata tartalmazott. Vagyis veszélyes elemként kellett nyilvántartásba venni az 1919-es

különítményeseket. Ha belegondolunk, hogy a legfiatalabb különítményes akkor húszéves volt, s ha még élt 72 évesnek kellett lennie. Tehát az öreg urak is veszélyt jelentettek a szocialista államra.

Az 1970-es évek utolsó harmadától egyre fokozottabb mértékben kapcsolták be az állambiztonsági szerveket a pártvezetés által belső ellenzéknek minősített csoportok, személyek felderítésébe, ellenőrzésébe. Mivel 1963 óta jelentős politikai pereket már nem lehetett konstruálni és Kádár kijelentését, hogy „nem lehet még egy Rajk-per”, úgy értelmezték, hogy az ifj. Rajk nemzedékét nem lehet lecsukni, de minden más, a büntetőeljárásen kívüli intézkedés megengedett, pl. iskolából kizárás, útlevélbevonnás, állásból elbocsátás, sajtótermék elkobzása stb.

A politikai, az állami és a gazdasági hatalom összefonódásának ez az utóvédharca vezetett el oda, hogy a titkosszolgálat még saját törvényeit is megsértette (iratmegsemmisítések, engedélyezett pártok, aktivisták titkosszolgálati eszközökkel és módszerekkel történt titkos ellenőrzése stb.). Ezért következett be az az egyedül álló, példa nélküli eset, amely sehol nem fordult elő, hogy egymástól függetlenül két állambiztonsági tiszt – egy idősebb, tapasztalt őrnagy (Végvári) és egy fiatal főhadnagy (Bajcsi) –, elérkezett tűrőképességük végéhez, és tehetetlenségükben a nyilvánossághoz fordultak. A két különböző szolgálati helyre beosztott tiszt, akik egymást nem ismerték, a néphez fordultak és nem külső hatalomhoz. Bátorságukat és tisztességüket az utókor fogja megítélni.

A Kárpát-medencében 1100 éve fennálló Magyarország történelme többek között arra tanít, hogy akkor volt sikeres a vezetés és tudott megalapozott döntéseket hozni, amikor támaszkodott a felderítésre és megbecsülték a lelemé-

nyes felderítőt. Akkor tudták sikeresen megvédeni a hazát, ha idejében megismerték a fenyegető veszélyt. A tájékoztatóról és a sikeres elhárításról való lemondás mindig kisebb-nagyobb Muhihoz és Mohácshoz vezetett. Hamis álpróféták állítják tudományosnak ható mezben és nyakatekert jogi csűrész-csarvarással, hogy Magyarországnak nincsen szüksége titkosszolgálatra.

Egy fontos tanulságot azonban követni kell, amely ma már alapszabálynak is tekinthető: ha a titkosszolgálat jól dolgozik, sohasem politizál. Hivatása pusztán abból áll, hogy a rendelkezésre álló eszközökkel és tudományos egzakt-sággal a lehető legvilágosabb képet adja a helyzetről, nem törődve azzal, hogy a kép kellemes-e vagy sem. A kormány csak akkor fog hitelt adni a szolgálattól kapott adatoknak, ha megállapíthatja, hogy a szolgálat minden befolyástól független és hogy az egyetlen anyag, amelyek alapján dolgozik, a valóság.

Nem szégyen sem az ókori bölcsesektől, sem Zrínyi Miklóstól tanulni. Nem önmagáért való, nagy létszámú, adminisztratív titkosszolgálatra van szüksége Magyarországnak, hanem a nemzetközi együttműködést elősegítő, a vezetésként, a döntés előkészítésének megalapozottságát segítő, az állampolgárokat és jogaikat következetesen védelmező, szolgáló titkosszolgálatokra. Érdemes lenne azon a keserű tapasztalaton is elgondolkodni, hogy nem zárja-e ki a hatalommal való visszaélésnek még a csábítását is, ha nem egy miniszter felügyelete alatt áll a hírszerzés és elhárítás. Így volt ez a diktatúrában, de nem így van a polgári demokráciákban. Ha eredményes lesz a nemzeti titkosszolgálat és biztosítja a békét, akkor számíthat az állampolgárok megbecsülésére és önkéntes támogatására.

„Szólj, s ki vagy, elmondom!”
(Kazinczy Ferenc)

Deák Mihály

Írás- és beszédkultúránkról

Figyelemfelkeltő és továbbgondolkodásra érdemes tanulmányt olvashatunk a Hadtudomány 1997/2. számában Pataky Iván tollából. A szerző a magyar katonai nyelv védelméért száll síkra, és több hasznos javaslatot tesz anyanyelvünk ápolására, gondozására.

A cikk olvasása közben néhány gondolat felmerült bennem, melyeket szívesen megosztok olvasóimmal. Mindenekelőtt a nyelvműveléssel kapcsolatos néhány társadalmi jelenségről írok, melyek vetületei természetesen a katonai nyelvben is fellelhetők. Egyébként valamennyiünk érdeke, hogy a közéleti nyelv – benne a katonai nyelv is – tiszta, érthető legyen, egymás megértését szolgálja.

Társadalmi közérzetünk nem kis mértékben függ attól, hogy a nyilvánosság előtt megszólalók világosan, személyes hitellel szóljanak hozzánk – kerülve a hivatalos hangnemet és a semmitmondó frázisokat is!

Házunktáján – a magyar katonai nyelv területén – ugyancsak feltehetünk néhány kérdést önmagunknak. Például: Milyen hatékonyságúak, mennyire eredményesek nyilvános megszólalásaink? Miként sikerül átadni gondolatainkat és milyen a beszédkultúránk napjainkban? Tudunk-e szólni megnyerően? Vannak-e szép szavaink az egyébként igaz gondolatok tolmácsolására? Elgondolkodunk-e azon, hogy megnyilatkozásaink hűen

minősítenek bennünket? Megannyi kérdés – valószínűen eltérő válaszokkal...

Először az íráskészséggel kapcsolatosan mondok el néhány gondolatot és ezt a leterheltség problémáival hozom összefüggésbe. Katonai pályám során – különböző vezetési fokozatokban dolgozva – azt tapasztaltam: igen sok panasz hangzott el annak kapcsán, hogy „megfojtanak” a kötelező jelentések, sok az adminisztráció. Volt ennek valóságalapja, nem vitatom. Mindamellett jómagam láttam-tapasztaltam: nem kevesen küszködtek a mondanivalóval, döcögve haladt az írás, az alkotómunka... Megfigyeltem például, hogy a beosztottakról készített minősítések nagy gyakorisággal azért voltak sablonszerűek, mert készítőiknek igen szegényes volt a szókészletük! Ugyanakkor terjedtek az értelemvesztett, kificamított szókapcsolatok, terpeszkedett a közhely és a gondolatnélküliség. Egyszóval: mind nagyobb teret nyert a bikkfanyelv, a nehézkes stílus és fogalmazás.

Sokan megfedkeznek arról, hogy a jelentések, felterjesztések és az egyéb írásos anyagok készítése nem akkor kezdődik, amikor íróasztalunkhoz ülünk! Nagy valószínűség szerint az előrelátó kidolgozó fejében ekkorra már „összeállt” a téma, hiszen egy meghatározott ideje „magában hordozta” azt. Hajdani ütegparancsnokom a szó szoros értelmében „rágta a ceruzáját”, és tornyosul-

tak asztalán az összetépett piszkozati példányok... Arról már nem is szólva, hogy jelentéseit igencsak megtűzdelt szöszaporító, úgynevezett duplafenekű kifejezésekkel. (Hadd írjak le egyetlen példát! Szívesen használta „az alegység túlnyomó zöme” kifejezést, holott tudjuk, hogy a „zöme” már önmagában is a nagyobb részt, a többséget jelenti.)

Elismerem: az íráskészség bizonyos fokig adottság kérdése, ámbár sokat tehetünk mi magunk is, hogy megfelelő tollforgatók legyünk! Sokat tanulhatunk a nálunknál jobban fogalmazó, sikeresebben szerkesztő kollégától is. (*Mikszáth Kálmán* *Hogyan lettem író?* című elbeszélésben igen találó pedagógiai esetek sorakoznak az íráskészség tökéletesítésére.)

Egymás között szólva, gondok vannak nálunk a hozzáállással is... Tisztelet a kivételnek, mi azért nem „kényeztetjük el” munkahelyi gépiróinkat piszkozati fogalmazványainkkal!... Akad azok között fércmunka is szép számmal! Valljuk be őszintén: hány alkalommal teszünk gépiróink asztalkájára olyan anyagokat, melyeket igencsak „megtűzdtünk” „gyanús” mondat szerkezetekkel, pontatlan rövidítésekkel, elnagyolt írásjelekkel.

Szabódodom, leírom-e vagy sem, ámbár tudjuk: a tények makacs dolgok! És különben is – minek szépítenénk? Nos, különírás és egybeírás útvesztőiben nem jeleskedünk olykor-olykor... Mint ahogyan a Helyesírási szabályzat több más szabálypontjának ismeretében sem... Szókás azt mondani: ott a gépirónk, tudja a dolgát! Pedig mennyire fontos lenne, hogy minden kidolgozó íróasztalán ott mindenkor „fegyverünk”, A magyar helyesírás szabályai! És olyan magabiztosan kezelnék, mint a többi szabályzatot!

Vannak persze kedvező jelenségek és tapasztalatok is! Tudomásunk van arról, hogy munkahelyi gépiróinknak sok

esetben sikerül „kiprovokálni” egy-egy spontán műhelyvitát a magyar helyesírás valamely kérdésköréből. Valóban dicséret illeti őket, mert nem gépelnek mechanikusan! Felelősen gondolkodva átolvassák kéziratainkat és ha úgy ítélik meg, odateszik a maguk kérdőjeleit. És ez nagyszerű nyelvművelő munka, tiszteletet és megbecsülést érdemel.

Nos, ennyit az íráskészségről, a magyar helyesírás szabályainak betartásáról. Sietve hozzá is teszem: természetesen a teljességre való törekvés igénye nélkül – ámbár ha elgondolodom, ez a téma önállóan is megérdemelne egy tanulmányt!

Azt írja Pataky Iván tanulmányában: „Nem szabad elfeledkezni arról, hogy egy tiszt soha nem zárkózhat el a nyilvánosság elől.” És alapvető követelmény – idézem őt tovább –, hogy „gondolatait, parancsait világosan, érthetően és a magyar nyelv szabályai szerint hibátlanul tudja megfogalmazni.”

Igaza van a szerzőnek!

Mínthogy jómagam is hosszú esztendőket töltöttem el alegységparancsnoki beosztásokban, a nyelvműveléssel kapcsolatban is jó emlékeim vannak. Szívesen idézem most azt az időszakot és igen sajnálom, hogy annak idején a nyelvművelés, beszéd- és magatartáskultúra témakörében alegységparancsnok tollából alig olvastunk valamit.

Én is igyekeztem megfelelni azoknak az elvárásoknak, melyeket Pataky Iván vázol, ámbár katonáim között egészen más természetű gondjaim is voltak. Mint kiképzéssel foglalkozó tisztnek csaknem mindennapos küzdelmet kellett folytatnom a trágár beszéd, a burjánzó alpári hangnem, a „suk-sük”-özés ellen. Fáradhatatlanul kutattam az eredőket, de őszintén megvallom: váltakozó eredményességgel... Egyfelől a bevonuló embereket már eleve így kaptam:

vegyes összetétel, eltérő iskolai végzettség, általános műveltségbeli különbségek.

Am aggodalomra okot szolgáltató jelenséggel is szembetaláltam magam. Elszomorított az a tapasztalatom, hogy hovatovább „illő” volt elsajátítani a durva kifejezéseket. Ebben az esetben befo-gadták az újoncot a hangadó öregkatonák... Egyszóval ragadt a rossz példa.

Aztán sok gondot okozott katonáim-nál a nehézkes mondatfűzés, a körülmé-nyes és nyelvtani hibáktól hemzse-gő beszéd. Mit tehettem? A szó szoros értelmé-ben beszéltettem őket! Megértő szándék-kal, nagy-nagy türelemmel és tapintattal. Ma már jómagam is megmosolygom, de annak idején ez igen komoly kérdés volt: kutatták arcomat, lesték-várták bátorító bólintásomat Vajon helyes volt-e a vála-szuk – nyelvtanilag. Nos, mindez komoly nyelv-művelő munka volt, igaz, „nem kö-zépiskolás fokon”...

Volt példa környezetemben a köz-helyes beszédre is! Sajnálatosan e tekin-tetben feletteseim egynémelyike sem mutatott jó példát. Lényegében igaz gondolatokat „vágtak agyon” panelra épített szólamszerű kiszólásaikkal. („Ér-tessek meg az állománnyal...” – hallhat-tuk oly sokszor a „fentről” érkező és már unalomig ismételt előljárói paran-csokat.) Ki figyelt erre oda? Én már egyébként sem tudtam továbbadni eze-ket a „gondolatokat”, hiszen a végrehaj-tó sorkatonával nekem kellett megértet-nem. Aztán a katonának sem volt min-dig jó hangulata; magában hordhatta otthoni gondjait, problémáit, melyeket – bizonyos helyzetekben – meg kellett ér-tenem. És őszinte szavakkal, kellő tapin-tattal segítséget kellett nyújtanom. Mindehhez megfelelő nyelvi és maga-tartás-kultúrára is szükség volt. (Kör-nyezetemben egyébként más jelenségre is felfigyeltem. Azt tapasztaltam, hogy

több kolléga igyekezett „tisztára mosni” magát: „Kioktattam!”, „Eligazítottam!”, „Fegyelmileg felelősségre vontam!”, „Oktatás tárgyává tettem!” stb. – Ugye ismerősek ezek a merev egyformaságú – előljárónak címzett – jelentések?)

Tudom jól, hogy nem tanulhatunk meg mindent a tanintézet padjaiban. Mert hol van az leírva például, hogy mi-ként kell közölnünk bekövetkezett em-beri tragédiákat? Mit kell mondanunk a hozzátartozóknak? Katonaember vol-tam, sajnos ebben is volt részem, nem-egyszer... Persze közöltem örömhíreket is: gyermekáldásról, súlyos betegségből történő felépülésről és sok-sok másról. Ez volt a hálásabb, nyilván.

Itt térek ki még néhány megfigyelé-semre a csapatéletből! Sajnos akadtak ne-gatív példák! Idősebb kollégáim talán em-lékeznek arra az időre, amikor – ugyan-csak előljárói ösztönzésre – beszélgetése-ket vezettünk le a katonai szolgálatot be-fejező sorállományúakkal: hogyan érezték magukat az alegységeknél, miként véle-kedtek a bánásmódról, mit javasoltak a kiképzés korszerűsítése érdekében. Tanú-ja voltam egy beszélgetésnek!

Az alegységparancsnok komótosan feltette a kérdéseket, elővette vaskos jegyzetfüzetét – és felkészült a jegyzete-lésre. Aligha kell bizonygatni, hogy a parancsnok fürkésző tekintete, a kinyi-tott jegyzetfüzet – s talán még egyéb, a korábbi közös munkához fűződő nem éppen kellemes emlék – zavarta a jelen-lévőket. A feszélyezett légkört csak fo-kozta, hogy a kínos csendet többször az alegységparancsnok szakította meg, méltatva a katonai szolgálat fontosságát, és néhány suta, rosszul sikerült jelző használatával próbált köszönetet mon-dani. Bizony nem sok eredménnyel...

Egy másik alegység parancsnoka a vontatottan induló beszélgetésen úgy

igyekezett segíteni, hogy kölcsönös tegeződést(!) ajánlott a leszerelés előtt álló katonáinak. Arra gondolt, hogy így majd „követlenebb” kapcsolat alakulhat ki közöttük. Csakhogy e beszélgetések után sem lett „okosabb”! Katonái nem tudtak mit kezdeni a hirtelen felajánlott tegeződéssel. Ebben a helyzetben ez az ötlet nem segítette, hanem éppen tovább nehezítette az amúgy sem könnyű helyzetet. A parancsnoknak egyébként sem volt jó híre az egységnél.

És még egy példa! Ez már egységszinten történt, miszerint köszönőlevelet olvastak fel állománygyűlésen. De hogyan!? Gépiesen, mondhatnám: lélektelenül! Pedig természeti katasztrófa elhárításában vettek részt – nem egy esetben életük kockáztatásával! A parancsnok felolvastatta a leveleket és elismeréseket adott át. De hiányoztak itt a szép elismerő szavak, melyek az értelemre és az érzelmekre egyaránt hatottak volna!

A társadalmunkban élő embernek – így a hivatásos katonának is – nem lehet közömbös: milyen véleményt alkot róla környezete, milyen benyomást kelt másokban. Az olyan ember élvezi környezete bizalmát, aki érdeklődik mások iránt, aki figyel mások szükségleteire, problémáira. Továbbá, aki elmarasztaló észrevételeit kíméletesen, biztató szándékkal tudja közölni, és az emberi kapcsolatokban jelentkező problémákra nem durvasággal reagál. Fontos továbbá, hogy beszédünkben ne engedjünk hullámozó érzelmeinknek és képesek legyünk türelmesen meghallgatni másokat is.

Be kell látnunk, hogy a szavak sebet is ejthetnek! Ezzel együtt jobbító célzatú gondolatainkat, elmarasztaló véleményeket mondjuk meg őszintén, köntörfalazás nélkül. Mert „ütközni” tudni kell! A kellemetlen igazságokat meg kell mondani egymásnak – sértődöttség és

indulatok nélkül. A nyelvművelőnek egyben emberművelőnek is kell lennie – ezt tanítják a nagy nyolcévesek

Az eddigiekből bizonyára kiderült, hogy írás- és beszédkultúránk ápolása vitathatatlanul közüggé vált napjainkban. Csak üdvözlőni lehet minden törekvést, amely a katonák beszédkultúrájának jobbítását segíti, és hat a nyelvi „környezetszennyezés” ellen.

Így jutottam el néhány további javaslatomhoz. Egyben bizonytani akarom, hogy ajánlásaim egynémelyike még anyagi ráfordítást sem igényel. Sőt szervezett képzést sem! *Tehát:*

- 1.) Kísérjük figyelemmel az Anyanyelv-ápolók Szövetségének munkáját, akár tagjai is lehetünk, szívesen fogadnak soraikba minden érdeklődőt. (Jómagam már öt esztendeje tagja vagyok a szövetségnek és szerzője az Édes Anyanyelvünk c. folyóiratnak.) Egyúttal tanulmányozzuk a jó nevű nyelvészek megjelent munkáit, mert találunk bennük gondolatébresztő és adaptálásra érdemes gondolatokat.
- 2.) Nézzük és hallgassuk a rádiónak és a televíziónak azokat a műsorait, melyek nyelvművelésünkkel, írás- és beszédkultúránkkal kapcsolatosak. Olvassuk a napilapok és folyóiratok nyelvművelő írásait is.
- 3.) Azt tapasztalom, hogy a neves televíziós személyiségek műsoraiból is sokat tanulhatunk! Figyeljük meg, hogyan bánnak a szavakkal, miként szólatatják meg interjúalányaikat.

Kétségtelen, hogy a tisztképzés tematikáiban – meghatározott óraszámokban – helyet kell biztosítani az írás- és beszédkultúra, az anyanyelvi műveltség kérdéseinek. Azzal is egyetértek, hogy alakuljon nyelvvédő kör a Magyar Hadtudományi Társaság keretében katonai nyelvünk ápolására és gondozására.

A Magyar Hadtudományi Társaság 1997. évi Tanárky-díjai

A Magyar Hadtudományi Társaság 1992. február 29-i küldöttgyűlése Tanárky Sándorról elnevezett kitüntető díjat alapított. Az adományozására minden évben sor kerül.

Ez évben a MHTT elnökségének 1997. szeptember 8-ai ülésén dr. Szabó József, a társaság elnöke ünnepélyes keretek között – kifejezve elismerését és köszönetét a hadtudományi kutatásban elért eredményeikért, tudományos munkásságukért – átadta a Tanárky-díjakat oklevéllel, plakettel és a velejáró pénzüsszeggel együtt:

– Dr. Bognár Károly nyá. ezredesnek, a hadtudomány doktorának: a biztonság és a védelem alapkérdéseinek kimunkálásában való aktív részvételért, az elemző új megoldásokat kereső tanulmányaiért, hasznosítható javaslataiért; a közép-európai régió, benne hazánk biztonságpolitikai kérdéseivel, a NATO-csatlakozás problémáival, valamint a haderőreform megoldási módzataival foglalkozó, magas szintű és színvonalas tudományos munkájáért és az azt bemutató gazdaság publikációért; a NATO-csatlakozás kérdéskörét érintő, a társaság fórumain elhangzott tartalmas hozzászólásaiért; a tudományos közéletben kifejtett aktív és elismert tevékenységéért;

– Dr. Móricz Lajos nyá. ezredesnek, a hadtudomány doktorának: a haderőreform aktuális kérdései – főként a katonai doktrínát, a haderőrendszert és a területvédelmet érintő témák – kidolgozásában való eredményes részvételéért; a tudományok rendszerében a hadtudomány létét erősítő, helyét, szerepét, rendszerét, kapcsolatát vizsgáló kutatásaiért; a magyar tudományos életben való aktív közreműködéséért, ennek részeként a honvédségen belül a katonai elméleti és gyakorlati kérdéseket vizsgáló rendezvényeken és műhelymunkákban való eredményes közreműködéséért; a hadtudományi kéaderképzésben kifejtett munkásságáért és az OKTK pályázatokon való eredményes részvételéért;

– Dr. Sebesi Béla nyá. rendőr ezredesnek, címzetes egyetemi doktornak, a hadtudomány kandidátusának: a rendőrség korszerűsítésével, közgazdasági problémáinak kutatásával és feltárásával, a bűnözés és bűnüldözés közgazdasági kérdéseivel való többéves tudományos tevékenységéért; az MHTT pályázatán való – az ORFK által is elismert – tudományos dolgozatáért; a rendőrség anyagi erőforrásai hatékonyabb felhasználásának újabb lehetőségeit kereső tanulmányaiért.

A pályázatokról

A társaság pályázati felhívása szerint, amely megjelent a Hadtudomány 1997. évi 1. számában, a jelentkezők jelígés és nyílt szerződéses formát választhatnak. A pályázatok benyújtásának határideje mindkét forma esetén 1997. október 15.

A szerződéses pályázatok előtervének (szinopszisának) beküldési határideje május

1-je volt. A társaság elnöksége tíz jelentkezővel kötött szerződést. Mindkét pályázati forma beküldésének határideje hamarosan lejár, ezért kérjük olvasóinkat: használják ki a még hátralévő időt, mielőbb küldjék be pályamunkájukat.

A benyújtott tanulmányok értékelését (bírálatát) egy erre kijelölt bizottság végzi és javaslatai alapján dönt az elnökség azok díjazásáról.

Eredményhirdetés november 30-ig.

A társaság soron következő közgyűléséről

Az MHT 1995-ben elfogadott alapszabályzata szerint 1998 első negyedévében tartja harmadik közgyűlését.

A közgyűlés célja:

- az elnökség, a felügyelő- és az etikai bizottság beszámolója az elmúlt ciklusban végzett munkáról; a szervezeti élet értékelése és a következő ciklus feladatainak felvázolása;
- a társaság elnökének, helyetteseinek, az elnökség tagjainak, a felügyelő- és az etikai bizottság tagjainak megválasztása;
- a közgyűlés hatáskörébe tartozó alapszabályok, működési szabályok felülvizsgálata és a sürgőszerű módosítása, kiegészítése.

Az 1997. március 21-ei küldöttgyűlés határozata alapján a társaság elnöksége a választások előkészítésre kijelölt egy háromtagú bizottságot (dr. Sándor Vilmos, dr. Nagy Sándor, dr. Vasvári Vilmos), amely a tagság véleményét kikérve, javaslatot tesz a tisztségviselők személyére. Az elnökség kéri a társaság tagjait, keressék meg a jelölőbizottságot és segítve munkáját, tegyenek javaslatot: az elnök, helyettesei, az elnökség tagjai, a fegyelmi és az etikai bizottság tagjaira.

A közgyűlés előkészítéseként – szintén

az alapszabályzat előírása szerint – még ez évben meg kell tartani a szakosztály- és tagozatgyűléseket, amelyeken a végzett munka eredményeinek számbavétele és a következő időszak feladatainak kitűzése mellett le kell bonyolítani a választásokat, újra kell választani vagy megerősíteni a szakosztályok elnökeit és titkárait.

A közgyűlésig a Hadtudomány addig megjelenő három számában tézisszerűen – elősegítendő a felkészülést – felsorolásszerűen utalunk az elvégzett feladatokra.

A beszámolási időszak alatt a társaság

- Kiadta a Hadtudomány 16 számát;
- Rendezett négy nyilvános vitafórumot és megjelentette azok több mint 70 előadást, hozzászólást tartalmazó anyagait:
 - = Környezetünk biztonságára ható veszélyforrások, valamint az azokra való reagálási lehetőségek;
 - = A gazdaság és a védelem kapcsolata
 - = A fegyveres erők és a társadalom (A civilkontroll)
 - = A katonai gondolkodás története
- Elkészítette a Hadtudományi Lexikon két kötetét; 1996-an CD-n kiadta annak kibővített változatát.

Cikkek, tanulmányok közlési feltételei

A szerzők a szöveget csak a lap egyik oldalára (62 leütés, 30 sor) gépeltessék, másfeles sortávolsággal. A kézirat lehetőleg ne haladja meg a 20–22 gépelt oldalnyi terjedelmet. (Maximum 40 ezer karakter!)

Amennyiben a szerző számítógéppel dolgozik tanulmányát, cikkét bármilyen számítógépes lemezen is kérjük.

A beküldött cikkekhez, tanulmányokhoz készítsenek 10–12 soros annotációt, amely hűen tükrözi írásuk tartalmát. Külön mellékelten lapon vagy a cikk, tanulmány végén tüntessék fel: teljes nevüket, rendfokozatukat, valamint irányítószámukkal ellátott pontos munkahelyi és lakcímközpontot, esetleg telefonszámukat.

A cikkeket, tanulmányokat, véleményeket, javaslatokat, olvasói leveleket közvetlenül a *Hadtudomány szerkesztőbizottság* címére (1581 Budapest, Hungária krt. 9–11. Pf.: 15.) küldjék meg.

A kézirat közlési ideje – a cikk elfogadása esetén – 3–6 hónap, mivel a folyóirat negyedévenként jelenik meg.

A szerkesztőség fenntartja a jogot a beküldött munkák rövidítésére, a szükséges nyelvtani és formai javításokra. A szerzők szakmai véleményét hűen közöljük, mondanivalót nem csorbítjuk.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Aus dem Inhalt

Die ersten zwei Artikel über Sicherheitspolitik befassen sich mit dem Weg Ungarns in die NATO, sowie mit dem Verhältnis der NATO und Rußlands.

Interessante Artikel über Kriegswissenschaft und Militärwesen:

- Integration der oberen militärischen Führung;
- Stelle der Kriegswissenschaft im System der Wissenschaften;
- Interpretation der nationalen militärischen Strategie und deren Komponente;
- Luftraumüberwachung aufgrund der Erfahrungen der südslawischen Krise;
- Interpretation des unlängst verabschiedeten Gesetzes über Grenzschutz;
- Aufgaben der Grenzwache.

In anderen Artikeln der Nummer werden die Fragen der Verteidigungsplanung, der Ausbildung von Generalstabsoffizieren, sowie die Gründe der Selbstmorde von Soldaten untersucht

From the contents

The two first security policy articles deal with the questions of Hungary joining NATO as well as the relationship between NATO and Russia. Among the questions of military science and military matters the most important are the following: integrity of chief military commandment, the place of military science in the system of sciences, the questions of national military strategy, air space surveillance on the basis of Yugoslaw crisis, with borderguard law and the tasks of borderguards.

An further topics the authors examine the questions of defence planning and officer training for chief commandment as well as the rasons of military suicides.

Содержание номера

Первые две статьи номера, затрагивающие тему политики безопасности, освещают путь вступления Венгрии, в НАТО, а также отношения НАТО и России.

Среди материалов военных наук и военного права особого внимания заслуживают интеграция следующих вопросов: высшего командного состава (генштаб Мин. Обороны) – место военной науки в системе наук; составные части национальной военной стратегии; контроль воздушного пространства учитывая опыт кризиса бывшей Югославии; далее интерпретация недавно принятого Закона охраны границ, задачи пограничных войск. В следующих номерах журнала авторами будут затронуты темы планирования обороны, вопросы повышения квалификации высшего командного состава, а также причины самоубийств среди военнослужащих.

A Magyar Tudomány Napja, 1997

A Kormány 97/55. számú rendelete értelmében minden év november 3-a a Magyar Tudomány Napja.

A magyar tudomány e kiemelkedő eseményére a Magyar Tudományos Akadémia ünnepi programokkal készül, amelynek részeként sor kerül a felsőoktatási intézmények megemlékezéseire is.

Ennek megfelelően

*a Honvédelmi Minisztérium és háttérintézményei,
a Belügyminisztérium és szervezetei,
valamint a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
ünnepi rendezvénysorozatot szervez.*

A rendezvény célja: a magyar hadtudomány múltjának és jelenének áttekintése, a jövőben várható kihívások összefoglalása. A hadtudomány társadalmi elismerésének és presztízisének növelése, a védelmi szféra tudományos műhelyei eredményeinek, a tudományos munka folyamatának, valamint a tudományos képzés rendszerének bemutatása, a kiemelkedő tudományos teljesítmények elismerése, a fiatalok tudományos érdeklődésének felkeltése.

A központi rendezvények helye:

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Díszterem
(Budapest X. kerület, Hungária krt. 9–11.)

Az ünnepi rendezvénysorozat ideje:

1997. november 4–6.

November 4-én központi,
5-én fakultatív területi,
6-án ismét központi rendezvényekre kerül sor.

A rendezvény szervezője:

a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem
1581 Budapest, Pf. 15.

A szervezőbizottság elnöke:

Dr. Szilágyi Tivadar ezds. Tel.: 260-0740/10-04